

ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | 2020 | 01

KIADJA:

SCIENTIA KIADÓ

Szerkesztőbizottság

Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)
Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)
Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)
Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)
Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)
Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)
Dr. Veress Emőd egyetemi tanár, kutatóprofesszor (Sapientia EMTE JTI és Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet)
Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)

Szakterületi felelős szerkesztők:

Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)
Dr. Vallasek Magdolna (munkajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), Románia Alkotmánybíróságának bírója, egyetemi docens (Sapientia EMTE)

A lapszám szerkesztője:

Dr. Székely János

www.jogelet.ro

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

© Scientia 2020

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

ISSN 2734 – 6226

ISSN-L 2734 – 6226

Köszöntő

Erdélyi jogélet címmel, nyomtatott és elektronikus folyóirat formájában régi-új szakmai fórum indul a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem égisze alatt.

Régi, mivel az 1907–1918 között megjelenő *Erdélyrészi Jogi Közlöny* (Erdély első – hiánypótló – jogi szakfolyóirata), illetve ennek utóda, az 1942–1944 között megjelenő *Erdélyi Jogélet* hagyományait folytató kiadványról van szó. A korabeli célkitűzések értelmében ezek a folyóiratok Erdély jogásztársadalmának kívántak a jogi műveltség terjesztésére és fejlesztésére lehetőséget biztosítani – ez pedig az elmúlt száz év több köz- és magánjogi törésvonala után is szükségesnek bizonyul. Új, mivel a konvergens médiák világában internetes felületen is kíván köz- vagy szakmai érdeklődésre számot tartó, igényes szakmai és szaknyelvi színvonalú írásokat közölni: tanulmányokat, jogesetkommentárokat, jogszabály-értékeléseket és -elemzéseket, aktuális jogi kérdésekről, európai vagy nemzetközi jogi problémákról, illetve a sokszor nagyon is jogtörténeti jellegű témákról. Online változatban a lap teljes tudományos tartalma meg fog jelenni, de ezen kívül rövid hírek, felhívások, konferenciabeszámolók is olvashatóak lesznek a www.jogélet.ro weboldalon.

A szerkesztőbizottság célja a nyomtatott és az online formátumban is a jogtudomány művelése és fejlesztése, a jogászszakma minél szélesebb rétegeinek bevonása által. Ezért a szerkesztők örömmel fogadják a gyakorló jogászoktól érkező anyagokat: tanulmányokat, érdekes jogesetek ismertetését, vitatott jogi problémákban történő állásfoglalásokat.

Az *Erdélyi Jogélet* új folyamát, a térbeli és módszertani nyitottság elve alapján az erdélyi, a magyarországi és más határon túli kutatók, joggyakorlók számára egyaránt szeretnénk dinamikus szakmai színterré tenni.

A folyóirat első két folyamát a történelem söpörte el. Kitartásunk és életképességünk bizonyítéka ez a harmadik folyam. Reméljük, az *Erdélyi Jogélet* harmadik folyamának sokáig fennmarad a jogtudomány, az erdélyiség és a dialógus fórumaként.

Dr. Kokoly Zsolt szerkesztő

BARTIS ELŐD

A megbízási szerződés szabályozásának történeti vázlata Romániában

A Historical Outline of the Rules Governing the Contract of Mandate in Romania

Abstract: The study constitutes a brief historical overview of the development of the contract of mandate, as regulated in Romanian law. Firstly, the roots of this contract in antiquity and in Roman law are discussed, and the evolution of its major characteristics are revealed. Subsequently, the author presents the regulations applicable to the contract of mandate under the first modern codifications of Romanian civil law in the Calimach and Caragea codes, the Commercial Code of Wallachia of 1840, the Romanian Civil code of 1864, the Commercial Code of 1887, and the Civil Code of 2009, currently in force. The author presents the major historic evolutions of the Romanian regulation pertinent to the nature of the contract, the parties, their remuneration, the effects of the contract inter partes and towards third persons as well as the changes in regulatory logic from the differentiation of commercial and civil mandate to the unification of the two institutions in the Civil Code of 2009.

Keywords: contract of mandate, historical development, Calimach Code, Caragea Code, Civil code, Romania.

Összefoglaló: A tanulmány történeti áttekintését adja a megbízási szerződést szabályozó normák fejlődésének a román jogban. Először ismerteti e szerződés ókori és római jogi gyökereit és főbb jellemzőinek fejlődését. Ezt követően bemutatja a megbízási szerződésre alkalmazandó normákat a román polgári jog első modern kodifikációit képező Calimach és Caragea törvénykönyvei, a havasalföldi 1840. évi Kereskedelmi törvénykönyv, az 1864. évi Polgári törvénykönyv, az 1887. évi Kereskedelmi törvénykönyv, majd a hatályos 2009. évi Polgári törvénykönyv alapján. A szerző kifejti a romániai szabályozás történeti fejlődésének legfontosabb mozzanatait, a szerződés természete, a felek és javadalmazásuk, a szerződés felek közötti és harmadik személyek vonatkozásában kifejtett joghatásai szempontjából, valamint a polgári és kereskedelmi megbízást korábban elkülönítő szabályozási logika megváltozására nézve, a két intézmény – a 2009. évi Polgári törvénykönyvvel megtörtént – egyesítése kapcsán.

Kulcsszavak: megbízási szerződés, történeti fejlődés, Calimach törvénykönyv, Caragea törvénykönyv, Polgári törvénykönyv, Románia.

1. Bevezető gondolatok

Jelen tanulmányban a megbízási szerződés kialakulását, fejlődésének vonalát és szabályait szeretném bemutatni a román polgári jogban. Egy ilyen jogtörténeti elemzés kezdetének szükségszerűen a római jogig kell visszanyúlnia, hiszen az onnan ismert *mandatum* intézménye a mai jogrendszerekben többfajta formát öltő megbízási szerződés gyökere. Látni fogjuk azonban, hogy a megbízás, illetve az annak elméleti alapját jelentő képviselet intézményének csírái más antik jogrendszerekben is kibontakozóban voltak.

Bár elemzésem visszanyúlik a megbízás gyökeréig, részletesebben a XIX. század utáni jogalkotást fogom bemutatni, ugyanis a részletszabályok tekintetében ez áll közvetlen kapcsolatban a jelenleg hatályos normákkal. Az 1864-es Polgári törvénykönyv rendelkezései mellett a román fejedelemségek általában kevésbé taglalt törvénykönyveinek megbízásra vonatkozó részét is bemutatnom.

A megbízásra vonatkozó összes részletszabály ismertetése meghaladná jelen tanulmány kereteit, ezért minden korszak esetében a megbízás formáit, jellemzőit, joghatásait, a felek kötelezettségeit és felelősségét, a megbízás megszűnésének okait és hatásait emeltem ki, ugyanis ezek azon kérdéskörök, amelyek a legtöbb változást mutatták.

A megbízási szerződés történeti szálainak vizsgálata elválaszthatatlan magának a képviselet intézményének vizsgálatától. A társadalomnak és a jogrendszereknek előbb a képviselet elvi lehetőségét kell elfogadnia ahhoz, hogy később ezt intézményesített formájában a megbízási szerződés keretében tárgyalhassa, így elemzésem is szükségszerűen kitér a megbízás mellett a képviselet kérdéseire.

2. Fogalomtisztázás

A képviselet annyit jelent, hogy egy jogalany – akár természetes, akár jogi személy – nevében valamely más személy tesz jognyilatkozatot úgy, hogy a jognyilatkozat joghatásai annál a személynél, azaz a képviselnél állnak be, akinek a nevében a nyilatkozatot megtették.¹

A képviseleten belül szükséges megkülönböztetni a *közvetett képviseletet* és a *közvetlen képviseletet*. Közvetett képviselet esetén a képviselő saját nevében tesz jognyilatkozatot, a joghatások (jogok és kötelezettségek) az ő személyében állnak be, amelyeket továbbbruház a képviseltre. Közvetlen képviselet esetében azonban a képviselő a képviselt nevében és az ő számlájára tesz jognyilatkozatot, a joghatások azonnal, a képviselt személyében állnak be.²

¹ KISFALUDI András: *A képviselet fogalma = Polgári jog I–IV. – új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára*, szerk. PETRIK Ferenc, 5. kiadás, HVG Orac, Budapest, 2018 (elektronikus kiadvány).

² FÖLDI András, HAMZA Gábor: *A római jog Története és Intitúciói*, 22. átdolg. és bőv. kiad., Eszterházi Károly Egyetem, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2016, 406.

Amikor a képviselet forrása egy jogügylet, *ügyleti képviseletről* beszélünk. Ezen kívül ismert még a *törvényes képviselet* és a *hatósági képviselet* is.³

A román polgári jogban használatos képviselet, vagyis „*reprézentare*” fogalma nem a római jogból származó kifejezés. Ez a szakkifejezés először a glosszátorok és kommentátorok munkáiban jelenik meg.⁴

3. Képviselet és megbízási az antik jogokban

A képviseletre és a megbízásihoz vonatkozó szabályokat tételesen egyik antik jogrendszer sem foglalta össze, nincs tehát *sedes materiae*, amely a jogszabályanyagot egységesen és áttekinthető módon szolgáltatná. Ez nem jelenti automatikusan, hogy létezése nem lett volna elismert, csupán annyit, hogy a képviseletre utaló szabályokat a személyeket szabályozó normák, a dologi, a kötelmi és az öröklési jog, valamint a perjog együttes olvasatából kell összegezni.

A megbízási intézményének történeti vizsgálata során szükséges megemlíteni a római jogot megelőző vagy azzal kölcsönhatásba lépő antik társadalmak jogát is. A római jogot nem foghatjuk fel öntörvényű jelenséggé: bizonyos kérdésekben a benne kialakított elképzelések idegen hatást is feltételezhetnek.⁵

Az antik jogokban a szabad jogállású személyek közötti jogviszonyokat a *szükségszerű visszterhesség elve*⁶ és a *szurrogációs elv*⁷ kormányozta, amely gyakorlatilag a képviseletet – ideértve annak közvetett formáját is – feleslegessé tette.⁸ A pénz mint fizetőeszköz az a faktor, amely miatt a visszterhesség materiális jellege (miszerint az ellenszolgáltatásnak mindig a szolgáltatás pontos ellenértékének kell lennie) formálissá válik, és az ellenérték szempontjából az eladó elégedettsége lesz a mérvadó. Ez a gondolkodásmód-váltás jelöli a felek ügyleti akaratának nagyobb szerephez jutását, ugyanis az ellenszolgáltatás kötelező volta mellett megjelenik a személyes, szubjektív elégedettségi kérdése is.⁹

Az *ókori Egyiptomban* már a Középbirodalom idejéről (XI–XIV. dinasztia) maradtak fenn jelek a perbeli képviselet – mint a közvetlen képviselet formája – elismerésére.

³ FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 406.

⁴ HAMZA GÁBOR: *Az ügyleti képviselet. Dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainkig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 14.

⁵ HAMZA GÁBOR: *A képviselet dogmatikai konstrukciójának kérdései az antik jogrendszerekben, különös tekintettel a hellén jogra*, A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái, 22. köt. 1979, 247–274., 248.

⁶ A *szükségszerű visszterhesség elve* alapján az elidegenített dolog (ideértve a pénzt is) mindaddig nem lép ki az elidegenítő vagyonából, amíg annak ellenértéke ugyanazon vagyonba be nem lépett. Az antik jogban a kölcsönvevő nem szerez tulajdont, ezért a kölcsönpénzen vett dolog a kölcsönadó tulajdona lesz. Így a *szükségszerű visszterhesség elve* feleslegessé teszi a képviselet konstrukcióját (akár közvetett, akár közvetlen), hiszen a tulajdonátruházás és egyéb jogszerzés objektív szempontok mentén történik. Vö. HAMZA: *A képviselet...*, *i. m.*, 254.

⁷ *Szurrogációs elv*: más vagyoni eszközeivel szerző fél nem magának, hanem a vagyoni eszköz tulajdonosának szerez jogot.

⁸ Vö. HAMZA: *Az ügyleti képviselet...*, *i. m.*, 60–64.

⁹ HAMZA: *Az ügyleti képviselet...*, *i. m.*, 73.

Ennek ellenére a jogügyletekben a visszterhesség és a szurrogációs elv csak a képviselő közvetett formáját tették lehetővé.¹⁰

A *babilóniai-asszír jogban* az újbabilóniai társadalmi-gazdasági viszonyok a közvetlen ügyleti képviselő kifejlődésére kedvező lehetőséget teremtettek, de az kifejlődni mégsem volt képes, hiszen alapvetően rabszolgák voltak a megbízó nevében eljáró személyek, akik mindvégig függelmi viszonyban álltak gazdájukkal. Ennek következtében tevékenységük üzenetközvetítői szerepükben merült ki.¹¹

Az *antik görög jogban*¹² azonban már beszélhetünk a képviselő, és így a megbízás intézményének bizonyos csiráiról. A vizsgált jogintézmény feltűnését kedvezően befolyásoló tényező – szemben más antik társadalmakkal – a görög jog flexibilitása volt, fogalmainak, jogi kategóriáinak a gyakorlati életből inspirált meghatározása.¹³ Egyik ilyen csiraként említhető a harmadik fél javára szóló szerződés elismerése. A milétoszi Delphinionban található, Kr. e. 205–204-ből származó feliratok alapján a polgárok által a város pénztárába befizetett bizonyos összeg visszatérítése életjáradék formájában történt, ami akár harmadik fél javára is szólhatott.¹⁴ Szintén ilyen csíra lehet a távolsági kereskedelmet lebonyolító rabszolga-hajóskapitányok által történő ügyletkötés. Ők már saját nevükben jártak el, azonban ügyleteik gazdáik számára nem keletkeztettek kötelmet. A szerződő harmadik félnek elég garanciát nyújtott a hajós és rakománya; a rabszolga és tulajdonosa közötti viszonyt pedig az erre vonatkozó normák alapján rendezték. Ehhez hasonló konstrukció a *római jogban* ismert *magister navis* vagy *institor*, igaz, azok általában szabadállású személyek voltak. A görög jogban ez még csak közvetett képviselőt eredményezett, szemben a római joggal, ahol már közvetlen képviselői jogról beszélünk.¹⁵

4. Képviselő és megbízás a római jogban

A képviselő fogalmát a római jog explicit formában nem dolgozta ki, külön kifejezést sem használtak rá. Alapvetően nehezen került elismerésre a római anyagi erős formális jellege, valamint az adós és a hitelező közötti materiális függőség miatt, de a jogintézmény végezetül meggyökerezett.¹⁶ E jogrendben a közvetett képviselő formái érvényesülnek inkább, míg a közvetlen képviselőt a birodalmi jog nem ismerte, az csak a birtokszerzés körében fordult elő (pl. traditio, kézizálog, kölcsön). Ennek okai

¹⁰ HAMZA: *Az ügyleti képviselő...*, i. m., 74.

¹¹ HAMZA: *Az ügyleti képviselő...*, i. m., 80–81.

¹² *Antik görög jog* alatt a görög városállamok (*polis*) jogát értjük, amelyek többé-kevésbé hasonló dogmatikai elképzelések mentén szabályozták magánjogukat. HAMZA: *Az ügyleti képviselő...*, i. m., 87.

¹³ Hátránya viszont, hogy sok fogalom nem kap konkrét meghatározást vagy nevet. Így például nincs a római *mandatum*nak megfelelő kifejezés.

¹⁴ HAMZA: *Az ügyleti képviselő...*, i. m., 88.

¹⁵ *Uo.*, 104–105.

¹⁶ FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 406.

a rabszolgaság és a római család intézményében keresendőek: a rabszolga és a családgyermek a civiljog szerint közvetlenül a családfő részére szerzett jogokat. A kötelezettségek azonban mindig a rabszolgát vagy a családfőt terheltek.¹⁷ Így amennyiben rendelkezésre állt ilyen személy, felesleges volt az ügyleti képviselet önálló szabályozása.¹⁸ Később ez változik meg, főleg a praetori jogban, míg végül a klasszikus jogban a *procurator* és *tutor* már szerezhethet birtokot más nevében, ez pedig a posztklasszikus korban általános szabály lesz.¹⁹

A római jogi képviselet a megbízáshoz közvetlenül kapcsolódik annak formája által: a jogügyleten alapuló képviselet forrása nem más, mint a megbízási szerződés. A jogügyleten alapuló képviseletnek két formája ismert: a *perbeli képviselet* és az *ügyleti képviselet*. Az ügyvédek a római jogban mint a felek szószólói vettek részt, és nem mint perbeli képviselők. A perbeli képviselet az alperes vagy a felperes tulajdonképpen „kiváltását” jelentette.²⁰

Megebízási szerződésről mint jogintézményről a preklasszikus kortól beszélhetünk, ekkor ugyanis praetori edictum mondta ki, hogy a megbízást elfogadni fakultatív, de az elfogadónak azt teljesítenie kell, még akkor is, ha a szerződést alakszerűtlenül kötötték meg.²¹ A megbízási szerződés a római jogban alapvetően egy barátságból végzett cselekményt jelentett, de az indíttatás forrása lehetett bizonyos erkölcsi kötelezettség is, például a *libertus* tartozott *patronus*ának ügyeit intézni.²² Ebből következik a szerződés egyik lényeges eleme: az ingyenesség. A fizetség ennél fogva csak *honorarium*, vagyis tiszteletdíj lehetett (nem ellenérték), amire törvény nem, csak a társadalmi illem kötelezte a megbízót, így fennmaradt a látszólagos ingyenesség elve. A Lex Cincia (Kr. e. III. század) kimondta, hogy ügyvédek nem fogadhatnak el honoráriumot, de ez a szabály Cicero korában (Kr. e. I. század) már nem érvényesült. A principátus idején a megbízottnak már joga van honoráriumot kikötni és azt peresíteni.²³

A megbízás tárgyát csak szellemi munka képezhette. A fizikai munka bérlet tárgyát képezte (*locatio conductio*), de a megbízással összefüggő fizikai munka elfogadott volt (pl. általános jellegű megbízás esetén).

A megbízás, erős bizalmi jellege miatt, bármely fél halála esetén megszűnt, illetve bármely fél egyoldalúan megszüntethette (felmondhatta) azt. E tekintetben a megbízott rosszabb helyzetben volt, hiszen ő csak a megbízónak alkalmas helyzetben léphetett

¹⁷ Ennek a méltánytalanságnak a feloldására dolgozta ki a praetor a Kr. e II. század környékén az ún. *járlékos kereseteket* (*actiones adiecticiae qualitatis*), amelyek bizonyos esetekben megengedték a családfő vagy rabszolgatartó perlését. Ezek az elvek lettek alkalmazandók mutatis mutandis a vállalkozók szabad jogállású „menedzserei” (tengeren *magister navis*; szárazföldön *institor*) által tett jognyilatkozatokra is. Speciális járulékos keresetek vonatkoztak a szárazföldi és a tengeri vállalkozásokra.

¹⁸ FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 406.

¹⁹ *Uo.*

²⁰ VÖ. NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2011, 145–146.

²¹ FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 534.

²² FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 533.; NÓTÁRI: *i. m.*, 323.

²³ FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 534.; BESENYŐ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás tükrében*, 4. kiad., Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 398.

vissza a szerződéstől, szemben a megbízóval, aki gyakorlatilag korlátlanul élhetett ezzel a jogával.²⁴

Ami a felek jogait és kötelezettségeit illeti, a megbízásból egyenlőtlenül kétoldalú, *bona fidei* kötelelem keletkezett. Mivel a megbízott mint ingyenadós szerepelt a jogviszonyban, eredetileg csak szándékosságért (*dolus*) felelt; posztklasszikus-justinianusi korban *honorarium* nélküli megbízás esetén *culpa in concreto*ért, *honorarium* esetén *culpa levis*ért.²⁵

A klasszikus és a posztklasszikus korban a megbízást más jogi célok megvalósítására is használták. Ilyen volt a megbízás formájában létrehozott kezesség (*mandatum calificatum*), melyben a megbízó (mint a kezes) arra hatalmazta föl a megbízottat (hitelező), hogy hitelezzen pénzt a főadósna. Ennek értelmében a hitelező keresettel élhetett a kezessel szemben, aminek jogalapját a megbízás képezte. További speciális alkalmazása a megbízási szerződésnek a perbeli megbízás (*mandatum agendi*) volt, ami gyakorlatilag az engedményezés jogállásához volt hasonlítható.²⁶

A megbízási szerződés minden bizonnyal létezett a dák-római jogban is, hiszen a helyi jogrendszer az autohton és a római vulgárjog keveréke volt. Erre utaló írásos bizonyíték azonban nem maradt fenn. Sajnos az 1786 és 1855 között előkerült ún. daciai viaszostáblák²⁷ közül, melyek Kr. u. 139–167 között keletkeztek, egyik sem tartalmaz utalást a megbízási szerződésre.²⁸

Ennek ellenére az árutermelés megnövekedése, ezek palettájának a bővülése intenzívebb kereskedelmi tevékenységhez vezetett, mind Dacia provincián belül, mind a birodalom más provinciáival való kapcsolatban. Ezen áruforgalmi ügyletek lebonyolítása már nem közvetlenül a termelők között történt, hanem hivatásos kereskedők által.²⁹ Nagy valószínűséggel feltételezhető tehát, hogy a korabeli viszonyok szükségessé és lehetségessé tették a *mandatum* alkalmazását.³⁰

²⁴ FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 534.

²⁵ Vö. FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 534–535.; NÓTÁRI: *i. m.*, 323–324.; BESENYŐ: *i. m.*, 398–400.

²⁶ FÖLDI, HAMZA: *i. m.*, 536.

²⁷ A viaszostáblák (*tabulae ceratae*) 15×13 cm-es, keskeny peremmel ellátott falapocskák, melyek kivájt középső részét viasszal öntötték ki, s erre íróvesszővel írtak. Legalább két lap képez egy egységet (*diptychon*), de állhatott három (*triptychon*) vagy több lapból is (*polyptychon*). Ezek a héthöznapi írásainak tipikus hordozói voltak. 25 ilyen táblát találtak az egykori Dacia területén, ezek közül négy nem jogi tartalmú szöveg, tizenkettő jogi tartalmú, teljes mértékben olvasható vagy rekonstruálható, a fennmaradó táblák azonban értelmezhetetlenül töredékesek. Több szerződésről is említést tesznek ezek, mint a *stipulatio*, adásvétel, kölcsön, munkabérlés, társaság. Lásd NÓTÁRI Tamás: *1.2.3. Római jog Dacia Provinciában = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár, 2018, 51–62.; LIVIU P. MARCU (szerk.): *Istoria dreptului românesc*, I. köt., Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, 107–115.

²⁸ *Uo.*

²⁹ MIHAIL MACREA: *Viața în Dacia romană*, Editura Științifică, București, 1969, 60.

³⁰ DIANA DĂNIȘOR: *Considerații privind contractul de mandat. Accepțiuni și evoluții ale termenului în drept*, Revista de Științe Juridice, 2006/2, 217–228, 222.

5. A megbízási szerződés a XIX. század első felének jogalkotásában

A Duna menti fejedelemségek egyesülésükig két külön utat követtek a jogalkotás szempontjából. A polgári jog terén az első átfogóbb rendelkezésekig a XIX. század elejéig kellett várni. Havasalföldön 1818-ban fogadták el a Caragea törvénykönyvet vagy „törvénykezést”³¹ (*Codul lui Caragea, Legiuirea Caragea*), és ezzel szinte egy időben, 1817-ben a Calimach törvénykönyvet (*Codul lui Calimach*) Moldvában.³²

Ezek a törvénykönyvek már átfogóbb, a kötelmeket is szabályozó jogforrások voltak, szemben az addigi – főként a családot, az öröklést, a dolgokat, a közjogi és az egyházi szabályokat magukba foglaló *pravilă*nek nevezett – törvénykönyvekkel és egyéb jogszabálygyűjteményekkel.³³

5.1. Havasalföld

A Caragea törvénykönyv előírta, hogy a kötelmeket személyesen vagy megbízott által lehet létesíteni, „levélben, közvetítő vagy egyéb más eszköz által”.³⁴ Később ezt kiegészítette a Semmitőszék egy határozata, amely szerint „meghatalmazás” nélkül, más személy nevében senki sem köthet szerződést.³⁵ A megbízásra a Caragea törvénykönyv a *vechilet*³⁶ kifejezést használta, a megbízottat *vechil*nek nevezi, míg a megbízó mint *úr* vagy *gazda* szerepel a jogügylet meghatározásában.³⁷

A megbízás alapvetően konszenzuális jogügyletként került szabályozásra, meg lehetett kötni írott vagy más formában is, például hallgatólagosan.³⁸ A bírósági képviselőre adott megbízást írásban kellett megkötni. Megbízottat „igazolás” nélkül nem lehetett tárgyalásra fogadni.³⁹

A megbízás tárgya lehetett valamilyen okirat megszerkesztése, adásvétel, bérlet megkötése, privilégiumok megállapítása, ajándékozás, perbeli egyezség vagy

³¹ A *legiuire* kifejezés román nyelven egyaránt jelenthet *ítélkezést* (a magyar *törvénykezés* értelmében) és *törvényhozást* is.

³² A Calimach törvénykönyv az 1811-es osztrák Polgári törvénykönyv néhány helyen módosított fordítása. Dimitrie ALEXANDRESCO: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, I. köt., Editura Tipografiei Ziarului „Curierul Judiciar”, București, 1906, 20.

³³ Vö. MARCU: *Istoria dreptului românesc...* I. köt., i. m., 207–222.

³⁴ Caragea törvénykönyv, III. rész, I. fejezete (A szerződésekről általában) 6§. A törvénykönyv elérhető a <https://lege5.ro/Gratuit/heztqmjt/codul-civil-din-1818-codul-caragea> címen (letöltés ideje: 2019. 12. 25.).

³⁵ Cas. II. 211/63.

³⁶ A „*vechilet*” török eredetű kifejezés, amely az Oszmán Birodalom Polgári Törvénykönyvében szintén a megbízást jelöli. Dimitrie ALEXANDRESCO: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, IX. köt., Atelierele grafice Socec & Co, București, 1910, 549.

³⁷ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet (A megbízásról), 1. §.

³⁸ A Semmitőszék 499/67. határozata alapján.

³⁹ Caragea törvénykönyv, III. rész, XX. fejezet, 2. §.

„egyebek”.⁴⁰ A törvénykönyv nem rendelkezik a megbízott javadalmazásáról, csak a megbízás során felmerülő költségei megtérítésének jogára utal,⁴¹ tehát a megbízás alapvetően ingyenes szerződést jelentett.

Amennyiben a megbízó egyszerre több megbízottat bíz meg ugyanazon ügyben való képviselésére, ezek kötelesek együttesen eljárni, hacsak az ellenkezőjét nem állapította meg a megbízó. Ha külön eljáró többes megbízott lép fel, és a megbízó kárt szenved, továbbra is egyetemlegesen felelnek a megbízónak okozott károkért.⁴²

A megbízó elsődleges kötelessége a megbízás végrehajtása, „csalárdság nélkül”, ahogy a törvénykönyv fogalmaz. Amennyiben ennek a megbízott nem tesz eleget, az okozott kárt meg kell térítenie.⁴³ A megbízás teljesítésének megkezdése kiemelt jelentőséggel bírt, hiszen addig a pontig a megbízó újabb utasításokat adhatott, akár az eredeti utasítással ellentétet is. Miután viszont a megbízott elkezdte ténykedését, a megbízó nem módosíthatta a korábban adott utasításokat; számára a megbízás megkötésekor adott utasítások szellemében létrejött ügylet kötelező erővel bírt.⁴⁴ Külön cikket szentel a törvénykönyv arra az esetre, ha a megbízott csupán lustaságból, előre nem látható történések hiányában, egyszerűen nem teljesíti a megbízást. Ilyen esetben, ha a megbízót kár érte, a megbízott felelősséggel tartozott, azonban ha a megbízót nem érte kár, mentesült a felelősség alól.⁴⁵

A megbízó kötelezettségeiről szűkszavú a törvénykönyv. Csupán annyit ír elő, hogy a megbízó köteles a megbízott által a megbízás teljesítésénél vállalt észszerű költségeket megtéríteni, kamattal együtt. Amennyiben a megbízott túlköltekezik, azokat a költségeket, amelyek nem arányosak a megbízás tárgyával, a megbízónak csak az észszerűség mértékéig köteles megtérítenie.⁴⁶ Nem tesz említést azonban a megbízott esetleges díjáról, sőt a törvénykönyv egyáltalán nem tesz említést díjról vagy ellenszolgáltatásról a megbízási szerződéssel kapcsolatban. Ezekből arra lehet következtetni, hogy a megbízást a Caragea törvénykönyv ténylegesen is ingyenes jogügyletként kívánta szabályozni.

Végül a megbízás megszűnéséről rendelkezik a törvénykönyv. A szerződés megszűnhet egyoldalú felmondás által, amelyre mind a megbízott, mind a megbízó jogosult, amihez értesítési kötelezettség is társul. A megbízott által történő egyoldalú felmondással kapcsolatban két helyzetet szabályoz a törvénykönyv. Az első, amikor a megbízott objektív okok miatt akadályoztatva van a megbízás teljesítésében (pl. betegség, politikai funkció betöltése). Akadályoztatás esetén a felmondásnak nincs egyéb feltétele.⁴⁷ Ha azonban a megbízott más okból szeretné felmondani a szerződést, csak akkor teheti meg, ha a felmondással nem okoz kárt a megbízónak. A felmondás által okozott károkért a megbízó felelősséggel tartozik.⁴⁸

⁴⁰ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 3. §.

⁴¹ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 9. §.

⁴² Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 13–14. §.

⁴³ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 5–7. §.

⁴⁴ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 11. §.

⁴⁵ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 8. §.

⁴⁶ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 9. §.

⁴⁷ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 15. §.

⁴⁸ Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 16. §.

Valamely fél halála egyben a szerződés megszűnését is eredményezi, ami az elhalálozás tudomásulvételétől fejt ki joghatásokat. Így, ha a megbízott megbízója elhalálozása tudomásulvételéig bizonyos jogcselekményeket már teljesített az elhunyt megbízó nevében, azok az örökösökkel szemben hatályban maradnak, és a megbízott jogosult lesz költségei megtérítésére is.⁴⁹

Bár nincs tételesen felsorolva a megbízást megszüntető okok között, véleményem szerint a megbízás megszűnését eredményezi egy új, az első megbízással azonos tárgyú megbízás megkötése egy másik személlyel. Ez közvetett módon következik a Caragea törvénykönyv III. rész, XIX. fejezet, 12. §-ból, amely úgy rendelkezik, hogy ilyen esetben a megbízót kötik az első megbízott által megkötött jogügyletek, és köteles megtéríteni a neki járó költségeket, hasonlóan a többi tételesen felsorolt megszűnési módhoz. Az új megbízás megkötése után tehát a régi megbízott elszámol az addig végzett cselekményekről, és jogosult költségei megtérítésére, de többé már nem képviselheti a megbízót.

5.2. Moldva

A Calimach törvénykönyv a megbízást – mint jogügyletet – *meghatalmazásnak* nevezi, „mely alapján valaki egy másik személy által parancsolt munkát fogad el, hogy gondosan végrehajtsa ennek a nevében”.⁵⁰ A normaszöveg nem feltételezi a megbízás ingyenességét, csupán annyit ír elő, hogy azon esetekben, amikor nem jár érte fizetség, az ingyenes, ellenkező esetben pedig visszerthes. Az ellenértéket kifejezetten is meg lehet állapítani, de az a szolgáltatás jellegéből is meghatározható.⁵¹ Ennek részben ellentmond az 1361. cikk, amely előírja, hogy a megbízottak nem kérhetnek és nem fogadhatnak el fizetséget szolgáltatásaikért, kivéve azokat, akik foglalkozásuk alapján nyertek megbízást (pl. ügyvédek, orvosok, mérnökök).

Ebben a törvénykönyvben feltűnik a *hallgatólagos megbízás* intézménye. Ezt a szerződésekre jellemző általános szabályból lehetséges kikövetkeztetni, miszerint a szerződéshez szükséges beleegyezést hallgatólagosan is meg lehet adni, a megbízás szabályai pedig nem szabnak erre vonatkozó kifejezett korlátozást.⁵² Külön álló, eseti megbízás (vagy speciális megbízás) volt szükséges azonban az adásvételhez, a kölcsönhöz, cseréhez, a perbeli képviselőhöz, a perindításhoz és perbeli egyezség megkötéséhez,⁵³ valamint a hagyatékról való lemondáshoz.⁵⁴ A külön esetre szóló megbízás minden esetben kifejezett, nem lehet hallgatólagos.

⁴⁹ Vö. Caragea törvénykönyv, III. rész, XIX. fejezet, 18–19. §.

⁵⁰ Calimach törvénykönyv, 1347. cikk.

⁵¹ Calimach törvénykönyv, 1348. cikk.

⁵² ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, IX. köt., i. m., 560.

⁵³ Calimach törvénykönyv, 1352. cikk. A külön esetre szóló megbízás román jogban meghonosodott neve, a *mandat special* vagy *procură specială*, ehhez a törvénycikkhez vezethető vissza. Az 1864. évi Rptk. erről szóló 1536. cikk (2) bek. nem az egyébként alapul szolgáló *Code Civil* megfelelő rendelkezését vette át, hanem az olasz Polgári törvénykönyv 1741. cikkének (2) bekezdését. Az ott szereplő kifejezett meghatalmazást (*mandato espresso*) azonban a *mandat special*ra cserélte, átemelve a Calimach törvénykönyv szóhasználatát. A 2011-ben hatályba lépett 2009. évi Rptk. is a *mandat special* kifejezést használja. Vö. ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, IX. köt., i. m., 572., 579.

⁵⁴ Calimach törvénykönyv, 1353. cikk.

A törvénykönyv szabályozta a több megbízott esetét is, előírva, hogy amennyiben több személyt bíznak meg egy feladat ellátásával, főszabály szerint ezek együtt dolgoznak, kivéve, ha egyik vagy több közülük nem kapott írásos meghatalmazást, hogy az ügyet egyedül is ellássa.⁵⁵ A megbízott alapvetően személyesen kell eljárjon, kivéve, ha felhatalmazást kap a helyettesítésre, vagy a körülmények következtében a helyettesítés szükségyszerű. Ilyen esetben az eredeti megbízott az őt helyettesítő személy kiválasztásáért felel. Ha azonban a megbízó felhatalmazás nélkül helyettesít rendel, a helyettesítés személyesen felel.⁵⁶

Joghatásait tekintve a megbízás itt is a *közvetlen képviselő* elvén alapul, tehát a szerződés határai között a harmadik féllel kötött jogügylet a megbízó és a harmadik személy között fejt ki joghatásokat, a megbízott pedig nem válik a jogügylet részesévé.⁵⁷

A megbízó és megbízott közötti viszonyban a megbízó köteles visszatéríteni a megbízott által megelőlegezett, illetve a megbízás végrehajtása során általa kifizetett költségeket. A megbízottnak visszatartási joga van ezen költségek tekintetében, és kérheti ezek kiegyenlítését a megbízottnak fizetendő összegből is.⁵⁸ A megbízott fő kötelessége természetesen a megbízásnak a megszabott keretek közötti végrehajtása,⁵⁹ a számadási kötelezettség, aminek a megbízó kérésére bármikor köteles eleget tenni, illetve a megbízónak okozott bármilyen kár megtérítése.⁶⁰

A megbízás megszűnhet annak visszavonásával, a megbízásról való lemondással, illetve a felek halálával vagy megszűnésével, amennyiben az illető fél jogi személy. A megbízó bármikor visszavonhatja a megbízást, azonban köteles kifizetni a megbízott által addig viselt költségeket, a visszavonás által szenvedett kárt, és köteles arányosan kifizetni a megállapított díjat.⁶¹ A megbízott szintén egyoldalúan megszüntetheti a szerződést, vagyis lemondhat a megbízásról, ahogy a törvénykönyv 1372. cikke fogalmaz. A megbízási szerződés megszűnik akkor is, ha valamely fél elhalálozik.⁶²

5.3. Az 1840-es Kereskedelmi törvénykönyv

A kereskedelmi kapcsolatok fellendülése szükségessé tette a kereskedelmi jogügyletek külön szabályozását. Havasalföldön ez a francia Kereskedelmi törvénykönyv (1808) átvételében merült ki, amely 1840-ben lépett hatályba.⁶³ A megbízási szerződést nem szabályozta, viszont tartalmazta a jutaléki szerződést (87–91. cikkek), mely értelmében a megbízott a saját nevében, de a megbízó javára „dolgozik”.⁶⁴ Azzal, hogy a jutaléki szerződés is szabályozásra került, a megbízási szerződésnek már nemcsak a képviselői,

⁵⁵ Calimach törvénykönyv, 1359. cikk.

⁵⁶ Calimach törvénykönyv, 1358. cikk.

⁵⁷ Vö. Calimach törvénykönyv, 1366., 1367. cikkek.

⁵⁸ Calimach törvénykönyv, 1362. cikk. Lásd ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, IX. köt., i. m., 601.

⁵⁹ Calimach törvénykönyv, 1356. cikk.

⁶⁰ Calimach törvénykönyv, 1360. cikk.

⁶¹ Calimach törvénykönyv, 1370. cikk.

⁶² Calimach törvénykönyv, 1373. cikk.

⁶³ Liviu P. MARCU (szerk.): *Istoria dreptului românesc*, II. köt., I. rész, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, 301.

⁶⁴ 1840-es Kereskedelmi törvénykönyv, 87. cikk. A törvénykönyv elérhető online a <https://lege5.ro/Gratuit/heztqmju/codul-comercial-din-1840/6> címen (letöltés ideje: 2020. 04. 03.).

hanem a képviselet nélküli formája is elismerést nyert. Bár külön szerződésként szerepel a jutalék, a felek egymással szembeni kötelezettségeire a Caragea törvénykönyv megbízásra vonatkozó rendelkezései váltak irányadóvá.⁶⁵

Moldvában, bár nem fogadtak el külön kereskedelmi törvénykönyvet, de vitás kérdésekben szintén a francia kereskedelmi törvénykönyv rendelkezéseit alkalmazták.⁶⁶

6. Az 1864. évi román Polgári törvénykönyv

A román fejedelemségek 1859-ben történő egyesülésének egyik kiemelt fontosságú kérdése volt a jogszabályrendszerek egységesítése, ami szükségessé tette egy közös alkotmány, polgári és büntető törvénykönyvek elfogadását. A polgári törvénykönyv előkészítése 1862 második felében kezdődött el, egy szakemberekből álló bizottság kinevezésével, akik 1863-ra a francia *Code civil* (Code Napoléon) alapján egy törvénytervezetet készítettek elő és nyújtottak át a törvényhozó gyűlésnek. Ez végül nem került elfogadásra, mivel az akkori uralkodó, Alexandru Ioan Cuza 1864. május 2-án feloszlatta a törvényhozó gyűlést. Cuza 1864 júliusában elrendelte a Polgári törvénykönyv előkészítését a francia *Code civil*, az olasz Polgári törvénykönyv tervezete, a belga Jézalogtörvény és a korábbi román jogszabályok alapján, felhasználva természetesen a már elkészített törvénytervezetet is. A Polgári törvénykönyv (Rptk.) tervezete nem több mint hat hét alatt készült el. Azt végül 1864 decemberében hirdette ki az uralkodó, és 1865-ben lépett hatályba.⁶⁷

Az 1864-es Rptk. a megbízást a nevesített szerződések közt, az 1532–1559. cikkekben szabályozta. A képviselet kérdését azonban nem tárgyalta, annak szabályait a szakirodalom dolgozta ki a megbízási szerződés szabályainak értelmezésével. Az 1532. cikk a megbízást úgy határozta meg, mint azt a szerződést, melynek értelmében egy személy fizetség nélkül kötelezettséget vállal arra, hogy egy másik személy javára valamilyen tevékenységet teljesítsen (jogügyletet kössön).⁶⁸

⁶⁵ 1840-es Kereskedelmi törvénykönyv, 88. cikk.

⁶⁶ MARCU: *Istoria dreptului românesc...*, II. köt., I. rész, i. m., 302.

⁶⁷ VÖ. NÓTÁRI: *Római jog...*, i. m., 51–62.; LIVIU P. MARCU (szerk.): *Istoria dreptului românesc*, II. köt., II. rész, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, 46–47.; ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, I. köt., i. m., 22–25.

⁶⁸ Szó szerinti fordításban a szöveg a megbízó javára valamilyen tevékenység „csinálására” utal (eredeti megfogalmazásban: „face ceva pe seama unei alte persoane”). Ez a megfogalmazás látszólag lehetővé teszi az ügyletkötés mellett más tevékenységek elvégzését is. Azonban a román nyelvben a „csinálni” (a face) és az ügylet, vállalkozás (afacere) fogalmai összefüggnek. A további jogszabályhelyek a megbízás kapcsán az ügyletkötésre vonatkoztatnak. Az 1535. cikk például így szól: „Mandatul este special pentru o afacere, sau pentru oarecare anume afaceri, ori este general pentru toate afacerile mandantului.” E szöveg a következőképpen fordítandó (saját ford.): „A megbízás különös, egy ügyletre, vagy valamely adott ügyletre, vagy általános a megbízó összes ügyletére.” Alexandresco nagykommentárja a meghatalmazás kapcsán egyértelműen ügyletkötésre szóló szerződésről beszél, mely például munkavégzésre nem vonatkozhat. Lásd ALEXANDRESCO: *Explicațiunea...*, IX. köt., i. m., 551., 561.

A megbízással kapcsolatban talán az egyik legvitatottabb kérdést a szerződéskötéshez szükséges cselekvőképesség jelentette, amennyiben a megbízás tárgya egy jogügylet megkötése. Egyes vélemények szerint elegendő volt csupán a megbízó cselekvőképessége, ugyanis a jogügylet hatásai minden esetben az ő személyében állnak be, és szabadon választhat akár egy korlátozott cselekvőképességgel rendelkező személyt is. Azt viszont elismerték e nézőpont képviselői, hogy ilyen esetben is szükség van a korlátozott cselekvőképességgel rendelkező személy szüleinek vagy gyámjának a hozzájárulására, hiszen ő alapvetően csak így köthet jogügyleteket.⁶⁹ A szakirodalom túlnyomó többsége azonban úgy vélekedett, hogy amennyiben a megbízás alapján megkötendő jogügylet megköveteli a teljes cselekvőképességet, úgy mind a megbízó, mind a megbízott teljes cselekvőképességgel kell rendelkezzen. A vitát gyakorlatilag a 2011-ben hatályba lépett új Rptk. döntötte el, amely megállapította, hogy mind a megbízónak, mind a megbízottnak a megkötendő jogügylet által előírt cselekvőképességgel kell rendelkeznie.⁷⁰

Az 1864. évi Rptk. alapján a megbízás alapvetően konszenzuális szerződés, bár ha a cél-jogügylet megkötéséhez valamilyen alaktság betartása volt szükséges, úgy a megbízást is ebben a formában kellett megkötni.⁷¹ Az 1553. cikk úgy rendelkezett, hogy a megbízás megszűntekor a képviseleti jogot biztosító meghatalmazást vissza kell adni a megbízónak, annak biztosításául, hogy többé a megbízott ne tudjon visszaélni a már megszűnt képviseleti jogával. Ez a rendelkezés azonban a megbízó visszaéléséhez is vezethetett, azokban az esetekben, ahol a megbízási szerződést csak a meghatalmazás bizonyította, és a megbízók egyszerűen tagadták a megbízás létrejöttét, valamint a megbízott csak körülményesen tudta érvényesíteni követeléseit a megbízóval szemben.⁷²

A megbízás alapvetően ingyenes jogügylet maradt, ami egyrészt a meghatározásból, másrészt az 1534. cikkből következik, mely ingyenesnek vélelmezi a megbízást, ha az ellenkezőjét nem állapították meg a felek.

Ebből kifolyólag a megbízó felelősségének szabályai – amelyek különbséget tesznek az ingyenesen és a fizetségért eljáró megbízott között – megváltoztak. Előbbi esetében a gondatlanságot a saját ügyeiben való gondosság szerint kell megítélni (*in concreto*), míg utóbbi esetben felel mind a szándékosságért, mind a gondatlanságért.⁷³ A Caragea törvénykönyvvel szemben az 1864. évi Rptk. nem írja elő az egyetemleges felelősséget több megbízott esetében, csak akkor, hogy ha ezt kifejezetten megállapították a szerződésben.⁷⁴

A felek kötelezettségei szempontjából a norma követi a római jogból ismert formulát, miszerint a megbízott köteles teljesíteni a megbízást, míg a megbízó köteles a megbízással járó minden költség viselésére, illetve megtérítésére, ha a megbízott

⁶⁹ Dan CHIRICĂ: *Drept civil. Contracte speciale*, Lumina Lex, București, 1997, 258–259.; Doru COSMA: *Teoria Generală a actului juridic civil*, Editura Științifică, București, 1969, 96.; Paul VASILESCU: *Relativitatea actului juridic. Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat*, Universul Juridic, București, 2008, 254.

⁷⁰ 2009. évi Rptk. 1298. cikk.

⁷¹ Claudia. E. Roșu: *Contractul de mandat în dreptul privat intern*, C.H. Beck, București, 2008, 16–17.

⁷² VASILESCU: *Relativitatea...*, i. m., 269.

⁷³ 1864. évi Rptk. 1540. cikk. Vö. ALEXANDRESCO, *Explicațiunea...*, IX. köt., i. m., 586.

⁷⁴ 1864. évi Rptk. 1543. cikk.

megelőlegeti azokat. Ez kiegészül a honorárium megfizetésének kötelezettségével, ha a megbízás visszerthes.⁷⁵

A megszűnési okokat tekintve a megbízás szintén a felek egyoldalú felmondásával, illetve valamelyik fél halálával szűnik meg.⁷⁶ Ezek tekintetében megegyezik a Caragea törvénykönyvben ismertetett szabályokkal. Külön megemlíti az 1864. évi kódex, hogy egy ugyanazon ügyben más személynek adott új megbízás egyben az előző megbízás visszavonásával is jár, attól a pillanattól, amikortól a korábbi meghatalmazott erről történő értesítése bekövetkezett.⁷⁷

Az 1864. évi Rptk. hatálya alatt is megmaradt a megbízás kettős szabályozása. A megbízás képviseleti formáját az Rptk., míg a képviselet nélküli megbízás fő formáját, a bizományt, az 1887. évi Kereskedelmi törvénykönyv szabályozta.⁷⁸ A kereskedelmi megbízás alapvetően követte a Polgári törvénykönyvben lefektetett szabályozást, ettől fő eltérését a képviseleti jog mellett a visszerthesség vélelme képezte, szemben a polgári jogi szabályozásban ismert ingyenesség vélelmével.⁷⁹

7. Az új román Polgári törvénykönyv (új Rptk.)

Elemzésünk utolsó mérföldkövét a 2011-ben hatályba lépett új román Polgári törvénykönyv (mely 2009-ben került kihirdetésre, emiatt annak címét a továbbiakban a 2009. évi Rptk. formában rövidítjük)⁸⁰ rendelkezései jelentik, amelyek alapvetően megőrzik az 1864. évi Rptk. gondolatiságát, egyes, a szakirodalom által kidolgozott dogmatikai elvek beépítésével.

Jelentős újdonságok a szabályozási módon érhetők tetten, ugyanis a 2009. évi Rptk. csatlakozik az Európában lassan általánossá váló irányzathoz, amely külön szabályozza a megbízást mint szerződést és külön a képviselet szabályait. Ebben a tekintetben megelőzte a – máskülönben donor jogrendszernek tekinthető – francia jogot, ugyanis a *Code Civil*ben csak 2016-ban került szétválasztásra a megbízás és a képviselet.⁸¹ Másrészt a 2009. évi Rptk. hatályon kívül helyezte az 1887. évi Kereskedelmi törvénykönyvet, és jelenleg, monista megközelítésben, egyaránt szabályozza a természetes személyek közötti jogviszonyokat és a korábban kereskedelmi jellegűnek minősített jogviszonyokat is. Ez a megbízási szerződés esetén azzal a következménnyel járt, hogy a képviseleti megbízás mellett a Polgári törvénykönyvben került szabályozásra a képviselet nélküli megbízás is, illetve ennek alfajai: a jutaléki szerződés, a bizomány és a szállítmányozási szerződés. Ezek mellett az ügynöki szerződés, illetve közvetítési szerződés is megbízás jellegű szerződéseknek minősülnek.

⁷⁵ Vö. 1864. évi Rptk. 1547–1551. cikkek.

⁷⁶ Vö. 1864. évi Rptk. 1551–1559. cikkek.

⁷⁷ 1864. évi Rptk. 1555. cikk.

⁷⁸ MARCU: *Istoria dreptului românesc...*, II. köt., II. rész, i. m., 170.

⁷⁹ 1887. évi Kereskedelmi törvénykönyv, 374. cikk.

⁸⁰ 2009. évi 287. törvény a Polgári törvénykönyvről (2009. évi Rptk.).

⁸¹ Ionuț-Florin POPA: *O foarte scurtă introducere în materia reprezentării*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 15–18.

A megbízási szerződés meghatározását a 2009. évi Rptk. 2009. cikkében találjuk, mely szerint „A megbízás az a szerződés, amelyben az egyik fél, a megbízott, kötelezi magát, hogy egy vagy több jogügyletet kössön a megbízónak nevezett másik fél javára”. Ahogy az a meghatározásból is kitűnik, a 2009. évi Rptk. a megbízási szerződés tárgyát egyértelműen jogügyletek megkötésére szűkíti, szemben az 1864. évi Rptk.-val, amely általánosan a megbízó nevében és érdekében történő cselekményekről beszélt, bár ahogyan láthatuk,⁸² ügyletkötés értelemben.

A megbízás alapvetően konszenzuál-szerződés maradt, amelyet a felek egyszerű megegyezésével érvényes módon meg lehet kötni. Azonban ha a megbízás tárgyát képző jogügylet érvényes megkötéséhez a törvény valamely alakszerűség betartását írja elő, úgy a megbízási szerződést is abban a formában kell megkötni.⁸³ Ha az alakszerűséget a törvény csak a harmadik személyekkel szemben való érvényesíthetőség (*ad opozabilitatem*) érdekében írja elő, a megbízási szerződés nincs alakisághoz kötve.

A szerződés ingyenességével kapcsolatban a 2009. évi Rptk. 2010. cikke két megdönthető vélelemmel operál: egyrészt feltételezi, hogy a természetes személyek között megkötött megbízás ingyenes, másrészt, hogy a vállalkozói tevékenységekre adott megbízás visszsterhes. Így a 2009. évi Rptk. tulajdonképpen ötvözi az 1864. évi Rptk. és a korábban hatályos Kereskedelmi törvénykönyvben használt törvényi vélelmeket.⁸⁴

Az ingyenes vagy visszsterhes jelleg határozza meg a megbízottól elvárt gondosság mértékét, ami nagyobb az utóbbi esetében. A 2018. cikk úgy rendelkezik, hogy a megbízott visszsterhes megbízás esetén mint jó gazda,⁸⁵ míg ingyenes megbízás esetén a saját ügyei lebonyolításában tanúsított gondossággal⁸⁶ kell teljesítenie a megbízást.

A megbízott és a harmadik fél között kötött jogügylet közvetlen joghatást fejt ki a képviselt személy és a harmadik fél között. Tehát bár a megbízó nem vesz részt személyesen a jogügylet létesítésében, minden ebből fakadó jogkövetkezmény mégis közvetlenül őt terheli, illetve az ebből származó alanyi jog is közvetlenül őt illeti meg. Ennek feltétele azonban, hogy a megbízott a megbízás keretein belül kösse meg a jogügyletet.⁸⁷

Amennyiben a megbízott meghatalmazás hiányában jár el, vagy annak kereteit túllépi, közreműködésével megkötött jogügylet nem fejt ki semmilyen joghatást a megbízó és a harmadik fél között. Utóbbi azonban ekkor sem marad védelem nélkül, hiszen ha jóhiszemű volt a jogügylet megkötésénél, kártérítésre jogosult a megbízott részéről.⁸⁸ A felelősség deliktuális, hiszen nincs közvetlen jogviszony a harmadik személy és a megbízott között,

⁸² Lásd 70. jegyzet, fentebb.

⁸³ 2009. évi Rptk. 2013. cikk (2) bek. Például: a megbízási szerződést közokirati formában kell megkötni ingatlan tulajdonjogának átruházása, házassági szerződés, válási kereset benyújtása, gyám kijelölése esetében, vagy azt írásba kell foglalni a haszonbérleti szerződés esetén.

⁸⁴ Gheorghe PIPEREA: *Contractul de mandat = Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Art. 1-2664*, szerk. Flavius A. BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, II. kiad., C.H. Beck, București, 2014, 2157.

⁸⁵ *Culpa levis in abstracto*, vagyis felel bármiféle gondatlanságért.

⁸⁶ *Culpa levis in concreto*, a gondatlanságot eseti jelleggel állapítják meg.

⁸⁷ 2009. évi Rptk. 1296. cikk.

⁸⁸ 2009. évi Rptk. 1310. cikk.

utóbbi más nevében és javára járt el.⁸⁹ Másrészt a 2009. évi Rptk. 1311. cikke lehetővé teszi a szerződés megerősítését a megbízó által, ilyen esetben azt úgy kell tekinteni, mintha érvényesen lett volna megkötve.

A 2009. évi Rptk. kimerítően szabályozza a megbízott helyettesítésének feltételeit. A megbízott helyettesíthető, amikor ezt számára a megbízó kifejezetten engedélyezte, vagy azokban az esetekben, amikor a megbízás teljesítésében előre nem látható körülmények akadályozzák, és nincs módja előzetesen értesíteni a megbízót ezekről, de feltételezhető, hogy a megbízó jóváhagyta volna a helyettesítést, ha ismerte volna az adott körülményeket.⁹⁰

A megbízott fontos kötelezettsége a 2009. évi Rptk. rendelkezései szerint is a számadási kötelezettség, a megbízás végrehajtása mellett. Ez magába foglalja egyrészt a tájékoztatási kötelezettséget a megbízás végrehajtásáról, másrészt hogy átadjon minden dolgot, amit a megbízás címén kapott, még akkor is, ha azok nem járnak a megbízónak.⁹¹ Amennyiben a megbízott nem szolgáltatja vissza a megbízónak járó pénzüsszeget, köteles kamatot fizetni a késedelembe helyezése napjától kezdve. Ha a vissza nem szolgáltatott pénzüsszeget saját javára felhasználta, a kamatok a felhasználás napjától folynak.⁹² Ez utóbbi helyzetben ugyanis a megbízott megszegi lojalitási köteleességét a megbízó felé, ez magyarázza a szigorúbb szankciót.⁹³

Ahhoz, hogy a megbízó megfelelően tudja teljesíteni a megbízást, szükséges, hogy a megbízott rendelkezésére bocsásson minden, a megbízás teljesítéséhez szükséges eszközt. A megbízottnak jogában áll felfüggeszteni a teljesítést, amíg nem kapja meg ezeket az eszközöket. Ha azonban önszántából megelőlegezi ezeket a költségeket, a megbízó köteles kamatot is fizetni ezek után. A 2009. évi Rptk. 2025. cikke azonban diszpozitív normát tartalmaz, így a felek eltérhetnek ezektől a rendelkezésektől.

A hagyományoknak megfelelően a megbízónak kártalanítási kötelezettsége van a megbízottal szemben, az ügyvitelhez kapcsolódó költségek és abból eredően elszenvedett károk vonatkozásában, feltéve, hogy ezek nem a megbízott gondatlanságából származnak.⁹⁴ A megbízó legfontosabb kötelezettsége visszerthes megbízási szerződés esetén a megállapított díj megfizetése. Ez abban az esetben is jár, ha a megbízott hibáján kívül a megbízást nem sikerül teljesíteni,⁹⁵ mivel a megbízottat gondossági kötelem

⁸⁹ Honoria DUMITRESCU: *Reprezentarea = Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Art. 1-2664*, szerk. Flavius A. BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, II. kiad., C.H. Beck, București, 2014, 1457.

⁹⁰ 2009. évi Rptk. 2023. cikk.

⁹¹ Ennek magyarázata abban áll, hogy bármit, amit a megbízott kap, azt a megbízó nevében kapja. Így az, aki egy nem tartozott ellenszolgáltatást teljesített, azt a megbízótól és nem a megbízottól követelheti vissza. Lásd Dana GÂRBOVAN: *Contractul de mandat = Noul Cod civil: comentarii, doctrină, explicații*, szerk. Mădălina AFRĂSINEI, Mona-Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANCA, III. köt., Hamangiu, București, 2012, 379.

⁹² 2009. évi Rptk. 2020. cikk.

⁹³ GÂRBOVAN: *i. m.*, 380.

⁹⁴ 2009. évi Rptk. 2026. cikk.

⁹⁵ 2009. évi Rptk. 2027. cikk.

terheli és nem eredménykötelem. Több megbízó esetén alapvetően egyetemleges a kötelem,⁹⁶ bár a megbízott lemondhat erről a kedvezményről.⁹⁷

A megbízási szerződés értelmében kötött jogügyletben vállalt kötelezettségek teljesítése a szerződő felek feladata, ebben a tekintetben a megbízott nem felel sem a megbízóval, sem a harmadik féllel szemben. Semmi sem tiltja azonban, hogy önként vállalja ennek garantálását. Ennek jogi formái lehetnek: az egyetemleges felelősség vagy a kezesség.⁹⁸ Kivételt képez az az eset, amikor a megbízott olyan személlyel kötötte meg a jogügyletet, akinek fizetési képtelensége ismert volt, vagy annak kellett volna lennie. Ilyenkor a megbízott felel a megbízó felé a vállalt kötelezettségek teljesítéséért is. Fontos megjegyezni azonban, hogy a 2009. évi Rptk. csak a harmadik fél kötelezettségeinek teljesítésére utal, tehát a megbízott, hacsak nem vállalja önként, nem felel a megbízó fizetési képtelensége esetén.⁹⁹

A 2009. évi Rptk. a megbízás megszűnésével kapcsolatban nem hoz számottevő újítást az 1864. évi kódexszel szemben. A megszűnési okok továbbra is a megbízás visszavonása, a megbízott lemondása, illetve a felek egyikének elhalálása, cselekvőképzetlensége vagy csődbe jutása, mely az esemény tudomásra jutásától számít hatályosnak.¹⁰⁰

8. Következtetések

A fentiek alapján észrevehető egy ciklikus szabályszerűség a megbízási szerződés szabályozása kapcsán, amely alapvetően magánszemélyek közötti szerződéses viszony volt, viszont kiteljesedése a kereskedelmi kapcsolatokban való használatához köthető. A XIX. századi Európában ezért a normák általánosan kettős forrásrendszert követtek, szabályozva a megbízási szerződést mind a polgári törvénykönyvekben, mind a kereskedelmi törvénykönyvekben. Ezt a mintát a romániai szabályozás is követte.

A megbízási szerződés történeti vizsgálata során megállapíthatjuk, hogy az nem egyidős az első modern polgári törvénykönyvünknek mondott 1864. évi Rptk.-val, hiszen a Caragea törvénykönyv Havasalföldön, illetve a Calimach törvénykönyv Moldvában részletesen szabályozta a megbízási szerződést, sőt egyes hatásai az aktuális szabályozásban is fellelhetőek (pl. a különös megbízás elnevezése).

Az 1864. évi Rptk. és a 2009. évi Rptk. megbízásra vonatkozó szabályozási módja bár eltérő, de lényegében a hatályos Rptk. az azt megelőző polgári és kereskedelmi szabályozás alatt meghonosodott és stabilizálódott elképzelések eredménye, amely az intézményt érintő vitás kérdéseket igyekezett lezárni.

⁹⁶ 2009. évi Rptk. 2028. cikk.

⁹⁷ Vö. GÂRBOVAN: *i. m.*, 389.; G. PIPEREA: *i. m.*, 2175.

⁹⁸ RĂZVAN DINĂ: *Contracte civile speciale în noul Cod civil. Note de curs*, Universul Juridic, București, 2013, 243.

⁹⁹ GÂRBOVAN: *i. m.*, 381.

¹⁰⁰ Vö. 2009. évi Rptk. 2030–2038. cikkek.

Irodalomjegyzék

1. ALEXANDRESCO, Dimitrie: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, I. köt., Editura Tipografiei Ziarului „Curierul Judiciar”, București, 1906.
2. ALEXANDRESCO, Dimitrie: *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, IX. köt., Atelierele grafice Socec & Co, București, 1910.
3. BESENYŐ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás tükrében*, 4. kiad., Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010.
4. CHIRICĂ, Dan: *Drept civil. Contracte speciale*, Lumina Lex, București, 1997.
5. COSMA, Doru: *Teoria Generală a actului juridic civil*, Editura Științifică, București, 1969.
6. DIANA DĂNIȘOR: *Considerații privind contractul de mandat. Accepțiuni și evoluții ale termenului în drept*, Revista de Științe Juridice, 2006/2.
7. RĂZVAN DINCĂ: *Contracte civile speciale în noul Cod civil. Note de curs*, Universul Juridic, București, 2013.
8. HONORIA DUMITRESCU: *Reprezentarea = Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Art. 1-2664*, szerk. Flavius A. BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, II. kiad., C.H. Beck, București, 2014.
9. DANA GÂRBOVAN: *Contractul de mandat = Noul Cod civil: comentarii, doctrină, explicații*, szerk. Mădălina AFRĂSINEI, Mona-Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANCĂ, III. köt., Hamangiu, București, 2012.
10. FÖLDI András, HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, 22. átdolg. és bőv. kiad., Eszterházi Károly Egyetem, Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet, 2016.
11. HAMZA Gábor: *Az ügyleti képviselő. Dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainkig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
12. HAMZA Gábor: *A képviselő dogmatikai konstrukciójának kérdései az antik jogrendszerben, különös tekintettel a hellén jogra*, A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái, 22. köt., 1979.
13. KISFALUDI András: *A képviselő fogalma = Polgári jog I–IV. – új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára*, szerk. PETRIK Ferenc, 5. kiadás, HVG Orac, Budapest, 2018 (elektronikus kiadvány).
14. MIHAIL MACREA: *Viața în Dacia romană*, Editura Științifică, București, 1969.
15. LIVIU P. MARCU (szerk.): *Istoria dreptului românesc*, I. köt., Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980.
16. LIVIU P. MARCU (szerk.): *Istoria dreptului românesc*, II. köt., I. rész, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984.
17. LIVIU P. MARCU (szerk.): *Istoria dreptului românesc*, II. köt., II. rész, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.
18. NÓTÁRI Tamás: *Római köz- és magánjog*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2011.
19. NÓTÁRI Tamás: *1. 2. 3. Római jog Dacia provinciában = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár, 2018.
20. IONUȚ-FLORIN POPA: *O foarte scurtă introducere în materia reprezentării*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2.

21. Gheorghe PIPEREA: *Contractul de mandat = Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Art. 1-2664*, szerk. Flavius A. BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, II. kiad., C.H. Beck, București, 2014.
22. Claudia E. ROȘU: *Contractul de mandat în dreptul privat intern*, C.H. Beck, București, 2008.
23. Paul VASILESCU: *Relativitatea actului juridic. Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat*, Universul Juridic, București, 2008.

| ČERTICKÝ MÁRIO

A biztosítási jogviszony alanyai a biztosítási érdek tükrében

The Subjects of the Legal Relationship Born Out of Insurance Contracts , in the Mirror of the Interests of the Ensured

Abstract: It is difficult for individuals to bear the consequences of the dangers and risks that arise in society. The legal institution of insurance serves to facilitate this burden bearing. There are a number of studies that deal with some of the rules of this institution, but very little research is done on the subjects of insurance, without which the contract could not exist. The position of the subjects is determined by the insurance interest that is the subject of the insurance, which is why the examination of the subjects through the insurance interest raises a number of intriguing questions. The present study is intended to further this inquiry.

Keywords: insurance, subjects of the insurance contract, insurance interest, insurance relationship, the insured.

Összefoglaló: A társadalomban felmerülő veszélyek és kockázatok következményeinek viselése nehézségekkel jár az egyes személyek számára. E teherviselés könnyítését a biztosítás jogintézménye szolgálja. A jogintézmény egyes szabályaival számos tanulmány foglalkozik, azonban nagyon kevés kutatás terjed ki a biztosítás alanyaira, akik nélkül a szerződés nem is létezhetne. Az alanyok pozícióját a biztosítás tárgyát képező biztosítási érdek határozza meg, éppen ezért az alanyok biztosítási érdeken keresztül történő vizsgálata számos érdekes kérdést vet fel. Jelen tanulmány e vizsgálatot hivatott elvégezni.

Kulcsszavak: biztosítás, a biztosítási szerződés alanyai, biztosítási érdek, biztosítási jogviszony, biztosított.

1. Bevezetés

Az individuum – értve ez alatt a természetes és jogi személyeket egyaránt – személye és vagyona folyamatos veszélynek és kockázatnak van kitéve,¹ amelynek terhét, különösen azok negatív következményeit viselniük kell. A polgári jog alanyainak – amennyiben e terhet nem képesek vagy nem szeretnék egyedül viselni – lehetőségük van az adott kockázatot

¹ A veszély és kockázat fogalmi elhatárolása körében lásd VASVÁRI Tamás: *Kockázat, kockázatészlelés, kockázatkezelés – szakirodalmi áttekintés*, Pénzügyi Szemle, 2015/1, 34., Kenneth S. ABRAHAM: *Peril and fortuity in property and liability insurance*, Tort Insurance Law Journal, 2001/3, 777–802.

megosztani.² Ennek a társadalomban több formája alakult ki, amelyek közül kiemelkedik a biztosító általi kockázatátvállalás.³ A biztosítás feladatának meghatározásakor Túry úy vélekedett, hogy a biztosítás alapja az emberek önfenntartási ösztöne, amely törekvés a mindennapi élet számtalan veszélye elleni biztonság megszerzésére. Ilyenformán a biztosítás intézményének feladata „*az ember szempontjából jelentőséggel bíró valamely értéknek előre nem látható – ebben az értelemben tehát véletlen – megsemmisülése ellen oltalmat nyújtani; a megsemmisülésben vagy értékcsökkenésben megjelenő veszélyt az embertől elhárítani*”.⁴ A biztosító veszélyviselését a biztosítási szerződés alapozza meg, amelyhez értelemszerűen – a biztosító szükségszerű személye mellett – egy szerződő félre is szükség van. A biztosítási jogviszony azonban e két félnél sokkal többet jelent. Jelen tanulmány célja, hogy a biztosítási jogviszony alanyainak jogi pozícióját – a felmerülő kérdések megértéséhez szükséges mélységben – megvizsgálja, mindezt egy olyan biztosítási jogi fogalom köré helyezve, amely a nélkülözhetetlensége ellenére nagyon kevés elméleti és gyakorlati figyelmet kap. Ez nem más, mint a biztosítási szerződés közvetett tárgyát képező biztosítási érdek.⁵

A biztosítási szerződéseknek több típusa alakult ki, amelyeket a jelenleg hatályos Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) alapján a kárbiztosítás és összegbiztosítás szerződések közé sorolhatunk. A kárbiztosítási szerződések közül külön kiemeli a felelősségbiztosítási szerződést, amellyel elsősorban azt sugallja – ahogy azt Novotni Zoltán is megfogalmazta⁶ –, hogy a felelősségbiztosítás nem tisztán kárbiztosítás, hanem attól – bár teljesen el nem választható – eltérő jelleme van. Álláspontom szerint a felelősségbiztosítás csupán annyiban minősül kárbiztosításnak, amennyiben a felelősségbiztosítás alanyát terhelő felelősség a saját vagyonát érinti, s a biztosított e terhet helyezi át a biztosító vállára. Ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, nem ez a felelősségbiztosítás fundamentuma. Az összegbiztosítás keretében a Ptk. az élet- és balesetbiztosítási szerződéseket emeli ki, míg különálló biztosítási szerződésként jelenik meg az egészségbiztosítási szerződés. A kár- és összegbiztosítások elnevezése alapvetően a biztosító által nyújtott szolgáltatásokból ered. A kárbiztosítás esetén alapvetően arról van szó, hogy a biztosítási szerződésben megjelölt dolog részben vagy egészben károsodik, s e kár megtérítését a biztosító vállalja. Ezzel szemben az összegbiztosítás esetén leggyakrabban egy, a szerződésben

² VASVÁRI: *i. m.*, 42.

³ Megjegyezném azonban, hogy csak látszólagos kockázatátvállalásról vagy veszélyviselésről beszélhetünk. A tényleges kockázat és a veszély folyamatosan a biztosítottat terheli. A biztosítási szerződéssel a biztosító a szolgáltatásnyújtással az esetleges jogkövetkezmények viselése alól – részben vagy egészben – szabadítja meg a biztosítottat. Nagy Ferenc e körben úgy fogalmazott, hogy „*a veszély viselése nem jelentkezik, mint önálló jogi kötelezettség, mely magában véve gyakorlati jelentőséggel bírna; hanem az csak a kártérítési kötelezettség bennrejlő lélektani eleme*...” Vö. NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*, Athenaeum, Budapest, 1893, 765.

⁴ TÚRY Sándor Kornél: *A felelősségbiztosítás (szavatossági biztosítás)*, Kilián F., Budapest, 1923, 169.

⁵ Ptk. 6:441. § alapján „*Biztosítási szerződést az köthet, aki valamely vagyoni vagy személyhez fűződő jogviszony alapján a biztosítási esemény elkerülésében; életkor elérésére, születésre vagy házasságkötésre szóló életbiztosítás esetén a biztosítási esemény bekövetkezésében érdekelt, vagy aki a szerződést az érdekelt személy javára köti meg.*”

⁶ E körben Novotni kifejezetten állította, hogy a felelősségbiztosítás nem a kárbiztosítás egyik fajtája, tekintettel arra, hogy a két biztosítási forma között lényeges eltérések vannak. Vö. NOVOTNI Zoltán: *A biztosítási szerződések joga*, ELTE Jogi Továbbképző Intézete, Budapest, 1993, 117.

meghatározott pénzösszeg (ti. a biztosítási összeg⁷) fizetésében áll a biztosító szolgáltatási kötelezettsége.

Ha mélyebbre ásunk az egyes biztosítási szerződések jellemzőiben, láthatjuk, hogy ez a felosztás és egyes speciális szerződésfajták kiemelése – természetesen amellett, hogy alapvetően eltérő jellemzőkkel bírnak – a biztosítási érdek mentén történik. Mindegyik szerződésben más-más biztosítási érdekről beszélhetünk, s ez a legfőbb oka, hogy az egyes formák külön kiemelésre érdemesek. E kérdéskört a biztosítottra vonatkozó fejezetben mélyebben tárgyalom.

2. A biztosítási szerződés alanyi köre

2.1. A biztosító

Jelen tanulmánynak nem célja részletesen elemezni a biztosító személyét, de a teljesség kedvéért álljon itt néhány lényeges gondolat, hiszen a biztosító nélkülözhetetlen alanya a biztosítási szerződésnek és jogviszonynak. A biztosító a gazdaság azon alanya, amely a biztosítási tevékenység⁸ végzésével megteremti a biztosítási termékek palettáját, amelyekből a biztosítási kereslet (ti. a biztosítottak) biztonságot kereshet. A biztosító szervezet – amellett, hogy a tevékenységével a polgári és kereskedelmi jogviszonyok önálló alanya – azon kevés jogalanyok közé tartozik, amelyek – szervezeti és gazdasági – működését a jogalkotó szigorú⁹ közjogi szabályok közé szorította.¹⁰ A jogi szabályozás alapvetően a biztosítási tevékenység oldaláról közelít,¹¹ így a biztosító személyét érintő kérdéseket is e körben kell vizsgálni.

⁷ Megjegyzem azonban, hogy a kárbiztosítási szerződésnél a „kár megtérítése” terminológia használata nem fedi a valóságot, hiszen ez esetben is kizárólag a biztosítási összeg megfizetéséről beszélhetünk, amely a biztosított dologban keletkezett kár mértékéhez igazodik.

⁸ A biztosítási tevékenység fogalmát a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvény 4. § 11. pontja határozza meg, a következőképpen: „*biztosítási szerződésen alapuló kötelezettségvállalás, amely során a tevékenységet végző megszervezi az azonos vagy hasonló kockázatoknak kitett személyek közösségét (veszélyközösség), matematikai és statisztikai eszközökkel felméri a biztosítható kockázatokat, megállapítja és beszedi a kötelezettségvállalás ellenértékét (díját), meghatározott tartalékokat képez, a létrejött jogviszony alapján a kockázatot átvállalja és teljesíti a szolgáltatásokat, ideértve az üzletszerűen végzett járadékszolgáltatás nyújtására irányuló tevékenységet is, függetlenül attól, hogy a kötelezettségvállalás ellenértéke meghatározott pénz fizetése (díj) vagy egyéb ellenszolgáltatás formájában valósul meg*”.

⁹ Jelentősen megfigyelhető a szigorú szabályozás a gazdasági társaságok működésére vonatkozó alapvető szabályok szigorításában, így a formakényszer meghatározása, tőkekövetelmény szigorítása, szigorúbb szervezeti előírások, meghatározott alkalmazotti kör stb.

¹⁰ Ennek különösen jogpolitikai és nemzetgazdasági indokai vannak, hiszen a biztosítási ágazat a nemzetgazdaság négy szektora (pénzpiac, tőkepiac, pénztári piac és biztosítási piac) között szerepel, s mint ilyen jelentős állami és társadalmi érdek fűződik a biztosítók működésének állami felügyeletéhez, ezzel szavatolva a biztosítási szektor stabilitását. Nem elhanyagolható továbbá a szabályozás fogyasztóvédelmi jelentősége sem, hiszen a biztosításban jelentős aszimmetria fedezhető fel a szerződő partnerek között. Vö. BANYÁR József, TURI Petra: *A biztosítási fogyasztóvédelmi szemlélet evolúciója Magyarországon*, Pénzügyi Szemle, 2019/2, 191–209.

¹¹ Ez alatt értem azt, hogy nem attól lesz egy tevékenység biztosítási tevékenység, mert biztosító végzi, hanem attól lesz egy szervezet biztosító, mert biztosítási tevékenységet végez.

A biztosító az a személy, aki átvállalja a szerződésben meghatározott biztosított személyét terhelő kockázatot, ezzel a biztosítás védernyőjébe helyezi a biztosított érdekét, és egy méltányos eszme alapján, a veszélyközösség megszervezésével diverzifikálja a kockázatokat. A biztosításnak ugyanis alapvető funkciója, hogy az átvállalt veszteségek kockázatát az azonos vagy hasonló veszélyeknek kitett személyek között elossza annak érdekében, hogy az egyének számára elviselhetőbbé tegyék az egyes gazdasági következményeket.¹² Enélkül ugyanis a biztosítási szerződés csak a veszélynek egyik félről a másikra helyezését jelentené, ez pedig nyilvánvalóan nem lehet funkciója a biztosításnak.¹³ A veszélyközösséghez csatlakozni csak úgy lehet, ha a biztosítóval biztosítási szerződést köt az, aki szabadulni szeretne a kockázat terhétől, így tehát a biztosítóval szerződő biztosítottak közötti jogi kapcsolás intézményesült megtestesítője a biztosítási szerződés lesz.¹⁴

2.2. A szerződő fél

A Ptk. egyértelműen rögzíti, hogy a biztosítási szerződés másik alanya a biztosítóval szerződő fél. Tekintettel arra, hogy a biztosítási szerződés létfontosságú eleme a biztosítási érdek (lásd erről később), amelynek „hordozója” minden esetben a biztosított személye lesz rögzíthető, hogy a szerződő fél főszabály szerint a szerződés biztosítottja is egyben,¹⁵ azonban e két alanyi kör elválhat egymástól. Ez azt eredményezi, hogy a szerződő fél lesz a szerződéshez fűződő főkötelezettség (ti. a díjfizetés), míg a biztosított személy a szerződéshez kapcsolódó legfontosabb jogosultságok (a biztosító szolgáltatásának¹⁶ követeléséhez való jog) hordozója.¹⁷ A Ptk. a biztosított oldaláról közelíti meg a kérdést, és úgy rendelkezik, hogy a szerződő fél az a személy lesz, „aki a szerződést az érdekelt személy javára köti meg”. A másnak javára történő szerződéskötéshez nem szükséges igazolni azt a mögöttes szándékot, amely arra vezette a szerződő felet, hogy a biztosított érdekében szerződést kössön. Ennek számos indoka lehet, így pl. személyi (pl. szülő-gyermek viszony) vagy valamilyen gazdasági érdek. A Ptk. a szerződő fél nem biztosított minőségében történő szerződéskötéséhez a kárbiztosítás esetén nem kívánja meg a biztosított hozzájárulását. Ez alapján tehát előfordulhat az is, hogy a biztosítási esemény bekövetkezéséig a biztosított nem tud a biztosítási fedezetről. Ahhoz azonban, hogy a biztosító szolgáltatását a biztosított igénybe tudja venni, a biztosítási eseménynek a biztosított által történő bejelentésére van szükség.¹⁸ Ennek érdekében a Ptk. a szerződő fél kötelezettségeként előírja a biztosított biztosítási fedezetről való tájékoztatását, amelynek legkésőbbi időpontja a biztosítási esemény bekövetkezése.¹⁹

¹² Irwin M. TAYLOR: *Law of insurance*, Oceana Publications, Dobbs Ferry (New York), 1968, 7–8.

¹³ TURY Sándor Kornél: *A biztosítás jogfilozófiai vonatkozásai*, Magyar Jogi Szemle, 1927/8, 172.

¹⁴ John LOWRY, Philip J. RAWLINGS: *Insurance law cases and materials*, Hart Publishing, Oxford, 2004, 3.

¹⁵ NOVOTNI Zoltán: *A felelősségbiztosítási jogviszony alapkérdései a magyar jogban*, kandidátusi értekezés, 1981, 64.

¹⁶ Meg kell jegyezni, hogy a biztosítási szerződés alapján a biztosítót két főkötelezettség terheli, így a helytállási kötelezettség és a mentesítési kötelezettség, amelyek közül előbbi szükségképpen megelőzi a másikat. A két kötelezettség közötti határvonalat a biztosítási esemény mint felfüggesztő feltétel képezi, amelynek bekövetkezése esetén a helytállási kötelezettség átfordul mentesítési kötelezettségbe.

¹⁷ NOVOTNI: *A felelősségbiztosítási..., i. m.*, 64.

¹⁸ Vö. Ptk. 6:453. §.

¹⁹ Vö. Ptk. 6:450. §.

Az összegbiztosítások esetén azonban már a biztosított hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a szerződő fél a biztosított javára biztosítási fedezetet szerezzen.²⁰ Ennek elmaradása esetére a Ptk. jogkövetkezményként a kedvezményezett-jelölést tekinti semmisnek, s ilyen esetben a biztosítottat vagy örökösét kell ipso iure kedvezményezettnek tekinteni.²¹ Ezt a rendelkezést önellentmondásosnak és értelmezésében aggályosnak tartom a következők miatt. A Ptk. 6:475. § első fordulata szerint a biztosított hozzájárulása a szerződés létrejöttéhez szükséges. Ennek elmaradása esetén tehát arra következtethetünk, hogy a szerződés nem jön létre. A Ptk. azonban ilyen esetben is létrejönnek, mi több, érvényesnek tekinti a szerződést, s kizárólag annak a kedvezményezett-jelölést tartalmazó részét tekinti érvénytelennek. Ez azért aggályos, mert egy szerződés létre nem jöttének – természetesen az érvénytelenségének is – eltérő jogkövetkezménye lehet, mint valamely rendelkezésének érvénytelensége esetén. Ráadásul a Ptk. a biztosítottat vagy örökösét kötelezi arra, hogy megtérítse a szerződő fél részére a szerződésre fordított költségeit. Álláspontom szerint a biztosított hozzájárulása nélkül kötött biztosítási szerződés jogkövetkezményét el kellene választani a biztosított hozzájárulása nélkül történt kedvezményezettjelöléstől.

A szerződéskötés különös szabályaiként további rendelkezéseket tartalmaz a Ptk. 6:479. § (1) és (2) bekezdése, amelyek a kiskorú és a cselekvőképességében korlátozott biztosítottak érdekében kötött szerződésre vonatkoznak. A kiskorú biztosított esetén a Ptk. a törvényes képviselőt gyakorló szülő által kötött biztosítási szerződést abszolút érvényesnek tekinti. Abban az esetben, ha a kiskorú biztosított részére nem a törvényes képviselő szülő köti a biztosítási szerződést, úgy a szerződés érvényességéhez a gyámhatóság hozzájárulása szükséges. A gyámhatóság hozzájárulása szükséges a cselekvőképességében részben vagy egészben korlátozott nagykorú személy mint biztosított érdekében kötött biztosítási szerződés esetén is.²² Meggondolásra érdemesnek tartom a túlságosan is leszűkített „törvényes képviselő szülőre” vonatkozó részt esetleg a kiskorú „közeli hozzátartozójára” módosítani, adott esetben akképpen, hogy a törvényes képviselő hozzájárulásához köti a szerződéskötést. Tekintve, hogy a kiskorú biztosított részére kötött biztosítási szerződés a kiskorú oldalán, különösen vagyonában nem jelentkezik teherként, így a rendelkezés módosítását megvalósíthatónak tartom.

3. A biztosított, mint a biztosítási érdek hordozója

A biztosítási szerződés érvényességének alapvető követelménye²³ – a szerződés fundamentuma –, hogy a biztosított személyét érintően érdek álljon fenn,²⁴ s ez az érdek olyan legyen, mely biztosítási szerződés tárgyát képezheti.²⁵ Az előzőekben rögzítésre került, hogy

²⁰ Vö. Ptk. 6:475. §.

²¹ Vö. Ptk. 6:475. § második mondat.

²² Vö. Ptk. 6:479. § (1) bekezdés.

²³ Vö. Ptk. 6:440. § második mondat.

²⁴ TAYLOR: *i. m.*, 15.

²⁵ Nem képezheti ugyanis valamennyi érdek a biztosítás tárgyát, pl. a leendő örökösnek az örökhagyó halála előtt kétségtelenül érdeke áll fenn az örökhagyó vagyonának megóvásában,

a biztosított személyét az különbözteti meg a szerződő féltől, hogy az ő személye érdekelt a biztosítás közvetett tárgyát képező biztosítási érdek megóvásában. A biztosított személyét érintő kérdések vizsgálata során kiemelt hangsúlyt kell fektetni arra a kérdésre, hogy ki lehet biztosított, azaz mely érdek ismerhető el biztosítási érdekként? Ehhez körbe kell járni a biztosítási érdek elméletét.

Valamennyi biztosítási szerződéstípus egymástól eltérő biztosítási érdekek védelmét szolgálja, amelyek közül jelen tanulmányban a kárbiztosítás, a felelősségbiztosítás és az általánosan vett összegbiztosítás tárgyát képező biztosítási érdek természetét vizsgálom meg. Előjáróban álljon itt az Egyesült Királyság egyik bírója által megállapított ún. biztosítási érdek tesztje, amely az érdek fennállásának nehézségeiben segít eligazodni: *„Ha B-nek érdeke áll fenn valamely dolog tekintetében, amely attól függ, hogy A gyermek nélkül hal meg és őt túléli, akkor B-nek biztosítási érdeke áll fenn még akkor is, ha A-nak húsz gyermeke van és a legidősebb is csak húszéves. A másik oldalról közelítve: egy kilencven éves személy egyetlen örökösének sincs biztosítási érdeke még akkor sem, ha az örökhagyó személy a halálos ágyán, végrendelet nélkül, tehetetlenül azon okból, hogy ő gyógyíthatatlan betegségben szenved és az örökös jövőbeni birtoka tekintetében kifejezi szándékát, még annak ellenére sem, hogy morális bizonyosság az, hogy azt a későbbiekben ő fogja örökölni.”*²⁶

3.1. Biztosítási érdek a kárbiztosításban

A kárbiztosítás lényege, hogy a biztosító megtéríti a biztosítási szerződésben megjelölt dologban bekövetkezett értékcsökkenést, kárt. A biztosított dolog tehát a biztosított érdekkörébe tartozik, így a biztosítási érdek csak akkor létezik, ha a biztosított előnyét élvezzi annak, hogy a dolog folyamatosan létezik, és egyúttal károsodást szenved el annak sérülése vagy elpusztulása esetén.²⁷ A biztosítási érdek mindig szubjektív, tehát a biztosított személyéhez tapad, s nem a biztosított dolog léteéhez.²⁸ Az érdeket az a jogviszony alapozza meg, amely a biztosítottat a biztosított dologhoz köti. Ezen érdek nem feltétlenül jogi érdek,²⁹ sőt leggyakrabban valamilyen gazdasági érdekről beszélhetünk,³⁰ amely a biztosítottra nézve pénzben kifejezhető.³¹ Ebből következik, hogy aki kizárólagos tulajdonosa egy vagyontárgy-

a potenciális örökös azonban pusztán e minőségére hivatkozva nem köthet biztosítási szerződést az örökhagyó vagyonának megóvására.

²⁶ TAYLOR: *i. m.*, 15–16.

²⁷ TAYLOR: *i. m.*, 15.

²⁸ Ez utóbbi esetében beszélhetnénk objektív érdekről. Ez tulajdonképpen azt eredményezné, hogy a dolog fennállása önmagában véve elegendő volna az érdek fennállásához. Nem volna szükséges tehát vizsgálni azon személyt, akit a dologhoz valamely jogviszony köt. Az objektív és szubjektív érdek elhatárolása kapcsán lásd: TURY Sándor Kornél: *A biztosítási érdek szubjektív (alanyi) jellege, különös tekintettel a jelzalogos hitelező védelmére a biztosítással kapcsolatban*, Grill Kiadó, Budapest, 1931; valamint az ő nyomán az új Ptk. kapcsán ČERTICKÝ Mária: *A biztosítási érdek jogi jellege a kárbiztosításban*, Multiscience XXXII. MicroCAD International Multidisciplinary Scientific Conference, Miskolc, 2018, 1–8.

²⁹ GRÓH István: *A biztosítási szerződés és a biztosítási kockázatviselés kezdete és vége*, Magyar Biztosítástudományi Társulás Kiadása, Budapest, 1940, 112.

³⁰ Már a Kereskedelmi Törvényünk 464. §-a is úgy rendelkezett, hogy *„Biztosítás tárgya minden lehet, mi a biztosítottra nézve pénzben kifejezhető értékkel bír”*. Ennek magyarázatához vö. FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar Kereskedelmi jog rendszere*, Grill Kiadó, Budapest, 1944, 450–451.

³¹ NAGY: *i. m.*, 769.

nak, fennáll ilyen érdeke. Nehézségekbe akkor ütközünk, ha a tulajdonjogon kívüli más jogok tekintetében szeretnénk megállapítani az érdek fennálltát. Általában elismeri a jog az érdek fennálltát a szerződéses jogviszonyok esetén (így pl. a bérlo, a zálogjogosult vagy lízingbe vevő³² stb.), azonban vannak olyan élethelyzetek, amelyek nem alapozzák meg azt, ilyen pl. az örökös, a hagyományos és a végrendeleti örökös az örökhagyó halála előtt, a biztosítékkal nem rendelkező hitelező. Nem ismerhető el az az érdek sem, amely valamely normális üzletmenethez tartozik, és a személyt nem köti szerződéses kapcsolat, vagy nincs az ő kontrollja alatt.³³ Nem értek egyet az EBH2013. P.3. számú döntésben foglaltakkal, amelyben a bíróság – bár helyesen rámutat a lízingbe adó és a lízingbe vevő lízingtárgy tekintetében fennálló gazdasági érdekeltségre – arra a következtetésre jut, hogy a lízingbe vevő a biztosítási szerződésben (a szóban forgó esetben casco biztosításnak) mint szerződő fél szerepelhet, mivel a lízingtárgy tulajdonjogának megszerzésére vonatkozó várományi joga ezt megalapozza, a szerződés biztosítottja a tulajdonjogának fennállása miatt kizárólag a lízingbe adó. Álláspontom szerint a bíróság által is említett „várományi jog” miatt a lízingbe vevőnek biztosítási érdeke áll fenn, amely abban nyilvánul meg, hogy a lízingtárgy megóvásához fűződő érdeke áll fenn a kárveszélyviselés átszállása miatt. Az eljáró bíróság a BDT2010. 2300. számon közzétett ítéletében is az „osztott biztosítási érdek” mentén szállt síkra, amelyben hangsúlyozta, hogy „A szerződő a biztosítási szerződés külön rendelkezései hiányában is biztosítottá válik a már kifizetett lízingdíj arányában. Ennek megfelelően a lízingdíj teljes kiegyenlítésével a lízingbe adó biztosítási érdeke megszűnik, ezt megelőzően pedig csak a még ki nem egyenlített lízingdíj erejéig áll fenn.” Ez esetben tehát a bíróság elismeri a lízingbe vevő biztosítási érdekét, viszont – úgy gondolom, nem helyesen – csak abban a mértékben, amelyben a lízingdíjat megfizette. Álláspontom szerint a bíróság az EBH2004. 1122. számon közzétett ítéletében világított rá a legpontosabban a biztosítási érdek mibenlétére, amely ügyben a biztosítási érdek fennállását állapította meg arra az esetre, ha a biztosított vagyontárgy tekintetében a biztosított nem tulajdonos, de valamely jogviszony alapján birtokában lévő vagyontárgy tekintetében az abban bekövetkezett károk viselésére ő köteles. Ez esetben tehát – helyesen – a kárveszélyviselés menten állapította meg a biztosítási érdekét. Megjegyzem az ismertetett döntések olyan szabályozási környezetben születtek, amelyben a jogalkotó nem állapította meg a lízingszerződésre vonatkozó különös rendelkezéseket. Mindezek alapulvételével a mai szabályozási környezetet vizsgálva a lízingbe vevő biztosítási érdeke tagadhatatlan, hiszen a Ptk. 6:412. § (1) bekezdés alapján kizárólag ő viseli a lízingtárgyban bekövetkezett azon károkat, amelynek megtérítésére mást nem lehet kötelezni.

3.2. Biztosítási érdek a felelősségbiztosításban

A felelősségbiztosítás „célja, hogy a biztosított vagyona ne kisebbedjék azáltal, hogy a biztosított harmadik személlyel szemben szavatossági (értsd: kártérítési – a szerző) kötelezettségnek eleget tenni tartozik”.³⁴ Ilyen formában tehát a felelősségbiztosítás a biztosított vagyonát hivatott védeni, s e cél miatt hasonlít a kárbiztosításra. A kárbiztosításnál megfogalmazott vagyoni érdek viszont eltérő a felelősségbiztosítás tárgyát képező érdektől, hiszen a vagyoni érdek feltételez valamely értékkel bíró vagyontárgyat, amely valamilyen jogviszony alapján a

³² Vö. BDT2010. 2300.

³³ TAYLOR: i. m., 16.

³⁴ GELLÉR Samu: A szavatossági biztosítás, Kereskedelmi Jog, 1909/15, 317.

biztosított érdekkörében van. Ezzel szemben azonban a felelősségbiztosítás alanya olyan személy is lehet, akinek nincs vagyona, elsősorban azért, mert a kártérítésre kötelezés független a kárt okozó vagyoni helyzetétől, s másodsorban azért, mert az ilyen személyt sem lehet megfosztani a jövőbeli vagyonának védelmétől. A felelősségbiztosítási jogviszony biztosítottjának biztosítási érdeke egy speciális ún. „*felelősségi érdek*”, amely abban áll, hogy a biztosított személy harmadik személy felé jogszabály alapján fennálló felelősségének jogkövetkezményeit viselni köteles.³⁵ E felelősség alapulhat törvényen (jogszabályon) és szerződésen egyaránt, s mivel a felelősségbiztosítás Ptk.-ban megfogalmazott definíciója nem tesz különbséget e két felelősség között, így mindkét kockázatot átvállalhatja a biztosító.³⁶

A felelősségbiztosítás fedezetét – a kialakulását követően – a deliktumból eredő károkra szorították. Az üzleti élet igényei azonban megkívánták a szerződésszegéssel okozott károk fedezetbe vonását is. A biztosítási gyakorlat eleinte nem nyitotta ki az ernyőjét az ilyen kockázatokra, mivel azon az állásponton volt, hogy a szerződésben önként vállalt kötelezettségek megszegéséből eredő jogkövetkezmények átvállalása a felelősségbiztosítás céljával összeegyeztethetetlen és azt meghaladja. Ennek ellenére a XX. század második felében már sorra jelentek meg a biztosítható szerződéses kockázatok, amelyek jellemzően az egyes szakmákhoz kapcsolódtak.³⁷

A felelősségbiztosítás elméletét és gyakorlatát régen foglalkoztatja az a kérdés, hogy kiterjedhet-e a felelősségbiztosítási fedezet terjedelme a közigazgatási jogkörben kiszabott bírságokra. A polémia fennállta abszolút releváns, hiszen a felelősségbiztosítás Ptk.-ban megfogalmazott definíciója szerint annak bármely jogszabály alapján megállapított felelősség tárgya lehet. Álláspontom szerint azonban nemleges választ kell adni erre a kérdésre, mégpedig két okból is. Egyik, hogy a felelősségbiztosítás fogalmába, miszerint a biztosító olyan kár és sérelemdíj megtérítése, illetve megfizetése alóli mentesítésre köteles, amelyért a biztosított jogszabály szerint felelős, nem illeszthető bele a közigazgatási bírság, hiszen az sem kárnak, sem sérelemdíjnak nem minősíthető. Ilyenformában nem tartozik a felelősségi érdek körébe. Másodsorban pedig a felelősségbiztosítás reparatív funkciójával alapvetően nem egyeztethető össze a szankciós, preventív jellegű bírság fedezetbe vonásának lehetősége. Mindezek ellenére a jelenkor biztosítási gyakorlatában megjelentek az adatvédelmi felelősséget biztosítani hivatott termékek csírái, amelynek fedezeti körébe a biztosítók – kifejezetten a termék keresleti igényei szerint – az adatvédelmi bírságot is bevonják.³⁸ Álláspontom szerint a vagyoni érdek körébe beleilleszthető a szankciós jellegű bírság, hiszen az a biztosított vagyonát érinti, ilyenformán felmerülhet a kárbiztosítás körébe vonása, azonban úgy gondolom, hogy a funkcionális megközelítés padján ez esetben is elvérezne.

³⁵ TÚRY: *A felelősségbiztosítás...*, i. m., 23–28.

³⁶ NOVOTNI: *A biztosítási...*, i. m., 117.; MISKOLCZI Bodnár Péter: *Szerződésszegés és biztosítás III. A felelősségbiztosítással fedezhető károk köre*, Biztosítási Szemle, 1988/12, 16.

³⁷ Az új Ptk. szerinti szerződésszegéssel okozott károk fedezetbe vonásával kapcsolatosan lásd korábbi írásomat: ČERTICKÝ Mária: *Insurability of the risk arising from data processing in Hungary*, Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Iuridica et Politica, (megjelenés alatt), 2019.

³⁸ Az adatvédelmi felelősséggel kapcsolatos egyes kérdéseket, különösen annak biztosíthatóságát lásd külön tanulmányomban, amelyben kifejtem az adatvédelmi bírság fedezetbe vonásával kapcsolatos aggályaimat. Vö. ČERTICKÝ: *Insurability...*, i. m.

3.3. Biztosítási érdek az összegbiztosításban

Az összegbiztosítás valamennyi fajtájának lényege, hogy a biztosító a szerződésben meghatározott biztosított személyét érintő biztosítási esemény bekövetkezése esetén a szerződésben meghatározott biztosítási összeget megfizesse, esetlegesen más szolgáltatást nyújtson. E tekintetben tehát a biztosítási érdek megállapításához a szerződő fél és biztosított közötti személyhez fűződő jogviszony fennállása szükséges.³⁹ Nem kérdés, hogy a biztosított személye saját maga tekintetében érdekelt személynek minősül.⁴⁰ A személyhez fűződő jogviszony megítélése kiemelkedő szerepet kap abban az esetben, amikor a szerződő fél és a biztosított személye különbözik. Ebben az esetben azt kell megvizsgálni, hogy melyek azok a személyhez fűződő jogviszonyok, amelyek megalapozzák a biztosítási szerződés megkötésére való jogosultságot. Első ilyen jogviszony lehet a biztosított hozzátartozói köre,⁴¹ amelytől a Ptk. elkülöníti és szűkebben határozza meg a közeli hozzátartozók körét.⁴² Így tehát kérdés, hogy a biztosítási szerződést kizárólag a biztosított közeli hozzátartozója vagy a hozzátartozója is megkötheti. Bár a Ptk. egyáltalán nem foglal állást e tekintetben, álláspontom szerint csak az előbbi körbe tartozó személyek köthetnek biztosítási szerződést a biztosított javára. Mi több, e körben sem tartom egyértelműen elegendőnek a testvérek között fennálló személyhez fűződő jogviszonyt, bár az új Ptk.-ban a testvér javára biztosított jogok, illetve terhére rótt kötelezettségek (pl. a testvértartás⁴³) a kérdés mérlegének nyelvét a pozitív elbírálás oldalára billenti. Ezzel ellentétes állásponton van *Taylor*, aki a testvérek viszonyában már vagyoni viszony fennállását tartja szükségesnek a biztosítási szerződés másik testvér mint biztosított javára történő megkötéséhez.⁴⁴ Amennyiben nem közeli hozzátartozóról van szó, úgy álláspontom szerint valamely vagyoni érdek fennállása szükségeltetik a szerződés megkötéséhez. Az érdek fennállását azonban a biztosító nem köteles vizsgálni, a jogalkotó azt tulajdonképpen vélelmezi a Ptk. 6:475. §-ában foglalt szabállyal, miszerint a biztosított hozzájárulása szükséges a szerződés létrejöttéhez, amennyiben a szerződést nem ő köti meg.

A kiskorú biztosítottak tekintetében a személyhez fűződő jogviszony fontossága kiélesedik, hiszen a Ptk. 6:479. § főszabályként azt írja elő, hogy a szerződést a kiskorú fölött szülői felügyeletet gyakorolni jogosult szülőnek kell megkötnie. Ez a szabály nem csak a kiskorú vagyoni jogai tekintetében jognyilatkozat tételre jogosultságot tükrözi,⁴⁵ hanem azt

³⁹ Vö. a biztosítási érdek fogalmával, ld. Ptk. 6:440. §.

⁴⁰ *Taylor: i. m.*, 17.

⁴¹ Ptk. 8:1. § (1) 2. pont: „*hozzátartozó: a közeli hozzátartozó, az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, és a testvér házastársa*”.

⁴² Ptk. 8:1. § (1) 1. pont: „*közeli hozzátartozó: a házastárs, az egyeneságbeli rokon, az örökbefogadott, a mostoha- és a nevelt gyermek, az örökbefogadó-, a mostoha- és a nevelőszülő és a testvér*”.

⁴³ Vö. Ptk. 4:197. §.

⁴⁴ *Taylor: i. m.*, 17.

⁴⁵ Úgy gondolom, e tekintetben a Ptk. 2:12. § (1)–(2) bekezdések és a 2:14. § (1)–(2) bekezdések elegendő iránymutatást adnának. Álláspontom szerint a 2:12. § (2) bekezdés c) és d) pontjának alkalmazhatósága szóba jöhetne, de utóbbi – amely ti. a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozat-tételre vonatkozó jogosultságát állapítja meg arra az esetre, ha olyan szerződést köt, amellyel kizárólag előnyt szerez – azért nem jöhet szóba, mert bár kétségtelen, hogy a biztosítási szerződés által nyújtott biztonság mindenképpen előnyként lép fel a biztosított oldalán, azonban számtalan olyan eleme van a biztosításnak, amely a rendelkezésben megfogalmazott

is elismeri, hogy a szülői mint közeli hozzátartozói minőség alapozza meg a legtisztábban a biztosítási szerződés megkötésére való jogosultságot.

A személyéhez fűződő jogviszonyon kívül egyes vagyoni viszonyok is megalapozzák a szerződés biztosított javára történő megkötését, így pl. a munkaviszony tipikusan alapot ad a csoportos összegbiztosítási szerződés megkötéséhez. Ezen felül természetesen nem kizárólag a csoportos biztosítás jöhet szóba, nem elképzelhetetlen ugyanis, hogy a munkáltató egy munkavállalója részére köt összegbiztosítási szerződést, sőt tipikusan ilyenek az egyes sportbiztosítások.⁴⁶

4. A biztosítási jogviszony további alanya(i)

4.1. A kedvezményezett

A kedvezményezett személye az összegbiztosítási szerződés körében, ezen belül is különösen az életbiztosítási szerződéssel kapcsolatban merülhet fel.⁴⁷ A Ptk. 6:487. § (1) bekezdése alapján az életbiztosítás körében a következőket rögzíti: „*Kedvezményezett a) a szerződésben megnevezett személy; b) a bemutatóra szóló kötvény birtokosa; c) ilyen személyek hiányában vagy ha a kedvezményezett megnevezése nem volt érvényes a biztosítási esemény időpontjában, a biztosított vagy örököse.*” A rendelkezés értelmezése alapján amennyiben a szerződő fél – vagy ha a szerződő fél és a biztosított személye nem azonos, úgy a szerződő

„kizárólagosság” tartalmába nem fér bele (gondoljunk pl. arra az esetre, ha a biztosítási szerződés anélkül szűnik meg, hogy a biztosítási esemény bekövetkezne). A 2:12. § (2) bekezdés c) pontjának alkalmazhatósága dominánsabb, hiszen a korlátozottan cselekvőképes kiskorú munkával szerzett jövedelmével, annak erejéig kötelezettséget vállalhat. Kérdés, hogy miként viszonyul egymáshoz a c) és a b) pont, hiszen ez utóbbi a megköthető szerződések körét a mindennapi élet szokásos körére korlátozza. A biztosítási szerződés egyértelműen e körön kívül esik, azonban a biztosítási díjfizetési kötelezettség vállalása beletartozhat a c) pont rendelkezésébe. Tulajdonképpen e dilemmát oldja fel a Ptk. a 6:479. §-ban foglalt rendelkezéssel. Álláspontom szerint azonban előfordulhat olyan élethelyzet, amelyben a kiskorú megköthetné a szerződést, de az ismertetett szabály ezt megakadályozza, s nem terheli a biztosítót azzal a kötelezettséggel, hogy minden esetben megvizsgálja a kiskorú vagyoni helyzetét a tekintetben, hogy jogosult-e a szerződést megkötni vagy sem.

⁴⁶ Sportbiztosításokkal kapcsolatosan vö. Tóthné Majoros Tünde, Tóth Gergő József: *Szükséges-e egy egységes sportbiztosítási koncepció? = Biztosítás több szemszögéből. Ünnepi kötet Újváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére*, szerk. BARTA Judit, Patrocinium Kiadó, Budapest–Miskolc, 2019; valamint Tóth Nikolett Ágnes: *A sportjog, mint sajátos szakjog*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.

⁴⁷ Az összegbiztosítási szerződés körébe tartozó balesetbiztosítási szerződésnél is van lehetőség kedvezményezett jelölésére, azonban nem ez a tipikus, hiszen e biztosítás esetén a baleset folytán érdekcserbulást elszenvedő biztosított veszteségeit szükséges kompenzálni a biztosítási összeggel. Előfordulhat azonban, hogy pl. a biztosítási összeget a balesetet szenvedett biztosított gondozására köteles személy mint kedvezményezett részére juttatják. Ez esetben természetesen a biztosított és a kedvezményezett személy közötti jogi kapocs lesz az, amely a kedvezményezett ilyen minőségét megalapozza. Természetesen erre csak akkor van lehetőség, ha a biztosított ez irányú akaratát a biztosító részére kifejezi.

fél a biztosított írásbeli hozzájárulásával⁴⁸ – a szerződésben nem jelöl meg kedvezményezettet (vagy a jelölés érvénytelen), illetve a bemutatóra szóló kötvényt – függetlenül annak okától – nem mutatja be senki, úgy a kedvezményezett elsődlegesen a biztosított lesz, s másodsorban a biztosított örököse. A Ptk. a kedvezményezett kifejezést azon személy megjelölésére használja, aki jogosult lesz a biztosítási összegre. Álláspontom szerint a biztosított és a biztosított örököseinek kedvezményezettként való megjelölése téves, leginkább fölösleges. A biztosított kedvezményezett személy hiányában nem azért lesz jogosult a biztosítási összegre, mert őt kell kedvezményezettnek tekinteni, hanem mert a biztosítási esemény az ő – saját személyében fennálló – érdekét sértette, s ezen érdeksérelmet kompenzálja a biztosítási összeg. Amennyiben az életbiztosítás esetén a biztosítási esemény a biztosított halála, úgy a biztosítási összeg biztosított részére történő kifizetése fel sem merülhet. Amennyiben meghatározott életkor, esetleg időpont elérése a biztosítási esemény, úgy kedvezményezett jelölés hiányában értelemszerűen a biztosított lesz a biztosításra jogosult személy. Az örökösök tekintetében is megállapítható, hogy amennyiben nincs más személy [tehát nem állnak fenn a 6:487.§ (1) a) és b) pontjai], úgy a biztosítási összeg kizárólag az örökösöket illeti meg.⁴⁹ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az nem része a hagyatéknek, hanem kizárólag annyiban kapcsolódik hozzá, hogy a hagyatéki eljárás során megállapított örökösi minőség alapoza meg a biztosítási összegre jogosult személyi kört.⁵⁰ Véleményem szerint elegendő volna a Ptk. 6:487.§ (1) a) és b) pontjaiban meghatározott személyi kört megjelölni.

Általánosságban megállapítható, hogy a kedvezményezett az a személy, aki a biztosítási esemény bekövetkezése esetén a biztosítási összeget megkapja. Újváriné megfogalmazása szerint a kedvezményezett többszörösen harmadik személy javára szóló szerződéssé teszi a biztosítási szerződést.⁵¹ Álláspontom szerint a tágabb értelemben vett biztosítási jogviszony alanyának a kedvezményezett annyiban tekinthető, hogy ő

⁴⁸ Vö. Ptk. 6:478. § (2) bekezdés.

⁴⁹ Ezen a ponton több kérdés is felmerülhet. Így pl. kedvezményezettnek kell-e tekinteni a végrendeleti örököst, amennyiben a végrendelet úgy rendelkezik, hogy a biztosítási összeg kizárólag egy, a végrendeletben meghatározott személyt illet, tehát ha a végrendelet tartalmazza a kedvezményezett jelölést? A kedvezményezett személye módosítható-e a végrendeletben? Értelmezhető-e a kedvezményezettjelölés visszavonásának a végrendelet olyan rendelkezése, amely a kedvezményezettet az öröklésből kizárja? A Ptk. rögzíti, hogy „a szerződő fél a kedvezményezettet a biztosítóhoz címzett és a biztosítónak eljuttatott írásbeli nyilatkozattal jelölheti ki, és a biztosítási esemény bekövetkezéséig bármikor ugyanilyen formában a kijelölését visszavonhatja vagy a kijelölt kedvezményezett helyett más kedvezményezettet nevezhet meg”. Úgy gondolom, hogy amennyiben a biztosított ilyen végrendeletet tesz s ezt a biztosítóval közölte, úgy azt – a felek eltérő megállapodása hiányában – kedvezményezettjelölésnek kell tekinteni. Abban az esetben, ha ezt a biztosítónak nem juttatja el, úgy természetesen a kedvezményezett jelölésének egyik feltétele (ti. a biztosítóval való közlés kötelezettsége) nem áll fenn, így értelemszerűen nem érvényes az ilyen módon történő kedvezményezettjelölés. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a felek a biztosítási szerződésben kifejezetten rögzítsék a kedvezményezettjelölés szabályait, s e körben úgy gondolom, nem elegendő a Ptk. rendelkezéseinek megismétlése, hanem annak okirati formáját és módját is meg kell állapítaniuk (akár azzal, hogy kizárják a végrendeletben történő jelölést). Ilyen rendelkezés lehet pl. egy meghatározott formanyomtatvány kizárólagos használatának kikötése.

⁵⁰ ÚJVÁRINÉ Antal Edit: *Biztosítási szerződés = Kereskedelmi szerződések alapvető szabályai*, szerk. ÚJVÁRINÉ Antal Edit, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015, 270.

⁵¹ ÚJVÁRINÉ: *i. m.*, 232.

az alanya az ún. *szolgáltatási (jog)viszonynak*,⁵² amely a biztosító és a kedvezményezett között áll fenn. Ez tulajdonképpen egy jogosulti pozíció, amelynek feltétele, hogy a kedvezményezettjelölés érvényes legyen, s a kedvezményezett a biztosítottat túlélje.

4.2. A károsult

A károsult személyének megjelenése a felelősségbiztosításhoz köthető,⁵³ mégpedig olyan formában, hogy a felelősségbiztosítási jogviszony biztosítottja – azon jogsértő magatartásával, amelyért a jogszabályok szerint felelős – a károsult érdekét sérti.⁵⁴ A felelősségbiztosítás esetén tehát arról van szó, hogy a biztosított mint károkozó és a károsult között egy kárkötelem⁵⁵ jön létre, amely a felelősségbiztosítási jogviszonyhoz kapcsolódhat, helyesebben arra hatása lehet. Ehhez azonban a biztosított magatartására van szükség, mivel a károsult csak abban az esetben válik a biztosítási jogviszony alanyává, s lesz hatása a szerződés teljesítésére, amennyiben a károsult a biztosítója szolgáltatását igénybe kívánja venni. Arra ugyanis nincs kötelezettsége a biztosítottnak, hogy a felelősségbiztosítási fedezetbe vont biztosítási esemény bekövetkezése esetén a biztosító felé bejelentéssel éljen. Erre – a szerződésben meghatározott időtartamon belül – csak akkor köteles, ha mentesíteni kívánja magát a felelősség jogkövetkezményeinek viselése alól.

A károsult biztosítási jogviszonyban elfoglalt pozíciójával kapcsolatosan nem egyetemes az elmélet álláspontja. Novotni Zoltán amellet foglal állást, hogy a felelősségbiztosítási jogviszony alanya lesz a károsult, mivel neki a felelősségbiztosítási szerződés teljesítésére ráhatása van, kvázi az ügy urává válik.⁵⁶ Én ezzel kapcsolatosan óvatosabban fogalmaznék, s a biztosítottat csak a jogviszony feltételes alanyaként kezelném. Ha megvizsgáljuk a biztosított pozícióját, láthatjuk, hogy az általában vett felelősségbiztosítási jogviszonyban⁵⁷ a biztosítottat nem illeti meg a biztosítóval szemben történő közvetlen igényérvényesítés lehetősége. Mi több, amennyiben a biztosított nem tájékoztatja a károsultat a felelősségbiztosítási fedezetről, úgy a biztosító jelenléte mindvégig felfedetlen marad. Természetesen ezektől elkülönülten kell kezelni a kötelező felelősségbiztosításokat (így pl. egyes szakmai felelősségbiztosításokat), hiszen ez esetben a

⁵² PUSZTAHELYI Réka: *A szerződés teljesítése = Új magyar polgári jog. III. kötet. Kötelmi jog. A kötelmek közös és a szerződés általános szabályai*, sorozatszerk. BÍRÓ György, Novotni Kiadó, Miskolc, 2015, 256.

⁵³ Kétségtelen azonban, hogy a kárbiztosítás (dologbiztosítás) esetén is beszélhetünk károsultról, aki ebben az esetben a biztosított lesz, hiszen az ő érdekét sértő esemény jogkövetkezményeit kell elviselnie. A biztosítási jog terminológiáját helyesen alkalmazva ez esetben a biztosított személyéről kell beszélni.

⁵⁴ Megjegyzem: ez az érdek kárbiztosítási szempontból biztosítási érdeknek minősülne.

⁵⁵ E kárkötelem lehet szerződéses, illetve szerződésen kívüli is – sőt a személyiségi jog megsértéséből eredő kötelem is –, amelynek részletes bemutatása nem célja e tanulmánynak. E helyütt érdemes azonban megjegyezni, hogy e kárkötelmek, helyesebben a felelősségi formák (a felelősség „kútfői”) rendkívüli hatással vannak a felelősségbiztosítási szerződésre, s az ezek függvényében folyamatosan fejlődik.

⁵⁶ NOVOTNI: *A felelősségbiztosítás... i. m.*, 65.

⁵⁷ Fontos hangsúlyozni, hogy az általában vett felelősségbiztosítási jogviszonyról van szó, tekintve, hogy a legelterjedtebb felelősségbiztosítási típus a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás, amely a biztosított jogállása körében eltérő jellemzőkkel bír.

biztosított joggal számíthat a biztosítási fedezet fennállásával.⁵⁸ A biztosított csak annyiban lép be a jogviszonyba, amennyiben a biztosított mentesítését kéri a felelőssége jogkövetkezményeinek viselése alól. Ebben az esetben a biztosító a károsultnak teljesíthet, kivéve, ha a biztosított már kielégítette a károsult követelését. A Ptk. ezzel a szabállyal tulajdonképpen a kárkötelem megfelelő kielégítését biztosítani. Véleményem szerint a rendelkezéstől a Ptk. diszpozitivitásából eredően – amire a feltételes megfogalmazása is utal (vö.: „teljesíthet”) – a felek egyező akarattal eltérhetnek. Ugyanis ha a felelősségbiztosítás a károsult védelmére fektetne nagyobb hangsúlyt (bár kétségtelen, hogy ez is benne rejlő nemes cél), úgy az e rendelkezéstől való eltérést tiltaná. Tekintve, hogy a rendelkezés diszpozitív, körvonalazódik a felelősségbiztosítás funkciója, amely a szerződés keretében valósul meg, nevezetesen a legfőbb célja a biztosított védelme. Ezért beszélünk a felelősségbiztosítás esetén a biztosított mentesítéséről és nem a biztosított helyett történő helytállásról. Ezt támasztja alá a fentiekben kifejtett azon tény is, hogy a felelősségbiztosítás tárgya a felelősségi érdek, s nem a károsulti érdek.

5. Zárógondolatok

A biztosítási jogviszony világában egyszerű kérdéskörnek tűnhet a szerződés alanyainak vizsgálata, azonban úgy gondolom, jelen tanulmány kereteiben kellőképpen sikerült rávilágítanom a téma bonyolultságára. A biztosító mint a szerződés nélkülözhetetlen alanyának vizsgálatát csak a szükséges mértékben végeztem el, hiszen a biztosítóra vonatkozó szabályok teljes körű feltárása – különösen a magas közjogi szabályozottsága miatt – külön kutatás témáját is képezhetné. Emellett a biztosító oldalán (értsd: képviselőjében) nagyon gyakran megjelenő közvetítők vizsgálatára nem tértem ki, tekintve, hogy a tanulmány legfontosabb irányvonalát a biztosítási érdek határozta meg.

Kiemelésre került a biztosítási érdek vizsgálata, amely különösen fontos a biztosított minőség megítélésekor, pontosabban az érdek biztosíthatóságának eldöntésében. Láthattuk, hogy az érdek jogi természete mindig szubjektív, az valamely személlyel kapcsolatosan áll fenn, amely nem kizárólag jogi, hanem gyakrabban gazdasági természetű. Felvázolásra kerültek az egyes biztosítási szerződéstípusok tárgyát képező érdektípusok is.

Összességében elmondható, hogy a biztosítási érdek természete határozza meg a szerződés alanyainak kötelezettségeit és jogosultságait, illetve a biztosítási érdek tereli a helyes medrébe a biztosítási jogviszonyt.

⁵⁸ Megjegyzem, a biztosítási fedezet biztosításának kötelezettsége nem jelenti egyúttal a fedezet fennállását is.

Irodalomjegyzék

1. KENNETH S. ABRAHAM: *Peril and fortuity in property and liability insurance*, Tort Insurance Law Journal, 2001/3.
2. BANYÁR József, TURI Petra: *A biztosítási fogyasztóvédelmi szemlélet evolúciója Magyarországon*, Pénzügyi Szemle, 2019/2.
3. ČERTICKÝ MÁRIO: *A biztosítási érdek jogi jellege a kárbiztosításban*, Multiscience XXXII. MicroCAD International Multidisciplinary Scientific Conference, Miskolc, 2018.
4. ČERTICKÝ MÁRIO: *Insurability of the risk arising from data processing in Hungary*, Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Iuridica et Politica, (megjelenés alatt), 2019.
5. ČERTICKÝ MÁRIO: *A szerződésszegéssel okozott kár és a felelősségbiztosítás = Biztosítás – Több szem-szögből. Ünnepi kötet Ujváriné Dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére*, szerk. BARTA Judit, Patrocinium Kiadó, Budapest–Miskolc, 2019.
6. FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar Kereskedelmi jog rendszere*, Grill Kiadó, Budapest, 1944.
7. GELLÉR Samu: *A szavatossági biztosítás*, Kereskedelmi Jog, 1909/15.
8. GRÓH István: *A biztosítási szerződés és a biztosítási kockázatviselés kezdete és vége*, Magyar Biztosítástudományi Társulás Kiadása, Budapest, 1940.
9. JOHN LOWRY, PHILIP J. RAWLINGS: *Insurance law cases and materials*, Hart Publishing, Oxford, 2004.
10. MISKOLCZI Bodnár Péter: *Szerződésszegés és biztosítás III. A felelősségbiztosítással fedezhető károk köre*, Biztosítási Szemle, 1988/12.
11. NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*, Athenaeum, Budapest, 1893.
12. NOVOTNI Zoltán: *A felelősségbiztosítási jogviszony alapkérdései a magyar jogban*, kandidátusi értekezés, 1981.
13. NOVOTNI Zoltán: *A biztosítási szerződések joga*, ELTE Jogi Továbbképző Intézete, Budapest, 1993.
14. PUSZTAHELYI Réka: *A szerződés teljesítése = Új magyar polgári jog. III. kötet. Kötelmi jog. A kötelmek közös és a szerződés általános szabályai*, sorozatszerk. BÍRÓ György, Novotni Kiadó, Miskolc, 2015.
15. IRWIN M. TAYLOR: *Law of insurance*, Oceana Publications, Dobbs Ferry (New York), 1968.
16. TÓTH Nikolett Ágnes: *A sportjog, mint sajátos szakjog*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
17. TÓTHNÉ Majoros Tünde, TÓTH Gergő József: *Szükséges-e egy egységes sportbiztosítási koncepció? = Biztosítás több szem-szögből. Ünnepi kötet Ujváriné dr. Antal Edit c. egyetemi docens 65. születésnapja tiszteletére*, szerk. BARTA Judit, Patrocinium Kiadó, Budapest–Miskolc, 2019.
18. TURY Sándor Kornél: *A felelősségbiztosítás (szavatossági biztosítás)*, Kilián F., Budapest, 1923.
19. TURY Sándor Kornél: *A biztosítás jogfilozófiai vonatkozásai*, Magyar Jogi Szemle, 1927/8.
20. TURY Sándor Kornél: *A biztosítási érdek szubjektív (alanyi) jellege, különös tekintettel a jelzálogos hitelező védelmére a biztosítással kapcsolatban*, Grill Kiadó, Budapest, 1931.
21. UJVÁRINÉ Antal Edit: *Biztosítási szerződés = Kereskedelmi szerződések alapvető szabályai*, szerk. UJVÁRINÉ Antal Edit, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015.
22. VASVÁRI Tamás: *Kockázat, kockázatzslelés, kockázatkezelés – szakirodalmi áttekintés*, Pénzügyi Szemle, 2015/1.

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

Életek az életben: megjegyzések Mikó Imréről (1911–1977)

Several Lives in One: Remarks on Imre Mikó (1911–1977)

Abstract: The study presents in brief the life of Imre Mikó, lawyer, author of several significant works of legal literature in the field of minority rights in inter-war Transylvania, who was also, briefly, a member of the Hungarian Parliament. The life and activity of Imre Mikó may be divided into two major periods. Before the Second World War, as a student of law and theology, and later as a minority rights advocate he distinguished himself with a wide array of interests, both in the field of law and politics. He was appointed to the minority protection service of the Hungarian Community in this period. His activity was interrupted by the advent of World War Two. During the war, he fell into captivity, and, after his release from the Soviet Union, he attempted to resume his political and advocacy career only to be side-lined, spending almost two decades in the menial occupation of bookshop clerk. His belated and partial rehabilitation following his appointment as chief curator of the Unitarian Church is described in the study. The study also makes mention of the newly discovered information regarding the fact that Imre Mikó, under significant duress, collaborated with the Securitate, while at the same time he was himself under surveillance.

Keywords: Imre Mikó, ethnic Hungarians in Transylvania, minority rights, minority advocacy, Romania.

Összefoglaló: E tanulmány vázaltszerűen ismerteti Mikó Imre ügyvéd, a kisebbségi jogok terén a két világháború közötti Erdélyben megjelent több jelentős jogi szakirodalmi mű szerzője, rövid ideig magyarországi országgyűlési képviselő, életútját. Mikó Imre élete és munkássága két jelentős időszakra tagolható. A második világháborút megelőzően, mint jog- és teológiahallgató, és utóbb a kisebbségi jogok szószólója, széles érdeklődési köre által tűnt ki, a jogtudomány és a politika terén egyaránt. A Magyar Népközség jogvédő irodájának vezetésére e periódusban került kinevezésre. Tevékenységét a második világháború megszakította. A háború alatt hadifogságba esett, és a Szovjetunióból történt szabadulását követően kísérletet tett politikai és jogvédelmi karrierje folytatására, azonban kirekesztésre került, életének majdnem két évtizedét könyvkereskedési elárúsítói munkával töltve. Késői és részleges rehabilitációja, az Unitárius Egyház főgondnokává történő kinevezését követően, leírásra kerül a tanulmány keretein belül. A tanulmány említést tesz azokról az újonnan napvilágra került adatokról, melyek szerint Mikó Imre, súlyos kényszerítésnek alávetve, együttműködött a Securitatéval, miközben egyidejűleg megfigyelt személy is volt.

Kulcsszavak: Mikó Imre, erdélyi magyar etnikum, kisebbségi jogok, kisebbségi jogvédelem, Románia.

S. ügynök 1948. augusztus 6-án tett jelentése lakonikus rövidséggel tájékoztatta a román állambiztonsági szerveket, hogy visszatért Kolozsvárra dr. Mikó Imre. Az ügynök szerint a megfigyelt személy „*a magyar uralom alatt képviselő volt, és nagyon fontos szerepet játszott. A múltban többek között a Szent István-i Birodalomról és a Szent Korona Tanáról írt. Jelenleg a kommunista pártnak játszik szerepet.*”

Az ügynök jelentése és az abban foglalt rövid tényismertetés jelképesen is határvonal a XX. századi erdélyi értelmiségi ethosz egyik legismertebb tagjának két életszakasza között. Rámutat arra a közmondásos tényre, hogy egyetlen életút sem lehet tisztán fekete vagy fehér, sokkal inkább a két véglet között létező számos árnyalattal ragadható meg bármely életpálya.

Mikó Imre a XX. századi erdélyi magyar közösség és értelmiség egyik legszínesebb és legkiemelkedőbb képviselője, akinek életét és pályáját családi örökségén túl döntően befolyásolta vállalt hivatása és ezen hivatást folytonos kihívásokkal szembesítő impériumváltásokon túl a totális államok egymást váltó embertelen rendszerei, valamint a kisebbségi sorsból fakadó feladatok összessége. Mindezeket túl természetesen döntően befolyásolta életét, hogy jogász hivatásán túl férfiként, négygyermekes családapaként, férjként és egyházának fiaként is helyt kellett állnia. Neve mellett a legutóbbi időig a „*nemzetiségi jogász*” epitheton ornansa állt, de Mikó Imre emellett kiváló író, egyházszervező, politikus, tanár is volt, valamint – ahogyan az újabb kutatási eredmények feltárták – a román titkosszolgálatok célszemélye és forrása. Mindezeknek megfelelően személyének több nézőpontból való megismerése, élete árnyalatainak mélyebb tartalmú elemzése múltunk megismeréséből fakadó jövőnk építése okán is szembenézést indokol.

Mikó Imre Kolozsvár egyik tekintélyes családjának sarjaként már a királyi Romániában nőtt fel. A kisebbségi létből és családjának örökségéből fakadó tényhelyzetek együttese mintegy determinálta közéleti pályafutását, bár annak módja és mikéntje korántsem volt még meghatározott. A családi hagyomány ugyanis egyszerre kínálta fel számára az unitárius egyházi szolgálat, a jogász hivatás, az irodalmi életpálya, valamint a tanári küldetés életútjainak lehetőségét. A sors csavarjainak eredményeképpen végül mindegyikhez elvezetett élete hat és fél évtized alatt.

A kolozsvári Unitárius Kollégiumban tett érettségét követően a fiatal Mikó Imre beiratkozott az I. Ferdinánd Egyetem jogi karára, de emellett az unitárius teológia hallgatója is volt. Tudatosan készült a fiatal joghallgató a közéleti pályájára, de emellett irodalmi és tanári- kutatói ambícióit sem adta fel. A jogász szerepvállalás melletti végső döntés indoka abban lehetett fel saját bevallása szerint, hogy „*a közéleti vezető, ha már nem arisztokrata, akkor legalább jogász legyen*”. Érdemes megemlíteni itt egy rövidebb gondolat erejéig, hogy a kisebbségi sorsba vetett erdélyi magyarság vezetői valóban arisztokraták, illetve jogászok ebben a korban. Az Országos Magyar Párt képviselői szinte kizárólag e két csoport részben átfedésben lévő tagjai voltak, amelynek okai egyrészt a noblisse oblige felvállalásában, másrészt a relatíve anyagilag független jogász hivatásrendek, elsősorban az ügyvédek jellegzetességeiben lelhetők fel.

Az egyetemi évek alatt részt vett a hallgatói közéletben, különösen az Erdélyi Fiatalok felekezetek és társadalmi osztályok felett álló mozgalmában, amelynek azonos című lapjában kezdte meg publikációs tevékenységét, amely tevékenység később az *Erdélyi Múzeum*, a *Hitel*, a *Magyar Kisebbség* és a *Keleti Újság* hasábjain teljesedett ki. A korban

népszerű szociográfiai kutatások nyomán, amelyet intézményesített formában és jelentős román állami támogatással Dimitrie Gusti professzor indított el Romániában, báró Bánffy Ferenc felajánlására részt vett egy Kolozsborsán és környékén indított kutatásban, amelynek nyomán 21 évesen gyakorlatilag berobbant a tudományos közéletbe *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című tanulmányával. A szociográfiai kutatásokkal egyidejűleg látogatta Antal Márk marxista szemináriumát és épített ki kapcsolatokat baloldali értelmiségiekkel, amely kapcsolatok nyomán a nemzetiségi kérdést összetettebb vizsgálódásoknak kezdte alávetni.

A tanulmányának elkészítése során szerzett tapasztalatok együttese végül sorsát alapvetően a nemzeti kisebbségek jogához és a jogvédelemhez kötötte, és ennek a sor-
snak első állomásaként 1932 januárjától Bukarestben Willer József képviselő titkáráként a gyakorlati politika oldaláról tanulmányozhatta a kérdést. Mikó Imre a bukaresti kitérőt követően 1934 nyarán doktorált *A székely közületi kulturális önkormányzat* című értekezésével, majd rövid ügyvédi gyakorlatot követően mintegy két évre nyugat-európai tanulmányútra indult, elsősorban Párizsban, kisebb részben Magyarországon, Angliában és Németországban tanulmányozta a kisebbségi kérdés irodalmán túl ezen államok alkotmányos berendezkedését, uralkodó politikai áramlatait és a nemzetközi jogot. Hazatérését követően elvállalta az Országos Magyar Párt bukaresti irodájának vezetését, közben megjelentette *Az erdélyi kérdés az európai közvélemény előtt 1865–1920* című dolgozatát, amely az erdélyi múlt eredményeiből azt a következtetést vonja le, hogy mind az egyéni, mind pedig a kollektív jogok és értékek a kisebbségi jogban nem pusztán a fennmaradást kell hogy szolgálják, hanem a demokratikus szabadság kiteljesedését is. Széles körű tapasztalatai, nyugati peregrinációja és nyelvtudása éppen ezért nélkülözhetetlen az Országos Magyar Párt számára, elvégre ebben az időszakban a Népszövetség a Párizs környéki békerendszer előírásai alapján rendszeresen foglalkozott a kisebbségi jogsérelmekkel, amelynek egyik legfőbb tárgya éppen a romániai magyarság helyzete volt.

A Népszövetség előtti jogvédő tevékenység kifejtésére azonban a felgyorsult világpolitikai és belpolitikai események nyomán már nem maradt lehetősége. II. Károly román király (uralkodása: 1930–1940) – mivel alkotmányos eszközökkel nem tudta kezelni az amúgy is korlátozott alkotmányos berendezkedés belpolitikai válságát és a megerősödött Vasgárda-mozgalom által közvetített politikai irányváltás igényét – 1938. február 28-án feloszlatta a román parlamentet, és királyi diktatúrát vezetett be. A berendezkedés politikai alapját a király egy korporatív szervezetben, a Nemzeti Újjászületés Frontjában képzelte el. A Nemzeti Újjászületés Frontja egyik tagozataként alakult meg ennek megfelelően a Magyar Népközösség azon magyar politikusok vezetésével, akik a nemzetiségi sérelmek orvoslása érdekében nem a politikai passzivitás mellett döntöttek. A Magyar Népközösség keretében így felállításra került annak jogvédő irodája, amelynek vezetését Mikó Imre gróf Bánffy Miklós felkérésére látta el. Mikó Imre így alig egy hónapos ifjú férjként feleségével Bukarestbe költözött, hogy a királyi diktatúra által meghatározott keretek között kezdje meg alig egyéves tényleges gyakorlati jogvédő tevékenységét.

A királyi diktatúra tiszavirág-életű volt. A román felkérésre összeült német–olasz döntőbíróóság által meghozott II. bécsi döntés nyomán visszacsatolták Észak-Erdélyt Magyarországhoz, ezzel egyidejűleg Románia elvesztette Bulgária javára Dél-Dobrudzsát,

a Szovjetunió pedig bevonult Besszarábiába, amely utóbbi két területi változás a II. világháborút követően is hatályában fennmaradt. Románia területi szétesése elsöpörte II. Károly rendszerét.

A II. bécsi döntés és a királyi diktatúra összeomlása nyomán Mikó Imre hazatért Kolozsvárra, és alig huszonkilenc évesen megírta az erdélyi kisebbségi magyarság II. bécsi döntéséig tartó küzdelmeit *Huszonkét év* című monográfiájában, talán azzal a hittel, hogy kisebbségi jogvédő tevékenysége, amely alig kezdődött el, már be is fejeződött.

Az anyaországhoz visszatért észak-erdélyi országrész sajátos viszonyait felismerve gróf Teleki Pál miniszterelnök azt szorgalmazta, hogy az erdélyi politikusok ne az anyaországi pártstruktúrákba illeszkedjenek, hanem a kormányfő nemzetiségi politikáját tapasztalataikkal és a háború utáni végleges rendezés kedvező reményével külső támogatásban részesítsék. Ennek megfelelően került megalapításra az Erdélyi Párt, amelynek színeiben Mikó Imre gróf Bánffy Miklós támogatásával a magyar Országgyűlésbe behívott erdélyi képviselők egyikeként a magyar törvényhozás tagja lett, és Magyarország német megszállásáig az Erdélyi Párt főtítkáráként tevékenykedett. Törvényhozásbeli munkája során a nemzetiségi kérdés tárgyában kiállt az észak-erdélyi román lakosság érdekében a hagyományos erdélyi tolerancia szellemében, ugyanakkor képviselői tevékenységét beárnyékolta a korszakban elfogadott, különösen az állampolgári jogegyenlőséget átörököző törvények megalkotásának ténye. Az ebben az időszakban biztosított függetlensége mégis óriási jelentőségű a jogtudomány számára, ugyanis ez a pár év lehetővé tette számára a nemzetiségi jog területén máig alapműnek számító hatalmas értekezése, a *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika* megírását. Európa első nemzetiségi törvényének, a magyar 1868. évi XLIV. törvénycikknek a részletes, annak előzményeit is feltáró, a jogszabály több mint hét évtizedes gyakorlatát bemutató, a politikai magyar nemzet talaján álló alkotmányjogi doktori értekezése és annak megállapításai a mai napig érvényes tudományos eredményeket tartalmaznak, és talán egy békésebb korban Mikó Imre akadémiai karrierjének fundamentumát képezhatték volna. A mű elkészültét követően azonban a történelem ismét gyakorlati feladatok elé állította. Az 1944. augusztus 23-i román kiugrást követően egyértelművé vált, hogy Erdély kérdése alapvetően a Szovjetunió érdekei mentén dőlhet el, így felújította korábbi baloldali kapcsolatait többek között Jordáky Lajos szociáldemokrata és Józsa Béla kommunista politikusokkal, tagja lett a gróf Teleki Béla által vezetett pártok feletti Erdélyi Magyar Tanács Végrehajtó Bizottságának egy sikeres kiugrás előkészítésének reményében. Két nappal Horthy Miklós kiugrási kísérlete előtt azonban a bevonuló szovjet csapatok elhurcolták, és négy évig Taganrogbán, az Azovi-tenger partján tartották fogva, amely fogsággal lezárult életútjának első szakasza, mindössze harminchárom évesen.

A fogság azonban nem volt a tetterős jogász számára elvesztegetett idő. Bár az a világrend, amelynek keretei és szabályai között készült hivatására, végérvényesen eltűnt, elvégre az új békerendszer a kisebbségvédelem tekintetében már nem tartalmazott előírásokat – az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya is elvetette a kérdést –, Mikó Imre alapvetően alkalmazkodni akart. A fogság alatt megtanult oroszul, és így hazatérését követően korábbi alma materében orosztanárként helyezkedhetett el. A Gorkij Intézetben orosztanári képesítést is szerzett, nyelvi tankönyveket írt, ideológiai és irodalmi műveket fordított, azaz a berendezkedő totális állam által kijelölt határokat

felismerte, azokhoz alkalmazkodott, amelynek következményeképpen a tudományos és jogászai pályáról, közéleti szerepvállalásról lemondott.

Életének második szakasza tehát az új, kommunista hatalom által diktált szabályok szerint indult és visszavonultságot feltételezett. Kitelepítésére, kényszerlakhelyre száműzésére vélhetően azért nem került sor, mert több kihallgatáson is igazolták, és az egyetemi éve alatt látogatott marxista szeminárium is egyfajta védettséget jelentett számára. A jogászai pálya azonban bezárult előtte, így felidézve kezdeti irodalmi kísérleteit fordítói munkája mellett esszéket, tanulmányokat írt íróasztala fiókjainak. Hallgatásra ítéltetett, amelynek okát korábbi közéleti pályájában találta meg – nem is alaptalanul. Az 1956. évi magyar forradalom és szabadságharc eseményeit követően megindult – elsősorban a magyar – értelmiséget támadó román kommunista megtorlási hullám, hallgatása ellenére, őt is elérte. Tanári állásából eltávolították. Évekig raktári munkásként, illetve könyveladóként dolgozott, szerény jövedelemért, Kolozsváron.

Ez a korszak azonban, amely Ceaușescu hatalomra kerüléséig tartott, csak látszólag volt néma. Mikó Imre folyamatosan alkotott. Alkotott a könyvespultja mögött, ahol egyébként a kolozsvári elit rendszerint tiszteletét tette nála. Ezek a látogatások kissé hasonlítottak a „*Domiciliu obligatoriu*” billoggal ellátott, kényszerlakhelyre száműzött korábbi elit kötelező rendőri jelentkezéseinek megtapasztaltakra. A könyvespult így a régi világ emlékszilánkjaként eszmecserék tanúja, az alkotás forrása. Mikó Imre saját bevallása és Móricz parafrázisa szerint igazi „*kunszt, hogy az ember a pulton – két vevő között – könyvet írjon, de nem lehetetlen*”.

Ceaușescu hatalomra kerülését követően, a kezdeti enyhülés szakaszában feloldották publikációs tilalmát. A tilalom feloldásának másik oka az volt, hogy az Unitárius Egyház főgondnokává választotta, amely tisztség komoly közéleti szerepet jelent. A közéleti szerep és a publikációs tilalom feloldása egy diktatúrában azonban korántsem egyenlő a szabad közlés és kiállítás jogával. Mindenesetre ez az időszak kulcsfontosságú: főgondnokként 1968-ban sikeresen megszervezte az Unitárius Egyház megalapítása 400. évfordulójának nemzetközi megünneplését, amely ünnepségsorozat sikere egyértelműen előrevetítette, hogy bár tudományos rehabilitációjára nem kerülhet sor, de társadalmi ki-rekesztettségének hamarosan vége szakad. Elkezdhettek ennek megfelelően megjelenni korábbi esszéi, tanulmányai, illetve Bölöni Farkas Sándorról írt *A bércre esett fa* című regénye. A jogászt szépíróként rehabilitálták, és 1970-től a Kriterion Könyvkiadó kolozsvári főszerkesztőjeként, két évtizednyi méltatlan mellőzöttség után visszatért a társadalomba. Kiadói munkássága mellett érdemes kihangsúlyozni, hogy szakmai tekintélye okán Fazekas János miniszterelnök-helyetttel rendszeresen kapcsolatot tartott, tanácsokkal látta el a legmagasabb pártfunkciót betöltő romániai magyar politikust.

A hetvenes évek elején a korábbi kitaszítottságból felszabadult és ismét társadalmi, illetve rejtett politikai funkciót betöltő Mikó Imre néhány tanulmány erejéig visszatért eredeti hivatásához is. A *Korunk*, illetve *A Hét* hasábjain jelentek meg fontosabb írásai a jogtörténet, a jogászság, illetve a kisebbségi jog témakörében. Ezek közül kiemelkedik a *Nyelv és jog*, a *Nemzet és nemzetiség*, a *Nyelvhasználat és jogtörténet Erdélyben*, *Az együttélő nemzetiségek jogegyenlősége*, illetve a *Jogász a közéletben* című tanulmányok, amelyek a megjelenés szükségszerű korlátját jelentő cenzúra okán részben osztályalapú megközelítést tartalmaznak.

Ennél fontosabb azonban, hogy Mikó Imre – felismerve az erdélyi magyarság megváltozott érdekeit – tanulmányai a kollektív jogok talaján, a nemzetiség mint kollektív entitás alapján állnak, és ezáltal szembehelyezkednek a politikai nemzet egyéni jogok talaján álló, általa a *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika* című értekezésében kifejtett és vallott koncepcióval. Az *együttélő nemzetiségek jogegyenlősége* című tanulmánya az akkor hatályos, nemzetközi jogforrásokra is kiterjedő jogszabályok áttekintését adja a romániai kisebbségi jog szintéziseként, mintegy tudatosítva és hirdetve a jogokat, bátorítva a közösségeket e jogokkal való élésre az asszimiláció elkerülése érdekében, illetve az államot e szabályok hatékony végrehajtására intve. Talán érlelődött benne a gondolat, hogy egy újabb monográfiában, a két világháború és a totális államok tanulságait feldolgozva újabb nemzetiségi könyvet ír, de végül erre nem maradt idő. Még elkezdte önéletrajzi visszaemlékezését *A csendes Petőfi utca* címmel, de 1977. március 21-én, hat nappal hatvanhatodik születésnapja előtt elhunyt.

Mikó Imre élete két világrend, két ország, véres háborúk és totális államok közötti folyamatos küzdelem és alkalmazkodás, túlélés és élni akarás élete volt. Hatalmas feladatokkal állt szemben, egyrészt mint családapa, másrészt mint közösségéért tenni akaró jogász és törvényhozó, végül mint tanár, munkás és író.

A legújabb kutatások eredményei feltárták, hogy az eddig ismert életrajz elemeit, ha nem is átértékelni, de mindenképpen árnyalni kell. Mikó Imre ugyanis munkássága és közéleti szerepvállalása okán egyszerre volt a román állambiztonsági szervek célpontja és megfigyelt személye, ugyanakkor forrása. A fogságot követő második életszakasz tehát az eddig ismert tényeken túl a férfi másik, az esendő, a túlélni vágyó, az eltiport, de a társadalomba visszavágyó ember eddig nem ismert oldalát tárják fel. A Securitate kezdetben egyértelműen célszemélyként tartotta nyilván, majd az ötvenes évek elejétől komoly pszichikai nyomásgyakorlással rávették az együttműködésre. Az állambiztonságiak hatalmuk korlátlanságába vetett hitükben háborús bűnökkel vádolták és annak megfelelő megtorlással fenyegették a négygyermekes családapát, aki megtört és kezdetben csak nyilvánosan hozzáférhető és így nem értékelhető tényeket adott át, majd később, a komolyabb fenyegetések hatására változtatni kényszerült addigi hozzáállásán.

A tanári állásából való eltávolítását követően látszólag elengedte a titkosszolgálat vasmarka, de provokátorok útján azért figyelemmel kísérték tetteit. Célszemélyé ismét a főgondnoki választását követően, a társadalmi rehabilitációja első lépcsőfokán állva vált. Utolsó – harmadik – beszerzésére azonban a hetvenes évek közepén került sor, amikor felelős főszerkesztőként, árnyék-miniszterelnökhelyettesi tanácsadóként, unitárius főgondnokként, azaz ismét a társadalom felső köreiben lévő, döntéseket befolyásoló pozícióban álló személyként vett részt a romániai közéletben. Ezen időszak vonatkozásában a felmerülő kérdésekre nem lehet egyszerűen a túlélési ösztönre, a családfői kötelezettségre hivatkozással választ adni. A választ vagy válaszokat még keresni, az okokat még kutatni, elemezni kell.

Mindazonáltal abban biztosak lehetünk, hogy Mikó Imre közéleti és jogászai pályája, annak eredményei a válaszoktól függetlenül meghatározóak a XX–XXI. század erdélyi magyar közösségére nézve. Mikó Imre élete, jövőnk érdekében, a múlttal való szembenézés útján rendkívül tanulságos, tudományos munkássága változatlanul példaértékű.

NÓTÁRI TAMÁS

Carta sine litteris – kora középkori okirathasználat és historiográfia

Carta sine litteris – The Use and Historiography of Documents in the Early Mediaeval Period

Abstract: In the work *De Europa* by Enea Silvio Piccolomini, book no 20, regarding the history of Carinthia, stands recorded the story of prince Ingo, who, according to the legend, contributed significantly by way of his wit to the spreading of Christianity. This study presents the circumstances in which the *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, which contains an earlier record of the legend, came into being, and it examines the possible existence in historical reality of prince Ingo and his princely title. In the following, the author analyses the possible meaning and the significance to legal history of the term *carta sine litteris* (a charter without letters), which appears in other sources of the legend but not in the one recounted by Enea Silvio Piccolomini. Finally, the author presents the literary precursors to the legend of prince Ingo and his role in the *Conversio* as well as the path the legend took until being recorded by Enea Silvio.

Keywords: Enea Silvio Piccolomini, De Europa, the legend of prince Ingo, conversion to Christianity, Carinthia.

Összefoglaló: Enea Silvio Piccolomini *De Europa* című írásának Karintiával foglalkozó, huszadik könyvében lelhető fel Ingo herceg története, aki a legenda szerint furfangjával nagymértékben hozzájárult a kereszténység terjedéséhez. A jelen tanulmány ismerteti a legendát korábban már közreadó *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* keletkezési körülményeit, majd vizsgálat tárgyává teszi Ingo herceg személyének valós, történelmi létét, illetve hercegi rangját. Utóbb a szerző elemzi a *carta sine litteris* (betűk nélküli carta) szókapcsolat lehetséges értelemtartalmát és jogtörténeti jelentőségét, amely ugyanazon legenda más forrásaiban szerepel, de amelyről Enea Silvio Piccolomini nem tesz említést. Végezetül a szerző bemutatja Ingo herceg legendájának irodalmi előzményeit és szerepét a *Conversió*ban, illetve a legenda Enea Silvio általi rögzítésének pillanatáig bejárt útját.

Kulcsszavak: Enea Silvio Piccolomini, De Europa, Ingo herceg legendája, megkeresztelkedés, Karintia.

Enea Silvio Piccolomini 1458-ban keletkezett *De Europa* című művének Karintiával foglalkozó huszadik könyvében, a hatvanötödik fejezetben egy érdekes, műfaját tekintve legenda-ként meghatározott történetet beszél el egy Ingo nevű, Nagy Károly idejében élt hercegről. Ezek szerint 790-ben Ingo herceg lakomát rendezett tartománya lakosai számára, amelynek során a színe elé engedett parasztoknak arany- és ezüstedényekben, a tőle távolabb álló előkelőknek viszont agyagból készült edényekben szolgálták fel az ételt. Arra a kérdésre, hogy miért cselekszik így, azt felelte, hogy a földeken és kunyhókban lakó, ám a keresztvízben megtisztult egyszerű emberek lelke fehér és tiszta, míg a palotákban lakó, ám

bálványoknak hódoló előkelők lelke piszkos és fekete – ő pedig a lelki tisztaságnak megfelelően rendezte a lakomát. Az így megszegyenült urak csapatostul járultak a keresztséghez, s Salzburg püspökei, Virgil és Arn vezetése mellett hamarosan mindnyájan felvették a keresztyéniséget:

„Fama est anno septingentesimo nonagesimo post Christi Salvatoris ortum imperante Carolo Magno ducem gentis, Ingonem nomine, ingens convivium provincialibus praeparasse et agrestibus quidem, ad conspectum suum intromissis, in vasis aureis atque argenteis, nobilibus vero ac magnatibus, procul ab oculis collocatis, fictilibus ministrare iussisse. Interrogatum, cur ita faceret, respondisse non tam mundos esse, qui urbes et alta palatia quam qui agros et humiles casas colerent. Rusticis, qui Christi evagelium acceperant, baptismatis unda purificatis candidas et nitidas esse animas; nobiles ac potentes, qui spurcitas idolorum sequerentur, sordidas ac nigerrimas. Se vero pro animarum qualitatibus instruxisse convivium. Casigatos ea re nobiles catervatim sacri baptismatis undam quaerentes brevi tempore sub Vergilio et Arnone iuvavensibus episcopis universos Christi fidem accepisse.”¹

Méltán kelti fel a kutató érdeklődését, hogy miképpen került Enea Silvio művébe a biblikus hangvételű, parabolisztikus történet; ha átvétel eredménye, ki lehetett az *auctor*, akitől átvette. A válasz igen egyszerűnek látszik: a pápai legátus és sirmiumi érsek, Metód felett 870-ben a Német Lajos jelenlétében a regensburgi zsinaton Adalwin salzburgi érsek és püspökei közreműködésével megtartott per kapcsán – kideríthetetlen, hogy vádiratként, vagy a pert utóbb legitimálandó dokumentumként – keletkezett *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*-ból. E mű szintén tartalmaz egy elbeszélést, amelynek a főszereplője a lakomát rendező Ingo:

„Simili modo etiam Arn episcopus successor sedis Iuvavensis deinceps curam gessit pastorem, undique ordinans presbyteros et mittens in Sclavinam, in partes videlicet Quarantanas atque inferioris Pannoniae, illis ducibus atque comitibus, sicut pridem Virgilius fecit. Quorum unus Ingo vocabatur, multum carus populis et amabilis propter suam prudentiam. Cui tam oboediens fuit omnis populus, ut, si cuique vel carta sine litteris ab illo directa fuit, nullus ausus est suum neglegere praeceptum. Qui etiam mirabiliter fecit: Vere servos credentes secum vocavit ad mensam, et qui eorum dominabantur infideles, foris quasi canes sedere fecit ponendo ante illos panem et carnem et fusca vasa cum vino, ut sic sumerent victus. Servis autem stauis deauratis propinare iussit. Tunc interrogantes primi de foris dixerunt: ‘Cur facis nobis sic?’ At ille: ‘Non estis digni non ablutis corporibus cum sacro fonte renatis communicare, sed foris domum ut canes sumere victus.’ Hoc facto fide sancta instructi certatim cucurrerunt baptizari. Et sic deinceps religio christiana succrescit.”²

¹ van HECK, Adrianvs (szerk.): *Enee Silvii Piccolomini postea Pii PP. II. De Europa*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 2001, 65.

² LOŠEK, Fritz (szerk.): *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Monumenta Germaniae Historica Studien und Texte, 15. köt., 1997, 7. (A továbbiakban: *Conversio*.)

Jelen tanulmányban – miután röviden vázoltuk a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* keletkezési körülményeit, tendenciáját (I.) – a következő kérdésekre próbálunk választ találni. Mennyiben tekinthető az Enea Silvio által említett és hosszú évszázadokon át a szakirodalomban meg nem kérdőjelezett Ingo herceg valós történelmi személynek? A *Conversio* valóban herceggént említi-e Ingót, és ha nem, akkor minek köszönheti hercegi létét, illetve herceggénti bevonulását az irodalomba? (II.) A *Conversio* által említett *carta sine litteris* mit jelenthetett, és miért nem vette át Enea Silvio e mozzanatot is, noha Ingo tekintélyének további bizonyítékaul hozhatta volna fel? (III.) Az Ingo-féle lakoma leírása milyen irodalmi előzményekre vezethető vissza, és milyen szerepet töltött be a *Conversió*ban? (IV.) Az Ingo-történetnek Enea Silvio általi átvétele kapcsán milyen esetleges közvetítő írással, illetve szerzővel kell számolnunk? (V.)

1.

A IX. századi szláv (és avar) misszió főszereplői egyfelől a Bizánci Birodalom, másfelől pedig a Frank Birodalom voltak, amely a Salzburgi Érsekségre és a meglehetősen önálló politikát folytató Aquileiai Pátriárkátusra támaszkodhatott;³ ezen egyensúlyt bontotta meg a Karolingok hatalmával szemben megerősödő, önálló missziós politikával fellépő pápaság. E hármasság szolgált a szlávok apostolaként ismert Metód működésének, illetve a Salzburgi Érsekséggel és annak megyés püspökeivel kirobbant konfliktusának hátteréül. A bizánci származású hittérítő, majd pápai legátus és sirmiumi érsek, Metód felett 870-ben a Német Lajos jelenlétében megtartott regensburgi zsinaton Adalwin salzburgi érsek és püspökei ítéletet hoztak, mivel úgy vélték, hogy a Pannóniában kifejtett missziós tevékenységével Salzburg hetvenöt esztendeje e terület felett gyakorolt joghatóságát sérti, s ezt követően két és fél éven át fogságban tartották. E per kapcsán – kideríthetetlen, hogy vádiratként, vagy a pert utóbb legitimálandó dokumentumként – keletkezett a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*.⁴ A *Conversio* ábrázolási tendenciáját Kahl igen találóan a következőképpen jellemzi: merész játékot folytat az igazság határán, állításai a jól tájékozott olvasók számára éppen csak támadhatatlanok, a

³ REINDEL, Kurt: *Politische Geschichte Bayerns im Karolingerreich = Handbuch der bayerischen Geschichte I.*, szerk. SPINDLER, Max, C. H. Beck, München, 1981, 249.

⁴ ZIEGLER, Adolf Wilhelm: *Methodius auf dem Weg in die schwäbische Verbannung = Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge 1*, szerk. KOCH, Hans, Franz Steiner Verlag, 1953, 369.; BOSL, Karl: *Probleme der Missionierung des böhmisch-mährischen Herrschaftsraumes = Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863–1963*, szerk. HELLMANN, Manfred, OLESCH, Reinhold, STASIEWSKI, Bernhard, ZAGIBA, Franz, Böhlau Verlag, Köln–Graz, 1964, 1.; SCHELLHORN, Maurus: *Erzbischof Adalwin von Salzburg und die Pannonische Mission*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landesgeschichte, 104. köt., 1964, 104.; DOPSCH, Heinz: *Slawenmission und päpstliche Politik – Zu den Hintergründen des Methodios-Konfliktes = Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*, szerk. PIFFL-PERČEVIĆ, Theodor, STIRNEMANN, Alfred, Tyrolia-Verlag, Innsbruck–Wien, 1987, 307.; EGGERS, Martin: *Das Erzbistum des Method. Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillomethodianischen Mission*, Slavistische Beiträge, 339. köt., 1996, 19.; NÓTÁRI Tamás: *Források Salzburg kora középkori történetéből*, Lectum Kiadó, Szeged, 2005, 95.; NÓTÁRI Tamás: *A salzburgi historiográfia kezdetei*, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2007, 236.

járatlanok számára pedig számos eltérő kombinációs lehetőséget hagy nyitva, sőt sugall; a tényekkel és feladatával legteljesebb mértékben tisztában levő szerző nem csekély rafinériával hallgat el nemkívánatos és „veszélyes” összefüggéseket, illetve tényeket, s kapcsol össze egymástól távol álló eseményeket.⁵

A *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, vagyis A bajorok és karantanok megtérése, amelyről Alphons Lhotsky oly nagy elismeréssel szólt,⁶ egyebek mellett már csak azért is méltán tarthat igényt a magyarországi kutatás érdeklődésére, mivel – Eugippius *Vita Sancti Severinij*e és Iordanes *Geticája* mellett – azon latin nyelvű textusok sorába tartozik, amelyek a népvándorlás utáni és az Árpádok honfoglalása előtti korból összefüggőbben szólnak a későbbi Magyarország területének történetéről, s így a IX. századi avar történelem forrásai között is kiemelt jelentőséggel bír. Az avarság történetének a későbbi magyar történelem szempontjából megmutatkozó fontosságát találóan foglalja össze Szádeczky-Kardoss Samu:

„... az írott forrásokból ismert történelem folyamán első ízben az avar korban vált tartósan egybetartozó alakulattá a Közép-Duna-medence nyugati és keleti fele (a római birodalom Pannoniáját és Daciáját a közbül fekvő szarmata Barbaricum választotta el egymástól). Ilyen értelemben az avar kaganátus a későbbi Magyarország előfutára volt.”⁷

Herwig Wolfram 1979-es kiadásában a *Conversio* tizennegyedik fejezetének vonatkozó mondata alapján⁸ 871-et fogadta el a keletkezés évül,⁹ 1995-ös monográfiájában azonban módosította álláspontját, s a középkori számítási módot vette alapul, amely szerint a szövegben megjelölt esztendő is hozzászámítandó az eltelt évekhez, és ennek alapján a 870-es megírási év mellett állapodott meg;¹⁰ kiadásában Fritz Lošek is ezen állásponthoz csatlakozott.¹¹ A szerző kilétére csupán a mű néhány utalásából kísérelhetünk meg következtetéseket levonni, ám teljes biztonsággal nem tudjuk azonosítani. Wolfram azt valószínűsíti, hogy az *auctor* – jelen esetben nem is annyira a szerző, mint inkább a munka legjegyzésére megbízást adó személy – maga Adalwin érsek lehetett, ám megfogalmazása felettébb óvatos.¹² Nagy valószínűséggel megállapítható ugyanak-

⁵ KAHL, Hans-Dietrich: *Virgil und die Salzburger Slawenmission = Virgil von Salzburg – Missionar und Gelehrter*, szerk. DOPSCH, Heinz, JUFFINGER, Roswitha, Salzburger Landesregierung, Salzburg, 1985, 112.

⁶ LHOTSKY, Alphons: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Böhlau Verlag GmbH & Cie, Graz–Köln, 1963, 155.

⁷ SZÁDECZKY-KARDOSS Sámuel: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*, Magyar Őstörténeti Könyvtár, Budapest, 1998, 9.

⁸ *Conversio*, 14.

⁹ WOLFRAM, Herwig: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*, H. Böhlau Nachf., Wien–Köln–Graz, 1979, 15., 141.

¹⁰ WOLFRAM, Herwig: *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 31. kieg. köt., 1995, 193.

¹¹ LOŠEK, Fritz: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, Monumenta Germaniae Historica Studien und Texte, 15. köt., 1997, 6.

¹² WOLFRAM: *Salzburg, Bayern...*, i. m., 197.

kor egy, az ötödik fejezetben olvasható első személyű fogalmazásból a szerző salzburgi, illetve bajor származása.¹³ Adalwin érsek szerzőségét a következők támaszthatják alá: egy további első személyű fogalmazás közvetlenül Adalwin megnevezését követi, elképzelhető tehát, hogy az író a megrendelőt nevezte meg.¹⁴ Hasonlóképpen megfontolás tárgyává tehető azon tény, hogy a *Conversio* szövegében csupán két személy epithetonjaként szerepel a *piissimus* jelző, ezek pedig Adalwin¹⁵ és Német Lajos,¹⁶ esetlegesen tehát a mű megrendelője és címzettje.¹⁷

2.

Ingo először az 1345/47-ben meghalt Iohannes Victoriensis apát tollából származó *Liber certarum historiarum*ban jelent meg mint nemesúr, pontosabban Karantánia első hercege.¹⁸ Iohannes Victoriensis (Johann von Viktring) az Ingo-történet mellett Nagy Károly Arnnak adott missziós megbízását¹⁹ és a Metód fellépése körüli eseményeket²⁰ vette át a *Conversió*ból,²¹ ám az átvétel inkább a tartalmi elemeket érintette, nyelvileg és stílusosan a *Liber certarum historiarum* vonatkozó részei nagy önállóságot mutatnak a *Conversió*hoz képest.²² Marcus Hansiz Karantánia legendás hercegével, Domitianusszal azonosította Ingót.²³ (A legenda szerint a pogány fejedelem, Domitianus igen keményen üldözte a keresztényeket, majd Isten kegyelme révén megtér, maga döntötte a tó fenekére a

¹³ *Conversio*, 5. ... *orta seditione, quod carmula dicimus*. Vö. SCHWIND, Ernst von (szerk.): *Lex Baiuvariorum* 2, 3., Monumenta Germaniae Historica LL. nat. Germ. 5. köt., 1926, 2. *Si quis seditionem excitaverit contra ducem suum, quod Baiuvarii carmulum dicunt*.

¹⁴ *Conversio*, 9–10.

¹⁵ *Conversio*, 9.

¹⁶ *Conversio*, 12.

¹⁷ LOŠEK: *Die Conversio...*, i. m., 6; LOŠEK, Fritz: *A pannóniai népek megtérése. A Conversio Bagoariorum et Carantanorum című munka és Theotmar salzburgi érsek IX. János pápának szóló levele 900-ból = A honfoglaláskor írott forrásai*, szerk. KOVÁCS László, VESZPRÉMY László, Balassi Kiadó, Budapest, 1996, 143.

¹⁸ SCHNEIDER, Fedor (szerk.): *Iohannes abbas Victoriensis: Liber certarum historiarum* 2, F. Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ. 1909, 13. „*Nam anno Domini septingentesimo nonagesimo sub Karolo imperatore et Ingone duce et Vergilio et Arnone episcopis Iuvavensibus Ingo dux nobiles terre et servos eis subiectos ad convivium invitavit et nobiles quidem tamquam canes et immundos deputavit et pane et carnibus foris ab oculis suis pavit et vinum in vasis fuscis propinavit, servos vero vasis splendidis et deauratis in sua presencia collocavit. Et dum quererent nobiles, quid in hoc pretenderet, respondit hos simplices et fideles, mundos et sacro baptis mate confirmatos, eos autem immundos atque indignos sine sacri fontis ablucione existere et fedatos. Qui audientes certatim ad baptismum cum fervore fidei cucurrerunt...*”

¹⁹ *Conversio*, 8.

²⁰ *Conversio*, 12.

²¹ LHOTSKY: i. m., 293.

²² LOŠEK: *A pannóniai népek...*, i. m., 52.; FICHTEAU, Heinrich: *Herkunft und Sprache Johanss von Viktring*, Carinthia I., 165. köt., 1975, 25.

²³ HANSIZ, Marcus (HANSIZIO, Marco): *Germania Sacrae*, II. köt., Martini Happach & Franc. Xav. Schlüter, 1729, 104.

pogány bálványoszobrokat, s végül Karantánia szent életű hercege lett.²⁴ Az általában a legendák világába utasított Domitianus mint történeti személy²⁵ léte mellett szólhat egy – feltehetően a IX. századból származó –, a millstatti kolostorban talált felirattöröredék;²⁶ az *inscriptio* nehéz datálhatósága és az egyéb források ellentmondó tendenciája miatt Herwig Wolfram joggal int óvatosságra.²⁷ Érdekességgént megemlítendő, hogy a Domitianus történeti hitelessége mellett állást foglaló és a kanonizáció érdekében nagy agilitással tevékenykedő Eisler, aki a Domitianus név mögött eredetileg a szláv Domizlaus névalakot vélelmezte, felhívta a figyelmet a pogány bálványokat döntögető herceg legendája és Millstatt nevének a szobrokra utaló etimológiája – *mille statuæ* – közötti lehetséges kapcsolatra.²⁸

A modern kutatás jórészt történetileg hiteles személynek fogadta el Ingo herceget,²⁹ és megkísérelte e germán – de nem bajor – név viselőjét valamely, a *Conversió*val párhuzamos hagyományban előforduló történeti személlyel azonosítani. Michael Mitterauer például a *Conversio* tizedik fejezetében előforduló Etgarral, a bizonyítottan létező karantán fejedelemmel azonosítja.³⁰ További hipotézisként érdemes megemlíteni Ingónak az Erich friauli herceg parancsára a Ring ellen 795 őszének végén vagy telének elején támadást intéző szláv Voinimirral (*Wonomyrus Sclavus*) történő azonosítását³¹ – azt azonban, hogy Voinimir milyen rangban vagy tisztségben állott a herceg szolgálatában, csak találgatni lehet.³² Hasonlóképpen érdekes, ám hipotetikus kísérlet Ingónak a *Rhythmus de Pippini regis victoria Avaricá*bán szereplő Unguimerivel történő identifikációja³³ – Unguimeri 796-ban (a Pippin vezette frank–langobard–bajor sereg közeledésekor) rettenetes véget jövendőlt a kagánnak és főfeleségének, a katunnak).³⁴ Unguimeri nevét általában Inguiomer(us) germán fejedelem személynevével azonosítják, aki Tacitus *Annales*ében többször említésre kerül³⁵ – ezek alapján Unguimerit az avar birodalomban tovább élő

²⁴ EISLER, Rudolf: *Die Legende vom heiligen Karantanenherzog Domitian*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 28. köt., 1907, 91.

²⁵ NIKOLASCH, Franz: *Domitian von Millstatt – eine Erfindung des 12. Jahrhunderts?*, Carinthia I., 180. köt., 1990, 253.

²⁶ GLASER, Franz: *Eine Marmorinschrift aus der Zeit Karls des Großen*, Carinthia I., 183. köt., 1993, 303–318.

²⁷ WOLFRAM: *Salzburg, Bayern...*, i. m., 289.

²⁸ EISLER: i. m., 90.

²⁹ Az egyház érdekei nagyban szem előtt tartó grófként említi Ingót HAUCK, Albert: *Kirchengeschichte Deutschlands*. II. köt., Akademie-Verlag, Berlin–Leipzig, 1954, 480.

³⁰ MITTERAUER, Michael: *Slawischer und bayerischer Adel am Ausgang der Karolingerzeit*, Carinthia I., 150. köt., 1960, 695.

³¹ KURZE, Fridericus (szerk.): *Annales regni Francorum a.*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ., 1895, 6.

³² POHL, Walter: *Die Awaren – Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.*, C. H. Beck, München, 1988, 319–320.; SZÁDECZKY-KARDOSS: i. m., 286.; WOLFRAM, Herwig: *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung, 378–907*, Siedler, Wien, 1987, 258.

³³ DÜMLER, Ernst: *Rhythmus de Pippini regis victoria Avarica*, Monumenta Germaniae Historica PP, I. köt., 1881, cc. 6.

³⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS: i. m., 293.

³⁵ BORZSÁK István (szerk.): *Tacitea. ann. 1*, Leipzig, 1991, 60., 68.; BORZSÁK István (szerk.): *Tacitea. ann. 2*, Leipzig, 1991, 17., 21., 45., 46.

gepidák egyikének szokás tekinteni.³⁶ Walter Pohl valószínűbbnek tartja, hogy Unguimeri langobard emigránsként kerül az avarokhoz.³⁷ Mások azon feltevést kockáztatják meg, hogy Unguimeri azonos volna a már említett szláv Voinimirrel.³⁸

1979-es kiadásában és 1995-ös monográfiájában Herwig Wolfram a következőképpen húzza ki a kérdés méregfogát. Ingo mint herceg csupán egy, a sematizmusnak teret engedő értelmezési és fordítási hibának köszönheti a létét, ugyanis a „*Quorum unus ...*” mondat kezdőszavát, a vonatkozó névmást helytelenül nem az Arn³⁹ által Karantániába és Alsó-Pannóniába küldött hittérítőkkal, hanem az ott lakó előkelőkkel (akiket magukat és népüket a misszionáriusoknak meg kellett téríteniük) hozták összefüggésbe.⁴⁰ Mivel a dativusban álló *illis ducibus atque comitibus* közelebb van a mondat végéhez, mint az accusativusban álló *presbyteros*, a mondat tárgya, ezért a következő mondat alanyát grammatikailag és logikailag helytelenül nem a tényleges tárgyhoz kapcsolták.⁴¹ Arn idejében a *duces*, vagyis a karantán fejedelmek és a *comites*, a frank–bajor uralmat képviselő megbízottak igazgatták e területet, a *Conversio* e szöveghelye azt akarja hangsúlyozni, hogy a Virgil által Karantániára alkalmazott missziós módszereket Arn is átvette Alsó-Pannónia tekintetében. Amint Rupert sohasem jutott el Alsó-Pannóniába,⁴² akként Virgil sem szervezhette meg e terület megtérítését – a „*Simili modo...*” kezdetű mondat tehát Arn azon tettét kívánja hangsúlyozni, hogy a salzburgi egyházmegye vezetője Alsó-Pannóniába papokat küldött.⁴³

Ezt az érvelést látszik alátámasztani az *Excerptum de Karentanis* is, amely a papokat és a diakónusokat kivéve minden, a *Conversio*ban a karantánokkal kapcsolatban előforduló nevet felsorol ugyan, ám egy Ingo nevű fejedelemről vagy hercegről semmit sem mond. Az *Excerptum de Karentanis* a XII. és XIII. század fordulóján keletkezett.⁴⁴ Alapvetően a karantánokkal kapcsolatban álló főbb világi és egyházi vezetők nevét tartalmazza, ezek felsorolását a szerző a *Conversio* vonatkozó mondataiból, illetve mondatrészeiből állította össze. (Az *Excerptum*ban a tulajdonnevek írása némiképp eltér a *Conversio* írásmódjától.) A grammatikai érvek már megkezdett felsorolásához visszatérve: ha a „... *presbyteros ... Quorum unus...*”

³⁶ A gepida maradványnépességhez lásd LAKATOS Pál: *Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden*, JATE, Szeged, 1973, 115.

³⁷ POHL: *i. m.*, 230.

³⁸ LEŠNY, Jan: *Unguimer = Lexicon Antiquitatum Slavicarum VI.*, szerk. HAVLÍK, Lubomir E., Wrocław, 1977, 264.; HAVLÍK, Lubomir E. (szerk.): *Magnae Moraviae Fontes Historici II.*, SPN, Brno, 1967, 14.; HAVLÍK, Lubomir E. (szerk.): *Magnae Moraviae Fontes Historici III.*, SPN, Brno, 1969, 305.

³⁹ Arnhoz lásd DEMMELBAUER, Gertraud: *Arno, der erste Erzbischof von Salzburg 798–821*, doktori értekezés, Wien, 1950; NIEDERKORN-BRUCK, Meta, SCHARER, Anton (szerk.): *Erzbischof Arn von Salzburg*, Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 40. kieg. köt., 2004.

⁴⁰ WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum...*, *i. m.*, 96.; WOLFRAM: *Salzburg, Bayern...*, *i. m.*, 288.

⁴¹ Már JAKSCH is felveti a kérdést, hogy az *unus* a papokra, a hercegekre vagy a grófokra vonatkozik-e. Vö. JAKSCH, August: *Fredegar und die Conversio Carantanorum (Ingo)*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 41. köt., 1926, 44.

⁴² LEVISON, Wilhelm (szerk.): *Conversio I; Gesta sancti Hrodberti confessoris*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Merov., 6. köt., 1913, 5.

⁴³ WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum...*, *i. m.*, 97.

⁴⁴ *Excerptum de Karentanis* 2. „*Tempore Dagoberti regis Francorum preerant Karentanis dux Samo, post quem Boruch, post quem Karastus et post hunc Chenmarus, et post hunc Waltunc. Item sub Karolo et eius successoribus Priwizlauga, Cemicas, Zpoimar, Etgar.*”

értelmezés mellett foglalunk állást, akkor meg kell kísérelnünk egy Ingo presbyter létét Arn idejéből a salzburgi források alapján bizonyítani. A *Liber confraternitatis* egy Arn korából származó bejegyzése említést tesz egy Ingo nevű *presbyter*ről.⁴⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a *Liber confraternitatum* és a *Conversio* által említett Ingón kívül ez idő tájt nem tudunk e név más viselőjéről Bajorországban.⁴⁶ A *Liber confraternitatum* vonatkozó szöveghelye egy tizennégy egyházi személyt tartalmazó felsorolás első elemeként említi Ingót, a tizennégy név mindegyike mellett (ellentétben az e bejegyzést körülölelő sorokkal) megtalálhatjuk a *presbyter* bejegyzést. Ingo nagy valószínűséggel az Arn által Karantániába küldött misszionáriuscsoport vezetője lehetett, e csoport működése 785 és 799 közé datálható, mivel az érsekké emelését követő esztendőben Arn egy Theoderich nevű vándorpüspököt, *episcopus chorit* rendelt a karantán területre.⁴⁷ Ingo tehát majd másfél évtizeden át vezette a karantán missziót, s az e feladat során megkívánt *prudencia* nagy tekintélyt kölcsönzött neki, amit bizonyítandó a *Conversio* több példát is említ.⁴⁸ Herwig Wolfram ezen érvelése jórészt recepciót nyert a szakirodalomban: nézetét Karl Schmid osztotta a *Liber confraternitatum*ról szóló tanulmányában,⁴⁹ és Fritz Lošek is elfogadta az 1997-es *editió*jában.⁵⁰

3.

A *Conversio* által elbeszélte esetben Ingo egy írás, illetve betűk nélküli okmányt vagy inkább pergament (*carta sine litteris*) küldött, ami elegendő hitelességet biztosított köve számára, hogy engedelmességet követeljen a néptől. A *carta*t mint teljes bizonyítóerővel bíró okiratot⁵¹ a germánok átvették ugyan jogrendjükbe a rómaiaktól, ám részint az okiratok latinságát, másrészt az írás és olvasás művészetét nem ismervén a *carta* nem tett szert feltétlen tekintélyre a germánok körében – tehát az átvétellel egyidejűleg elutasításának, illetőleg átértékelésének folyamata is megkezdődött.⁵² E tényhez kapcsolódva megállá-

⁴⁵ HERZBERG-FRÄNKEL, Siegmund (szerk.): *Liber confraternitatum sancti Petri Salisburgensis vetustior*, Monumenta Germaniae Historica Necr., 2. köt., 1904, 48.; FORSTNER, Karl (szerk.): *Das Verbrüderungsbuch von St. Peter in Salzburg*, Codices Selecti, 51. köt., 1974.

⁴⁶ WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum...*, i. m., 98.

⁴⁷ *Conversio*, 8.

⁴⁸ WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum...*, i. m., 99.

⁴⁹ SCHMID, Karl: *Das Zeugnis der Verbrüderungsbücher zur Slawenmission = Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*, szerk. PIFFL-PERČEVIĆ, Theodor, STIRNEMANN Alfred, Tyrolia-Verlag, Innsbruck–Wien, 1987, 188.

⁵⁰ LOŠEK: *Conversio Bagoariorum...*, i. m., 112.

⁵¹ Érdekes példája az okirat, vagyis az írott szó tekintélyének növekedésére a posztklasszikus római jog korából, hogy a *stipulatio* (eredetileg szigorú formaságokhoz kötött, szóbeli szerződés) megtörténtéről szóló okirat megdönthetetlen, vagyis az ellenbizonyítás lehetőségét kizáró vélelmet keletkeztetett. Ehhez lásd FÖLDI András, HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006, 159.

⁵² KOS, Milko: *Carta sine litteris*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 62. köt., 1954, 98.; FICHTEAU, Heinrich: *Das Urkundenwesen in Österreich vom achten bis in das dreizehnte Jahrhundert*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 23. kieg. köt., 1971, 56.

pítható, hogy az Ingo által küldött *carta* esetében az írás hiánya abból a szempontból sem tekinthető meglepőnek, hogy az újonnan megtérített szlávok és avarok is írás- és olvasástudatlanok voltak, amint ezt a 796-ban megtartott *Conventus episcoporum ad ripas Danubii* jegyzőkönyve is kiemeli.⁵³

A frank, bajor, alemann és burgund joggyakorlat az okirati bizonyításnak egy meglehetősen egyedi módját dolgozta ki. Az okirat, vagyis pontosabban a még üres pergamen, amelyből a szöveg megírásával majd *carta* lesz, az ingatlanok átruházásánál a pálcához⁵⁴ hasonló jelképpé alakult: a jogügylet során a földre helyezték, majd az írás kiállítója felemelte a földről, és a megfelelő akaratkijelentés kíséretében átadta az írnoknak. (A pergamen földdel való közvetlen érintkezésének követelménye kapcsán érdemes párhuzamként kiemelni a római jogból ismert *mancipatio* és *legis actio sacramento in rem* azon sajátosságát, hogy a feleknek – egy pálca segítségével – egyidejűleg kellett megérinteniük az ügylet, illetve a per tárgyát. A megérintés nem csupán a pontosabb meghatározást volt hivatott segíteni, hiszen elegendő lett volna az egyértelmű rámutatás: az érintés az archaikus, a szakralitással közvetlen kapcsolatot tartó jogrendszerek e vallási-mágikus elemeket mutató gyakorlata a szorosabb kötődést, az akaratátvitel lehetőségét „teremtette meg”.⁵⁵) Olykor a pergament formulaszerűen már előzőleg kitöltötték, ám a tanúk pecsétje, az írnok aláírása és a dátum csak utóbb került rá – tehát *de iure* megíratlannak számított, hiszen híjával volt az érvényesség szükségszerű kellékeinek.⁵⁶ Olykor a *carta* jelképiségét még azáltal is megerősítették, hogy a pergamen mellé a földre helyezték a tintatartót és a pennát, s e tárgyakat az okirat kiállítójának a pergamennel együtt kellett felemelnie, és az akaratkijelentés kíséretében az írnoknak átadnia.⁵⁷ Wolfram ugyanakkor felveti azon kérdést, hogy egy – példának okáért Ingo történetében említett – üres pergamen elegendő bizonyítóerővel bírt-e, s nem voltak-e rajta valamiféle jelek (*signa*), illetve pecsét.⁵⁸ A herceg és a méltóságviselők pecsétjének semmibevételét egyébiránt mind az alemann, mind pedig a bajor jog szankcionálta.⁵⁹

⁵³ ZAGIBA, Franz: *Die Missionierung der Slaven aus "Welschland" (Patriarchat Aquileia) im 8. und 9. Jahrhundert = Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863–1963*, szerk. HELLMANN, Manfred, OLESCH, Reinhold, STASIEWSKI, Bernhard, ZAGIBA, Franz, Böhlau Verlag, Köln–Graz, 1964, 280.; WERMINGHOFF, Albert (szerk.): *Conventus episcoporum ad ripas Danubii*, Monumenta Germaniae Historica, Conc. 2, 1. köt., 1906, 174. „Haec autem gens bruta et inrationabilis vel certe idiotae et sine litteris...”

⁵⁴ A lándzsa és a pálca hatalmi jelképiségéhez lásd NÓTÁRI Tamás: *Festuca autem utebantur quasi hastae loco*, Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, 41. köt., 2004, 133–162.

⁵⁵ Ehhez lásd NÓTÁRI Tamás: *Jog, vallás és retorika*, Lectum Kiadó, Szeged, 2006, 51.; HÄGERSTRÖM, Axel: *Der römische Obligationsbegriff I.*, Almqvist u. Wiksell, Uppsala, 1927.

⁵⁶ REDLICH, Oswald: *Privaturkunden des Mittelalters = Urkundenlehre III.*, szerk. ERBEN, Wilhelm, SCHMITZ-KALLENBERG, Ludwig, REDLICH, Oswald, De Gruyter, München–Berlin, 1911, 47.; GOLDMANN, Emil: *Cartam levare*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 35. köt., 1914, 3.

⁵⁷ KOS: *i. m.*, 99.

⁵⁸ WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum...*, *i. m.*, 199.

⁵⁹ LEHMANN, Karl: *Leges Alamannorum* 22, 2, Monumenta Germaniae Historica LL nat. Germ., 5. köt., 1888, 1.; SCHWIND: *i. m.*, 13.

A tárgy, a jelkép, a kitöltetlen – tehát még igazából *cartának* nem is számító – pergamen többet ért, mint az érvényesen kiállított okirat, amit egyébként is csak igen kevesen tudtak volna elolvasni. A *Conversio* elbeszélése éppen arra világít rá, hogy ám pusztán azon pergamen elküldése, amiből csak utóbb, a jogszerű kiállítás után lehetett volna okirat, elegendő volt a kívánt hatás eléréséhez. Ennek tökéletesen megfelel azon gyakorlat, amely szerint a tulajdonátruházás érvényességét nem a *carta* hozta létre, hanem a szóbeli akaratkijelentéssel egyidejűleg végrehajtott ceremónia, amelynek keretében a földre helyezett pergament felemelték és átadták az írnoknak.⁶⁰ Az írás- és olvasástudatlan közegben a tárgy, a pergament, amely a *carta* alapanyagául szolgált, kellő bizonyítóerővel bírt, amint a pecsét önmagában – anélkül, hogy a rajta olvashatókat el tudták volna olvasni – mindenki számára érthető nyelven „beszélt”.⁶¹ Milko Kos megfogalmazásában a *carta sine litteris* ezt jelezte: „Ingo küldött, engedelmeskedj parancsomnak!” – analógiaként említi Trixeni Ottó XII. század végéről származó pecsétjét, amelyen az „Ott de Trussen me misit”⁶² mondat látható.⁶³

Mindezek alapján többé-kevésbé irreleváns, hogy a pergamen Ingo általi elküldését történeti ténynek vagy pedig csupán tekintélyét jelképezendő példabeszédnek fogjuk-e fel, hiszen a *carta sine litteris* mozzanatának valamiképpen meg kellett felelnie a IX. századi realitásoknak, másképpen nem lett volna a *Conversio* címzettje, illetve egyéb olvasói számára értelmezhető. Éppen a későbbi korok számára felmerülő értelmezési nehézségeknek tudható be, hogy a *carta sine litteris* mozzanata, amelynek megértéséhez a kora középkori germán jogok szerződési és okiratos gyakorlatának ismerete lett volna szükséges, nem volt a későbbi szerzők számára tanulságos és műveikbe átemelendő anyag. Így például nem került be Enea Silvio Piccolomini *De Europa* című munkájába sem, ellentétben az Ingo lakomájáról szóló elbeszéléssel.

4.

Ingo lakomája műfajilag leginkább keresztény parabolának minősíthető, és szerkesztésmódjában a bibliai példabeszédek mintáját követi: a már megtértek számára kívánja képszerűen bemutatni a karantán misszió sikerét. A házigazda a keresztényeket (még akkor is, ha szolgák) aranyedényekkel tiszteli meg, a hitetlenek azonban (hiába urak) kénytelenek az ajtók előtt piszkos edényekből étkezni, mint a kutyák. Ingo történetének mondandója világosan egybecseng Máté evangéliumának elbeszélésével a királyi lakomáról, ahonnan a nem megfelelő öltözetben – vagyis a *Conversio* szóhasználatával élve: tisztátalan testtel – megjelenőket kivetik a külső sötétségre, ahol sírás és fogcsikorgatás

⁶⁰ KOS: *i. m.*, 99; FICHTEAU: *Das Urkundenwesen...*, *i. m.*, 57; REDLICH, Oswald: *Über bairische Traditionsbücher und Traditionen*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 5. köt., 1884, 6.

⁶¹ REDLICH: *Privaturkunden...*, *i. m.*, 108.

⁶² JAKSCH, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae III*, Commissionsverlag von F. v. Kleinmayr, Carinthia, 1904, [1413.].

⁶³ KOS: *i. m.*, 100.

van.⁶⁴ A kereszténység tehát a szolgákat is nemessé teszi, a hit hiánya azonban az urakat elsilányítja és bepiszkolja.⁶⁵ Ingo parabolája korántsem egyedülálló: a Szvatopluk morvaországi udvarában élő pogány fejedelemről, Bořivojról hagyományoznak hasonló történetet,⁶⁶ Arnold Jaksch pedig kimutatta, hogy a *Conversio*ban található történet kapcsolatot mutat Fredegar egyik szöveghelyével.⁶⁷

Érdemes megemlíteni, hogy Fredegar *Chronicája* és a *Conversio* között nem ez az egyetlen kapcsolódási pont. A *Conversio* negyedik fejezetének Samóval foglalkozó része⁶⁸ bőségesen merít a fredegari opusból.⁶⁹ Az idézett szöveghelyekből is világosan kitűnik, hogy a Fredegar által Samóról ránk hagyományozott történet alapvetően más összefüggésekben mutatja az eseményeket, mint a *Conversio*. Fredegar szerint a frank származású Samo 623/24-ben mint fegyverkereskedő és talán mint I. Dagobert király (623–639) megbízottja ment a szlávok közé, hogy azokat önállósodási törekvéseikben támogassa. A Konstantinápoly 626-os sikertelen ostroma által megingott első Avar Kaganátus összeomlását⁷⁰ kihasználva Samo egy általa létrehozott közép-európai szláv állam uralkodójává vált. Ezen államot akarta I. Dagobert felszámolni, amely próbálkozásai során kudarcot szenvedett, s így Samo országa csak annak 658 körül bekövetkezett halálával szűnt meg. A *Conversio* szerint azonban Samo karantán származású *dux gentis* volt, I. Dagobert seregei pedig sikerrel verték le a szláv lázadókat. A történet ezen változatának megírásához a *Conversio* szerzője nem Fredegar *Chronicáját*, hanem az abból merítő *Gesta Dagoberti I. regis Francorum* című munkát használta fel, és alkotta meg a maga verzióját azáltal, hogy az ott a szlávok fejedelmeként szereplő Samót magát is szlávvá tette, a frankok és a langobardok által közösen megtámadott szláv államot pedig Karantániával azonosította.⁷¹

Mind Ingo lakomájának elbeszélésében, mind pedig a fredegari leírásban a még megkereszteletlen pogányokat kutyáknak nevezik.⁷² Fredegarnál a frank követek le-

⁶⁴ Matth. 22, 1–14. Egyéb bibliai párhuzamos helyek tekintetében lásd Matth. 15, 26; 2. Tim. 2, 20; Apoc. 22, 15.

⁶⁵ WOLFRAM: *Conversio Bagoariorum...*, i. m., 100.

⁶⁶ MMFH (Brno 1969. III. 305. E történet és a *Conversio* lehetséges kapcsolatához lásd PEKAŘ, Josef: *Die Wenzels- und Ludmilla-Legenden und die Echtheit Christians*, Alois Wiesner Buchdruckerei der Römischen Kaiser Franz Josefs Akademie der Wissenschaften, Literatur und Kunst, Prag, 1905, 92.

⁶⁷ JAKSCH: *Fredegar und...*, i. m., 154.

⁶⁸ *Conversio*, 4. „*Temporibus gloriosi regis Francorum Dagoberti Samo nomine quidam Sclavus mans in Quarentanis fuit dux gentis illius. Qui venientes negotiatores Dagoberti regis interficere iussit et regia expoliavit pecunia. Quod cum comperit Dagobertus rex, misit exercitum suum et damnum, quos ei idem Samo fecit, vindicare iussit.*”

⁶⁹ Vö. KRUSCH, Bruno: *Fredegar, Chronica* 4, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Merov., 2. köt., 1888, 48., 68.; KRUSCH, Bruno: *Gesta Dagoberti I. regis Francorum*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Merov., 2. köt., 1888, 27.

⁷⁰ Ehhez a forrásokat lásd SZÁDECZKY-KARDOSS: i. m., 171.

⁷¹ Vö. POHL: i. m. 256.; LOŠEK: *Conversio Bagoariorum...*, i. m., 1997, 31. A kapcsolódás egyéb aspektusaihoz lásd GOLL, Jaroslav: *Samo und die karantanischen Slaven*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 11. köt., 1890, 443.

⁷² Fredegar, *Chronica* 4, 68. „*Eo anno Sclavi coinomento Winidi in regno Samone neguciantes Francorum cum plure multitudine interfecissent et rebus expoliassint, haec fuit initium scandali inter Dagobertum et Samonem regem Sclavinorum. Dirigensque Dagobertus Sycharium legatarium ad Samonem, paetens, ut neguciantes, quos sui interfecerant aut res inlecece usorpaverant, cum iusticia faceret*

mészárlása miatt panaszt tevő küldött, Sicharius közli Samóval, miszerint „*Non est possebelem, ut christiani et Dei servi cum canebus amicitiam conlocare possint*”, mire Samo ugyanezen szóhasználatot alapul véve azt feleli: „*Si vos estis Dei servi, et nos Dei canes, dum vos adsiduae contra ipsum agetis, nos permissum accepimus vos morsebus lacerare*”. Ugyanakkor e ponton a *Conversio* Fredegár műveit ismerő és felhasználó szerzője sajátos aspektusváltást hajt végre a történetben, nevezetesen míg a *Conversióban* a megkereszteletlen urakat utasítja Ingó az ajtó elé, addig Fredegárnál a frank követet, a keresztény Sichariust dobhatja ki a fejedelem, Samo: „*Aegetus est Sicharius de conspectum Samonis*.”

Anélkül, hogy az előképeket tovább boncolgatnánk,⁷³ a *Conversióban* elbeszéli Ingo-történetet bízást tekinthetjük mintegy a Karolingok korában a szláv és az avar krisztianizációs politika termékeként született missziós katekizmus részének.⁷⁴ E formában évszázadokon át tovább élt és talált befogadóra a XIV. századi Iohannes Victoriensisnél és a XV. századi Enea Silvio Piccolomininél, akik a korai középkor szellemiségének eklatáns példáját értékelték benne.

5.

Az Enea Silvio Piccolomini által a *De Europa* hatvanötödik fejezetében leírt, Ingo hercegről szóló történet eredeti forrása a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* című, 870-ben keletkezett munka hetedik fejezete. A *Conversiót* Enea Silvio nagy valószínűséggel ismerte és felhasználta, hiszen *Historia Bohemica* című művében Metód morvaországi működéséről oly módon tesz említést, ami az igen egyéni (olykor tendenciózus) ábrázolásmóddal megírt *Conversio* tizenkettedik fejezetének ismeretét előfeltételezi. Megállapíthattuk, hogy Ingót a *Conversio* nem herceggként említi, és mind a szöveg grammatikai elemzése, mind pedig a salzburgi *Liber confraternitatum* vonatkozó bejegyzése arra engedtek következtetni, hogy Ingo a 785 és 799 közötti időszakban a karantán misszió Arn által megbízott vezetője volt. Herceggkénti „létét” csupán egy fordításértelmezési hibának köszönhetette, amelyre először Iohannes Victoriensis XIV. század elején írott *Liber certarum historiarum*ában bukkanhattunk – utóbb ezen téves értelmazést vette át több évszázad irodalma, s próbálta Ingo herceget valamely ismert történelmi személlyel azonosítani.

emendare. Samo nolens Sicharium vedere, nec ad se eum venire permitteret, Sicharius vestem indutus ad instar Sclavinorum, cum suis ad conspectum pervenit Samonem ... Sicharius dicens: 'Non est possebelem, ut christiani et Dei servi cum canebus amicitias conlocare possint.' Samo a contrario dixit: 'Si vos estis Dei servi, et nos Dei canes, dum vos adsiduae contra ipsum agetis, nos permissum accepimus vos morsebus lacerare.' Aegetus est Sicharius de conspectum Samonis.”

⁷³ A „*Hoc facto fide sancta instructi certatim cucurrerunt baptizari*.” mondat kapcsán nem zárható ki egy augustinusi reminiscencia lehetősége – vö. DOMBART, Bernhard, KALB, Alfons: *Sancti Aurelii Augustini De civitate Dei* 21, Turnhaut, 1981, 27. (Corpus christianorum. Series Latina 47–48.) ... *multi currunt baptizari*.

⁷⁴ LÖWE, Heinz: *Die karolingische Reichsgründung und der Südosten*, Studien zum Werden des Deutschtums und seiner Auseinandersetzung mit Rom. Forschungen zur Kirchen- und Geistesgeschichte, 13. köt., Stuttgart, 1937, 119., 170.

Ingo lakomájának története – a biblikus párhuzamok mellett – többek között Fredegar *Chronicájával* mutat rokonságot, ám a *Conversio* szerzője nem szolgai másolója Fredegarnak, az onnan kapott mintát ötletesen integrálja a korabeli szláv és az avar krisztianizációs politika termékeként megszületett missziós katekizmus példabeszédek sorába. Azon tény, hogy Enea Silvio is Karantánia, illetve Karintia hercegeként ír Ingóról, feltehetően a Iohannes Victoriensis-féle hagyomány ismeretére és elfogadására, illetve a *Conversio* szövegének ez alapján történő értelmezésére vezethető vissza – csekély az esélye annak, hogy az itáliai humanista a jó egy évszázaddal korábbi szerzőtől függetlenül ugyanarra a téves értelmezésre jutott volna, Iohannes Victoriensis művét tehát ismernie kellett. A hitetlenek és a hívők közötti értékbeli különbség mindegyik elbeszélésben egyértelműen a kint és a bent, a bebocsátás és a kitaszítás dualitásként jelenik meg. A kutyákra történő utalás Enea Silvio Piccolomininél és Iohannes Victoriensisinél már nem található meg; Fredegarnál nyomon követhető ugyan, ám nem kapcsolódik össze a lakoma parabolájával – e motívumokat a vizsgálat körébe vont szövegeink közül csak a *Conversio* egyesíti.

A *Conversio* azon mondata, amely arról számol be, hogy a nép még akkor is engedelmeskedett a nagy tekintélynek örvendő Ingónak, ha az csupán egy üres pergament, illetve egy kitöltetlen okiratot-okiratmintát (*carta sine litteris*) küldött nekik, Enea Silvio és Iohannes Victoriensis számára értelmezési nehézségekbe ütközhetett, hiszen szervesen kapcsolódott a kora középkor germán joggyakorlatához – e momentum feltehetően ezért nem került át sem a *De Europába*, sem a *Liber ceratrum historiarumba*.

Irodalomjegyzék

1. BORZSÁK István (szerk.): *Tacitea. ann. 1*, Leipzig, 1991.
2. BORZSÁK István (szerk.): *Tacitea. ann. 2*, Leipzig, 1991.
3. BOSL, Karl: *Probleme der Missionierung des böhmisch-mährischen Herrschaftsraumes = Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863–1963*, szerk. HELLMANN, Manfred, OLESCH, Reinhold, STASIEWSKI, Bernhard, ZAGIBA, Franz, Böhlau Verlag, Köln–Graz, 1964.
4. DEMMELBAUER, Gertraud: *Arno, der erste Erzbischof von Salzburg 798–821*, doktori értekezés, Wien, 1950.
5. DOMBART, Bernhard, KALB, Alfons: *Sancti Aurelii Augustini De civitate Dei 21*, Turnhout, 1981.
6. DOPF, Heinz: *Slawenmission und päpstliche Politik – Zu den Hintergründen des Methodios-Konfliktes = Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*, szerk. PIFFL-PERČEVIĆ, Theodor, STIRNEMANN, Alfred, Tyrolia-Verlag, Innsbruck–Wien, 1987.
7. DÜMLER, Ernst: *Rhythmus de Pippini regis victoria Avarica*, Monumenta Germaniae Historica PP, I. köt., 1881.
8. EGGERS, Martin: *Das Erzbistum des Method. Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillomethodianischen Mission*, Slavistische Beiträge, 339. köt., 1996.
9. EISLER, Rudolf: *Die Legende vom heiligen Karantanenherzog Domitian*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 28. köt., 1907.

10. FICHTENAU, Heinrich: *Das Urkundenwesen in Österreich vom achten bis in das dreizehnte Jahrhundert*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 23. kieg. köt., 1971.
11. FICHTENAU, Heinrich: *Herkunft und Sprache Johannis von Viktring*, Carinthia I., 165. köt., 1975.
12. FORSTNER, Karl (szerk.): *Das Verbrüderungsbuch von St. Peter in Salzburg*, Codices Selecti, 51. köt., 1974.
13. FÖLDI András, HAMZA Gábor: *A római jog története és institúciói*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006.
14. GLASER, Franz: *Eine Marmorinschrift aus der Zeit Karls des Großen*, Carinthia I., 183. köt., 1993.
15. GOLDMANN, Emil: *Cartam levare*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 35. köt., 1914.
16. GOLL, Jaroslav: *Samo und die karantanischen Slaven*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 11. köt., 1890.
17. HÄGERSTRÖM, Axel: *Der römische Obligationsbegriff I.*, Almqvist u. Wiksell, Uppsala, 1927.
18. HANSIZ, Marcus (HANSIZIO, Marco): *Germania Sacrae*, II. köt., Martini Happach & Franc. Xav. Schlüter, 1729.
19. HAUCK, Albert: *Kirchengeschichte Deutschlands*, II. köt., Akademie-Verlag, Berlin–Leipzig, 1954.
20. HAVLÍK, Lubomir E. (szerk.): *Magnae Moraviae Fontes Historici II.*, SPN, Brno, 1967.
21. HAVLÍK, Lubomir E. (szerk.): *Magnae Moraviae Fontes Historici III.*, SPN, Brno, 1969.
22. van HECK, Adrianvs (szerk.): *Enee Silvii Piccolominei postea Pii PP. II. De Europa*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 2001.
23. HERZBERG-Fränkell, Siegmund (szerk.): *Liber confraternitatum sancti Petri Salisburgensis vetustior*, Monumenta Germaniae Historica Necr., 2. köt., 1904.
24. JAKSCH, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae III.*, Commissionsverlag von F. v. Kleinmayr, Carinthia, 1904.
25. JAKSCH, August: *Fredegar und die Conversio Carantanorum (Ingo)*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 41. köt., 1926.
26. KAHL, Hans-Dietrich: *Virgil und die Salzburger Slawenmission = Virgil von Salzburg – Missionar und Gelehrter*, szerk. DOPSCH, Heinz, JUFFINGER, Roswitha, Salzburger Landesregierung, Salzburg, 1985.
27. KOS, Milko: *Carta sine litteris*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 62. köt., 1954.
28. KRUSCH, Bruno: *Fredegar, Chronica 4*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Merov., 2. köt., 1888.
29. KRUSCH, Bruno: *Gesta Dagoberti I. regis Francorum*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Merov., 2. köt., 1888.
30. KURZE, Fridericus (szerk.): *Annales regni Francorum a.*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ., 1895.
31. LAKATOS Pál: *Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden*, JATE, Szeged, 1973.
32. LEHMANN, Karl: *Leges Alamannorum* 22, 2, Monumenta Germaniae Historica LL nat. Germ., 5. köt., 1888.
33. LEŚNY, Jan: *Unguimer = Lexicon Antiquitatum Slavicarum VI.*, szerk. HAVLÍK, Lubomir E., Wrocław, 1977.

34. LEVISON, Wilhelm (szerk.): *Conversio 1; Gesta sancti Hrodberti confessoris*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. Merov., 6. köt., 1913.
35. LHOTSKY, Alphons: *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Bohlau Verlag GmbH & Cie, Graz–Köln, 1963.
36. LOŠEK, Fritz: *A pannóniai népek megtérése. A Conversio Bagoariorum et Carantanorum című munka és Theotmar salzburgi érsek IX. János pápának szóló levele 900-ból = A honfoglaláskor írott forrásai*, szerk. KOVÁCS László, VESZPRÉMY László, Balassi Kiadó, Budapest, 1996.
37. LOŠEK, Fritz (szerk.): *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Monumenta Germaniae Historica Studien und Texte, 15. köt., 1997.
38. LOŠEK, Fritz: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, Monumenta Germaniae Historica Studien und Texte, 15. köt., 1997.
39. LÖWE, Heinz: *Die karolingische Reichsgründung und der Südosten*, Studien zum Werden des Deutschtums und seiner Auseinandersetzung mit Rom. Forschungen zur Kirchen- und Geistesgeschichte, 13. köt., Stuttgart, 1937.
40. MITTERAUER, Michael: *Slawischer und bayerischer Adel am Ausgang der Karolingerzeit*, Carinthia I., 150. köt., 1960.
41. NIEDERKORN-BRUCK, Meta, SCHARER, Anton (szerk.): *Erzbischof Arn von Salzburg*, Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 40. kieg. köt., 2004.
42. NIKOLASCH, Franz: *Domitian von Millstatt – eine Erfindung des 12. Jahrhunderts?*, Carinthia I., 180. köt., 1990.
43. NÓTÁRI Tamás: *Festuca autem utebantur quasi hastae loco*, Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, 41. köt., 2004.
44. NÓTÁRI Tamás: *Források Salzburg kora középkori történetéből*, Lectum Kiadó, Szeged, 2005.
45. NÓTÁRI Tamás: *Jog, vallás és retorika*, Lectum Kiadó, Szeged, 2006.
46. NÓTÁRI Tamás: *A salzburgi historiográfia kezdetei*, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2007.
47. PEKAŘ, Josef: *Die Wenzels- und Ludmilla-Legenden und die Echtheit Christians*, Alois Wiesner Buchdruckerei der Römischen Kaiser Franz Josefs Akademie der Wissenschaften, Literatur und Kunst, Prag, 1905.
48. POHL, Walter: *Die Awaren – Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.*, C. H. Beck, München, 1988.
49. REDLICH, Oswald: *Über bairische Traditionsbücher und Traditionen*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 5. köt., 1884.
50. REDLICH, Oswald: *Privaturkunden des Mittelalters = Urkundenlehre III.*, szerk. ERBEN, Wilhelm, SCHMITZ-KALLENBERG, Ludwig, REDLICH, Oswald, De Gruyter, München–Berlin, 1911.
51. REINDEL, Kurt: *Politische Geschichte Bayerns im Karolingerreich = Handbuch der bayerischen Geschichte I.*, szerk. SPINDLER, Max, C. H. Beck, München, 1981.
52. SCHELLHORN, Maurus: *Erzbischof Adalwin von Salzburg und die Pannonische Mission*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landesgeschichte, 104. köt., 1964.
53. SCHMID, Karl: *Das Zeugnis der Verbrüderungsbücher zur Slawenmission = Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*, szerk. PIFFL-PERČEVIĆ, Theodor, STIRNEMANN Alfred, Tyrolia-Verlag, Innsbruck–Wien, 1987.
54. SCHNEIDER, Fedor (szerk.): *Iohannes abbas Victoricensis: Liber certarum historiarum 2*, F. Monumenta Germaniae Historica SS rer. Germ, 1909.

55. SCHWIND, Ernst von (szerk.): *Lex Baiuvariorum 2, 3.*, Monumenta Germaniae Historica LL nat. Germ, 5. köt., 1926.
56. SZÁDECZKY-KARDOSS Sámuel: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*, Magyar Östörténeti Könyvtár, Budapest, 1998.
57. WERMINGHOFF, Albert (szerk.): *Conventus episcoporum ad ripas Danubii*, Monumenta Germaniae Historica, Conc. 2, 1. köt., 1906.
58. WOLFRAM, Herwig: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*, H. Böhlau Nachf., Wien–Köln–Graz, 1979.
59. WOLFRAM, Herwig: *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung, 378–907*, Siedler, Wien, 1987.
60. WOLFRAM, Herwig: *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 31. kieg. köt., 1995.
61. ZAGIBA, Franz: *Die Missionierung der Slaven aus "Welschland" (Patriarchat Aquileia) im 8. und 9. Jahrhundert = Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863–1963*, szerk. HELLMANN, Manfred, OLESCH, Reinhold, STASIEWSKI, Bernhard, ZAGIBA, Franz, Böhlau Verlag, Köln–Graz, 1964.
62. ZIEGLER, Adolf Wilhelm: *Methodius auf dem Weg in die schwäbische Verbannung = Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge 1*, szerk. KOCH, Hans, Franz Steiner Verlag, 1953.

PÁL ELŐD

A részvénytársasági vezető tisztségviselő megbízásának megszűnése egy román jogegységi határozat tükrében

The Cessation of the Mandate of the Executive Officer in a Joint-Stock Company in the Light of a Romanian Court Decision for the Unification of Jurisprudence

Abstract: The legal relationship between the joint-stock company and its (chief) executive officer is based on the rules applicable to the contract of mandate, according to the Romanian Act on Companies. For this reason, the rules set forth in the case of contracts of mandate by the Romanian Civil Code (RCC) must be used with regard to the creation, the contents, and the cessation of the authority of the chief executive. Among its provisions pertinent to the cessation of this contract, inter alia, the RCC refers explicitly to the possibility that it may cease not only when the reasons provided for in the norms specifically regulating the contract of mandate subsist but also in the generally provided cases when the effects of contracts (as instruments) cease to exist. Such a general case is, e.g., the expiry of the duration of the contract. Regarding the authority of the executive officer, however, courts have interpreted the effects of the expiry of the duration of the contract divergently, wherefore the High Court of Cassation and Justice has set a unitary direction for interpretation by way of a decision for the unification of jurisprudence. The statements and conclusions contained in this decision are, in my view, subject to debate. In the following study, I provide a critical analysis of the statements and conclusions contained in the decision for the unification of jurisprudence based on the statutory provisions of the law currently in force.

Keywords: executive officer, contract of mandate, joint-stock company, apparent authority, publicity formalities.

Összefoglaló: A részvénytársaság és ügyvezetője közötti jogviszony a román Társasági törvény rendelkezései szerint megbízási szerződésen alapul. Ezért az ügyvezetői megbízás létrejöttére, tartalmára és megszűnésére a megbízási szerződésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, amelyeket a román Polgári törvénykönyv (Rptk.) tartalmaz. Az Rptk. a megbízási szerződés megszűnésére vonatkozó rendelkezések között tételes utalást tesz arra is, hogy a megbízási szerződés nem csak a megbízási szerződés szabályai között elhelyezett speciális okok fennállása esetén szűnik meg, hanem a szerződés (mint jogügylet) megszűnésének általános eseteiben is. Ilyen általános eset például a szerződés időtartamának lejártja. Az ügyvezetői megbízás vonatkozásában azonban a bíróságok eltérő módon értelmezték az időtartam lejártának joghatásait, ezért a Legfőbb Semmitő- és Ítéltőszék jogegységi határozattal egységes értelmezési irányt határozott meg. A jogegységi határozat megállapításai és következtetései álláspontom szerint vitathatóak. E tanulmányban e jogegységi határozatba foglalt megállapítások és következtetések kritikai elemzését végzem el a hatályos joganyag alapján.

Kulcsszavak: ügyvezető (vezető tisztségviselő), megbízási szerződés, részvénytársaság, álképviselő, nyilvánosság alakiság.

1. Bevezető

A társaság jogi személy,¹ vagyis önálló, saját vagyonnal és szervezeti struktúrával rendelkező jogalany, szervezeti egységeit pedig a törvény határozza meg.² A törvény a társaság kötelező szerveiként a legfőbb szervet (közgyűlés), az ügyvezető szervet és adott esetben a felügyelő szervet írja elő.³ Bármely, a törvény által előírt szervezeti egység hiánya a társaság, az illetékes törvényszék általi felosztatását vonhatja maga után.⁴

A társaság cselekvőképességet az ügyvezető szerve által szerez, jogait és kötelezettségeit pedig rendszerint az ügyvezetők⁵ gyakorolják és látják el. A társaság és ügyvezetője között vegyes tartalmú megbízási szerződés jön létre, ezért az ügyvezető jogállására, kötelezettségeire és felelősségére a román Társasági törvény (Ttv.) szabályai, valamint – hézagpótló jelleggel – a román Polgári törvénykönyv (Rptk.) megbízási szerződésre vonatkozó rendelkezései alkalmazandók.⁶

Az ügyvezetői megbízás a társaság általi kinevezéssel és ennek az ügyvezető általi kifejezett elfogadásával jön létre.

Minthogy a Ttv. a társaság és ügyvezető közötti jogviszonyra a megbízás szabályait rendeli alkalmazni, ebből az is következik, hogy e jogviszony megszűnésére is a megbízási szerződésre vonatkozó rendelkezések az irányadók. Az Rptk. 2030. cikke szerint a megbízás *a szerződés általános megszűnési okai*⁷ mellett a következő esetekben is megszűnik: a) ha a megbízást a megbízó visszavonja; b) ha a megbízott lemond; c) ha a megbízó vagy a megbízott elhalálozik, cselekvőképtelenné vagy fizetéseképtelenné válik. Az Rptk. 2030. cikke továbbá azt is rögzíti, hogy ha a megbízás tárgya folyamatos tevékenység keretében egymást követő jogügyletek megkötése, a megbízás nem szűnik meg, ha a tevékenység folyamatban van, tiszteletben tartva a felek vagy jogutódai visszavonási vagy felmondási jogát.

¹ Társaságokról szóló 1990. évi 31. törvény (a továbbiakban: Ttv.) 1. cikk.

² Román Polgári törvénykönyv (a továbbiakban: Rptk.) 187. cikk.

³ Az Rptk. jogi személyekre vonatkozó szabályai csak a vezető szervről (*organ de conducere*) és ügyvezető szervről (*organ de administrare*) tesznek említést, azonban a Ttv. részvénytársaságra és korlátolt felelősségű társaságra vonatkozó előírásai már a felügyelő szervet is a társaság mint jogi személy szervezeti egységei között említik.

⁴ A társaság bírói határozattal felosztatásának eseteit és feltételeit a Ttv. 237. cikke szabályozza.

⁵ A Ttv. a vezető tisztségviselő fogalmát nem használja, ehelyett a törvényszövegben az *ügyvezető (administrator)* kifejezés jelenik meg. A tudományos elemzés érdekében azonban a vezető tisztségviselő fogalma gyűjtőfogalomként a romániai magyar jogi terminológiában is alkalmazható. A jelen tanulmány keretében ezért a vezető tisztségviselő és ügyvezető fogalmakat egymás szinonimáiként használok. A vezető tisztségviselő fogalmának részletesebb leírásáért a román jogban lásd VERESS Emőd, FEGYVERESI Zsolt, PÁL Előd: *Román társasági jog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 2019, 230–236.

⁶ Ttv. 72. cikk.

⁷ Rptk. 1321. cikk. Eszerint a szerződés – a törvény feltételei szerint – teljesítéssel, a felek közös megegyezése folytán, felmondással, a határidő lejártával, a feltétel teljesülése vagy nem teljesülése okán, a teljesítés előreláthatatlan okok miatti lehetetlenné válása által, valamint a törvényben előírt más esetekben szűnik meg.

Mint látható, a román jog viszonylag pontosan és ellentmondásmentesen rögzíti a megbízás megszűnési eseteit és a megszűnés joghatásait, így kijelenthető, hogy a társasági ügyvezető megbízásának megszűnése is látszólag egyszerű kérdés, ami – az ügyvezetői jogviszony jogi természetétől és ebből következően az ügyvezetők polgári jogi felelősségének jogi minősítését érintő problémáktól eltérően⁸ – nem vet fel különösebb jogértelmezési problémákat. Ennek ellenére a részvénytársasági vezető tisztségviselő megbízása időtartamának lejártával való megszűnésének joghatásai vonatkozásában a román bíróságok gyakorlatában eltérő álláspontok alakultak ki. Az egységes jogértelmezést biztosítandó, a Legfőbb Semmitő- és Ítéлőszék 2017-ben jogegységi határozatot hozott, amelyben úgy foglalt állást, hogy a részvénytársaság ügyvezetője a mandátuma lejártá után továbbra is jogosult – és egyben köteles – a társaság képviselétét ellátni, amennyiben a társaság nem nevez ki új ügyvezetőt, és a megbízás lejártának tényét a társaság nem jegyzi be a kereskedelmi jegyzékbe. Véleményem szerint a határozat a hatályos jog téves alkalmazásán alapszik.

Jelen tanulmányban a részvénytársasági ügyvezető megbízása időtartamának lejártá miatti megszűnés joghatásait vizsgálom az előbb említett jogegységi határozat⁹ fényében.

2. Előzmények

A vezető tisztségviselők megbízásának időtartamát a Ttv. csak a részvénytársaság esetében szabályozza. A Ttv. a vezető tisztségviselői megbízás időtartamának rögzítését alapvetően a részvényesek hatáskörébe utalja, de a 153.¹² cikkben egy maximális négyéves időtartamot is meghatároz. E korlátozásnak a célja mindössze annyi, hogy lehetőséget teremtsen a részvényeseknek arra, hogy időről időre újragondolják a vezető tisztségviselők e funkció betöltésére való alkalmasságát. Az igazgatótanács és a felügyelőbizottság első tagjainak a megbízása nem haladhatja meg a két évet, a következő vezető tisztségviselők mandátuma pedig a négy évet. A vezető tisztségviselők újrválaszthatók, ha a létesítő okirat ettől eltérően nem rendelkezik.

⁸ E kérdéskör részletes elemzésére egy másik tanulmány keretében már sor került. Lásd PÁL Előd: *A vezető tisztségviselő társasággal szembeni polgári jogi felelőssége az aktuális román szabályozás tükrében*, Acta Universitatis Sapientiae. Legal Studies, 2018/2, 285–301.

⁹ A jogegységi határozat eljárását a Polgári eljárásjogi törvénykönyv (a továbbiakban: Pejtk.) 514–518. cikkei szabályozzák. Román nyelven az eljárás megnevezése a következő: *recurs în interesul legii*, vagyis szó szerint *törvény érdekében történő felfolyamodás*. A jogegységi határozat kifejezést tehát a Pejtk. nem használja, ellenben a romániai magyar jogászok körében egyetértés van abban a tekintetben, hogy a könnyebb érthetőség kedvéért e megnevezést célszerű használni. A jogegységi határozatot illetően fontos még megjegyezni, hogy ez a román jogrendszerben tulajdonképpen a bírói szervezet szabályozási tárgykörébe tartozik és nem a polgári eljárásjog szabályozási tárgykörébe. Fontos továbbá kiemelni azt is, hogy a jogegységi határozatokban foglaltak a bíróságok vonatkozásában kötelező érvényűek, tehát lényegében törvényként funkcionálnak. Alkotmányossági felülvizsgálatuk viszont nem lehetséges. Lásd SZÉKELY János: *Román polgári eljárásjog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018, 273.

A gyakorlatban sokszor felmerül, hogy a vezető tisztségviselői megbízás időtartamának lejártá után a társaság elmulaszt új vezető tisztségviselőt kinevezni, miközben a réginek a mandátumát sem újítja meg. A joggyakorlatban komoly dilemmát okozott annak eldöntése, hogy a vezető tisztségviselői megbízás időtartamának lejártá milyen joghatásokat vált ki. A bíróságok szerint nem egyértelmű ugyanis, hogy ilyenkor a vezető tisztségviselő és a társaság közötti jogviszony megszűnésével állunk-e szemben, vagy esetleg a megbízás időtartamának hallgatólagos meghosszabbításával. Szóba jöhet ilyenkor még az álképviselő (*mandat aparent*) esete, de akár a megbízás nélküli ügyvivőé (*gerant*) is.¹⁰

Egyes bíróságok úgy érveltek, hogy az az ügyvezető, akinek a mandátuma lejárt, már nem tekinthető ügyvezetőnek, ezért érvényesen nem hívhatja össze a közgyűlést sem.¹¹ Hasonló álláspontra helyezkedett a Bukaresti Ítéltábla is, amely eseti döntésében azt állapította meg, hogy az alapító okirattal kinevezett ügyvezető mandátumának lejártá miatt új ügyvezető kinevezése nem minősül az alapító okirat módosításának, mert ez csak ügyvezetőváltás vagy az ügyvezető visszahívása esetén képzelhető el, aminek előfeltétele egy még érvényes megbízási jogviszony fennállása. Ugyanebben a döntésben az Ítéltábla érvénytelenítette azt a közgyűlési határozatot, amelyet azon ügyvezető hívott össze, aki az összehívás pillanatában a megbízás időtartamának lejártá miatt már nem rendelkezett ügyvezetői minőséggel.¹² Szintén hasonló véleményen volt a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék is egyik eseti döntésében, amelyben hatályában fenntartotta a Nagyváradai Ítéltábla döntését, leszögezve, hogy az ügyvezetői megbízás időtartamának lejártá esetén az ügyvezetői funkcióba való kinevezés csak akkor hatályosul, ha a kinevezést az ügyvezető kifejezett módon elfogadja. Ezért ilyen körülmények között nem merülhet fel a képviselői jogkör túllépése (s így az álképviselő lehetősége), ugyanis a kifejezett elfogadás hiányában a megbízás – és így a képviselői minőség – hiányáról van szó. A Legfőbb Semmítőszék azt is megállapította, hogy egy új ügyvezető kereskedelmi jegyzékbe való bejegyzésének elmulasztása nem értelmezhető a régi ügyvezető képviselői minőségének elismeréseként.¹³

Az előzőekkel ellentétben viszont például a Craiovai Ítéltábla úgy foglalt állást, hogy az ügyvezetői megbízás annak visszavonásáig fejt ki joghatást.¹⁴ E döntés ellen felfolyamodással (*recurs*) éltek, amit azonban a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék mint megalapozatlant elutasított. Ezzel lényegében a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék megváltoztatta a saját joggyakorlatát, és kimondta, hogy – mivel a törvényt joghatás kiváltására

¹⁰ TULEAȘCĂ, Luminița: *Drept comercial. Comercianții*, Universul Juridic, Bukarest, 2018, 314.

¹¹ Lásd Bukaresti Törvényszék, IV. kereskedelmi kollégium 2006/654. döntés, www.sintact.ro (letöltés ideje: 2020. 04. 05.).

¹² Lásd Bukaresti Ítéltábla, VI. polgári jogi kollégium, 2012/1710. döntés, www.sintact.ro (letöltés ideje: 2020. 04. 06.).

¹³ Megjegyzendő, hogy a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék e döntésének közzétételére nem került sor. Az információ román nyelven a következő cikkben érhető el: DUMBRAVĂ, Geoni-Gheorghe: *Inactivitatea fiscală și principiul proporționalității*, 2016, https://www.juridice.ro/443334/inactivitatea-fiscala-si-principiul-proportionalitatii.html#_ftnref7 (letöltés ideje: 2020. 05. 03.). A hivatkozott cikkre NÁSZ Csaba Bela is hivatkozik. Lásd NÁSZ Csaba Bela: *Drept societar. Curs universitar*, Universul Juridic, Bukarest, 2019, 161.

¹⁴ Vö. Craiovai Ítéltábla, II. polgári jogi kollégium, 2014/143. döntés, www.scj.ro (letöltés ideje: 2020. 05. 03.).

alkalmas módon kell értelmezni – az ügyvezetők megbízása mindaddig nem szűnik meg, ameddig a megbízás visszavonására vagy új ügyvezető kinevezésére sor nem kerül. A bíróság leszögezte továbbá, hogy az ügyvezetői megbízás lejártá nem vezet az ügyvezető képviseleti jogának megszűnéséhez, amennyiben a megbízási szerződés megszűnhet a megbízó általi visszavonással vagy a megbízásról a megbízott általi lemondással is. A bíróság azt is rögzíti, hogy ama tényt, miszerint a társaság részvényesei az ügyvezetőt nem hívták vissza vagy nem neveztek ki új ügyvezetőt, úgy kell értelmezni, hogy a társaság ügyvezetésére és képviseletére a lejárt mandátummal rendelkező (azaz a régi) ügyvezetők mindaddig kötelesek, amíg a társaság új ügyvezető kinevezéséről nem dönt.¹⁵

Az előzőekből jól látható tehát, hogy az ügyvezetői megbízás időtartamának lejártára vonatkozó szabályokat a bíróságok nem egységesen alkalmazták. Amint a bevezetőben már jeleztem, 2017-ben a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék jogegységi határozatban ezt a kérdéskört oldotta meg azzal, hogy leszögezte: amennyiben a részvénytársaság vezető tisztségviselőjének megbízása lejárt, de új vezető tisztségviselő kinevezésére nem került sor, a régi vezető tisztségviselő mindaddig a társaság megbízottja (képviselője) marad, ameddig funkciójának megszűnését a törvénynek megfelelő módon közzé nem teszik.¹⁶ E döntés helyessége több szempontból is megkérdőjelezhető, ugyanis:

- egyrészt azt érzékelteti, hogy a vezető tisztségviselőnek akkor is megmaradnak a képviseleti jogai és az ebből eredő kötelezettségek, ha mandátuma lejárt; teszi mindezt egyrészt az álképviselet intézményére való hivatkozással, másrészt pedig az Rptk. képviseletre és a megbízási szerződés megszűnésére vonatkozó szabályok – álláspontom szerint téves – alkalmazásával;

- másrészt a vezető tisztségviselői megbízás lejártának kereskedelmi jegyzékbe való bejegyzése elmulasztásához olyan joghatásokat fűz, amiket a törvény nem ír elő;

- harmadrészt kiüresíti a Ttv. azon rendelkezését, amely éppen arra a tényállásra alkalmazandó, amikor a társaság (közgyűlés) elmulaszt új vezető tisztségviselőt kinevezni.

3. A megbízás szabályainak és az álképviselet elméletének téves alkalmazása

E körben mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy a társaság és a vezető tisztségviselő közötti jogviszony a megbízásra épül, ezért e jogviszony érvényes létrejöttéhez a felek egyező akaratára van szükség, azaz a társaság részéről kinevezésre, a vezető tisztségviselő részéről pedig a kinevezés kifejezett (írásos) elfogadására.

¹⁵ Lásd Legfőbb Semmítő- és Ítélszék, II. polgári jogi kollégium, 2015/920. döntés www.scj.ro (letöltés ideje: 2020. 05. 03.).

¹⁶ Legfőbb Semmítő- és Ítélszék, jogegységi határozat, 2017/24. döntés, www.scj.ro (letöltés ideje: 2020. 05. 03.). A jogegységi eljárás tárgyát a Ttv. 72. és 152¹². cikkeinek az Rptk. 2030. cikkével, valamint az 1864. évi Ptk. 1552., illetve 1554–1555. cikkeivel összefüggésben való alkalmazása és az e szabályok fényében való értelmezése képezte.

A társaság és a vezető tisztségviselő között létrejövő megbízás nyilvánossági (harmadik személyekkel szemben érvényesíthetőségi) feltételhez kötött ügylet, amely alakiság a jogviszonynak a kereskedelmi jegyzékbe való bejegyzése útján valósul meg. Azonban a bejegyzés mint alaki követelmény nem érvényességi kelléke a társaság és a vezető tisztségviselő között létrejövő megbízási jogviszonynak. Ezért a megbízás jogszerű megszűnésének a kereskedelmi jegyzékbe történő bejegyzése sem lehet a jogviszony megszűnésének érvényességi kelléke. Ebből az következik, hogy a vezető tisztségviselő és a társaság közötti jogviszony kereskedelmi jegyzékbe történő bejegyzésének célja az ügyvezetői megbízás harmadik személyekkel szembeni érvényesíthetőségének biztosítása és az ilyen személyek, illetve a társaság jogos érdekeinek védelme. Ez derül ki a Ttv. 54. cikk (2) bekezdésének előírásaiból is, ami egyértelműen leszögezi, hogy ha a társaság képviseletét ellátó szervezetben (ügyvezető szervek) betöltött tisztségekbe történő kinevezéseknek vagy e tisztségek megszűnésének közzétételére a törvénynek megfelelő módon nem került sor, a társaság harmadik személyekkel szemben erre nem hivatkozhat.

Továbbá a Ttv. 153¹². cikke rögzíti, hogy a részvénytársaság első vezető tisztségviselőinek megbízása legfeljebb két, míg az utólag kinevezett vezető tisztségviselők megbízásának időtartama legfeljebb négy év lehet, amely megbízás érvényességéhez a vezető tisztségviselő általi kifejezett elfogadás szükséges. Megjegyzendő az is, hogy a vezető tisztségviselő mandátumának maximum négyéves időtartamot megszabó, valamint a megbízás érvényességi kellékeként a kifejezett elfogadást előíró norma kógens, így eltérést nem enged. A kógenciát az is alátámasztja, hogy a törvény a vezető tisztségviselők újráválasztásáról beszél, amennyiben az újráválasztás lehetősége a létesítő okirat által nem tiltott. Minthogy a vezető tisztségviselő megbízása időtartamának „meghosszabbítása” kizárólag újráválasztás útján lehetséges, ez azt is feltételezi, hogy az újráválasztott vezető tisztségviselő e tisztség elfogadását kifejezett módon újból ki kell majd nyilvánítsa. Az elfogadás tehát nem vélelmezhető, ezért lényegében egy új megbízási jogügylet keletkezésével állunk szemben. Mindezek fényében kijelenthető, hogy a részvénytársaság vezető tisztségviselőjének megbízására vonatkozó szabályok kizárják a hallgatólagos meghosszabbítás lehetőségét.¹⁷

E problémakör azonban mélyebb annál, hogy a Ttv. szabályainak értelmezésénél/elemezésénél megálljunk, így szükséges az imént bemutatott normák holdudvarába tartozó szabályok tartalmára is kitérni. Ezek lényegében az Rptk. szövegében megjelenő háttérjogszabályok, amelyek a képviseletre, valamint a megbízási szerződés megszűnésére vonatkoznak, de amelyek elvezetnek a kötelmi jog alapintézményeihez is.

Az Rptk. rendszerében a megbízás megszűnésére főszabály szerint a szerződés megszűnésére vonatkozó általános szabályokat kell alkalmazni. Az Rptk. 1321. cikke a szerződés általános megszűnési okaként rögzíti többek között a szerződés időtartamának

¹⁷ Ez az álláspont a szakirodalomban is megjelenik. Lásd CĂRPENARU, Stanciu D.: *Tratat de drept comercial român*, Universul Juridic, Bukarest, 2016, 561–562. Megjegyzendő, hogy a jogegységesítő eljárás folyamán a Legfőbb Ügyészség beadványában kiemelte, hogy a vezető tisztségviselő általi kifejezett elfogadás törvényi követelményének éppen az a célja, hogy védje a vezető tisztségviselőt oly módon, hogy akarata ellenére ne legyen kinevezhető. Lásd a Legfőbb Ügyészség polgári ügyben 2017. július 10-i keltezésű jogegységi eljárásban benyújtott beadványának 17–18. oldalait. A dokumentum a következő weboldalon érhető el: <http://www.mpublic.ro/ro/content/ril-civil-din-data-de-10072017> (letöltés ideje: 2020. 01. 31.).

lejárta is, az 1322. cikk I. fordulata pedig a megszűnés joghatását rögzíti. Eszerint a szerződő felek a szerződés megszűnése után mentesülnek a kötelezettségek alól. A 2030. cikk a megbízási szerződés megszűnésének különleges módozatait sorolja fel, amelyek nem írják felül az általános megszűnési okokat, csak kiegészítik azokat. Az Rptk. 2030. cikke szerint a megbízási szerződés megszűnésének általános okai mellett a megbízás a következő módozatok bármelyike révén megszűnik: a) megbízó általi visszavonással; b) a megbízott lemondásával; c) a megbízó vagy a megbízott halálával, cselekvőkép-telenné válásával vagy túladósodásával. A törvény leszögezi továbbá, hogy ha a megbí-zás tárgya folyamatos tevékenység keretében egymást követő jogügyletek megkötése, a megbízás nem szűnik meg, amíg a tevékenység folyamatban van, tiszteletben tartva a felek vagy jogutódaiak visszavonási vagy felmondási jogát. Ez utóbbi rendelkezés lényegében a felsorolt okok alóli kivételnek tűnik. Azonban a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék előtt zajló jogegységesítő eljárásban vita tárgyát képezte annak eldöntése is, hogy e ki-vétel miként értelmezendő, ugyanis a normaszöveg szerkesztési módja két értelmezési lehetőséget enged meg. Az egyik értelmezés szerint a szóban forgó norma a megbízási szerződés megszűnési okai közül csak az Rptk. 2030. cikkének c) pontja alól képez kivételt, a másik értelmezés szerint pedig az összes megszűnési ok alól, így a határidő lejárta alól is. A Legfőbb Semmítő- és Ítélszék, arra való hivatkozással, hogy az Rptk. 2011. évi hivatalos, nyomtatott változatában a kivétel a 2030. cikk c) pontja után jelent meg, az első értelmezést fogadta el. Ezzel gyakorlatilag megerősítette azt az álláspontot, hogy a megbízási szerződés (és így a vezető tisztségviselői megbízás is) a határidő lejártával *ipso iure* megszűnik.¹⁸ Mivel a megbízási szerződés megszűnési okai között a szerződés időtartamának lejárta is szerepel, illetve a vezető tisztségviselő és a részvénytársaság közötti megbízási jogviszony időtartama a Ttv. 152¹². cikk (1) bekezdése szerint leg-feljebb négy év lehet, tulajdonképpen az Rptk. 1412. cikk (2) bekezdése szerinti bontó időhatározóval állunk szemben, amit maga a törvény állapít meg, mégpedig eltérést nem engedő módon.¹⁹

¹⁸ Lásd a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék 24/2017. jogegységi határozatának 39–43. pontja-it. A bíróság azzal érvelt, hogy a jogalkotó szándéka egyértelműen az volt, hogy a c) pontban rögzített megszűnési ok alól képezzen kivételt. Álláspontját pedig azzal támasztotta alá, hogy a jogszabályok kidolgozásának jogalkotás-technikai normáiról szóló 2000. évi 24. törvény 48. cikkének (1) bekezdése aszerint rendelkezik, hogy amennyiben egy cikk elsődleges jogi rendelkezéséből általánosan több hipotézis következik, ezeket külön-külön bekezdésekbe kell foglalni, így biztosítva a logikai sorrendet és a szabályozás koherenciáját. Hivatkozta továbbá az említett törvény 48. cikkének (4) bekezdését is, amely szerint egy bizonyos terjedelmű jog-szabályban, ha egy cikknek két vagy több bekezdése van, mindegyik bekezdés elé zárójelk közé tett arab számokkal jelölt számozást kell tenni. A cikk szövegének érthetőségét, áttekinthetőségét és egységességét illetően ajánlott, hogy ne álljon túl sok bekezdésből.

¹⁹ Az, akinek a javára megállapították, az időhatározóról lemondhat. Az időhatározó főszabály szerint az adós javát szolgálja, de ha a felek a szerződésben az időhatározót mindkét fél javára kötötték ki, úgy a szerződéses megállapodás fog érvényesülni. Ezért az Rptk. 1412–1413. cikkei alapján logikusnak tűnik feltenni a kérdést: a vezető tisztségviselő és részvénytársaság közötti megbízási jogviszony határideje melyik fél javát szolgálja, illetve ha az mindkét fél javát szolgálja, akkor a megbízás visszaadása lehetséges-e? A kérdésre a választ a megbízási szerződésre vonatkozó szabályok között találjuk, amelyek felülírják az időhatározóra vonatkozó normát, kimondva, hogy a megbízás bármikor visszaadható vagy visszavonható (Lásd Rptk. 2032. és 2034. cikkeket).

A Ttv. szerint a részvénytársaság ügyvezetését egy vagy több vezető tisztségviselő végzi. Ha több vezető tisztségviselő lát el ügyvezetői tevékenységet, akkor igazgatótanácsot alkotnak, számuk pedig mindig páratlan kell legyen. Az első vezető tisztségviselők kivételével – akiket létesítő okirattal kell kinevezni (legfeljebb két évre) – a vezető tisztségviselőket a részvényesek rendes közgyűlése nevezi ki. Mind a létesítő okiratot, mind a vezető tisztségviselő kinevezését elrendelő közgyűlési határozatot be kell jegyezni a kereskedelmi jegyzékbe.²⁰ Mivel a részvénytársaság vezető tisztségviselőjének megbízása időhatározós ügylet, a létesítő okirat vagy a vezető tisztségviselő kinevezését megállapító közgyűlési határozat kereskedelmi jegyzékbe való bejegyzésével óhatatlanul teljesül e jogügylet lejártának, vagyis a megbízás megszűnésének a bejegyzése is. Ily módon a megbízás megszűnését semmilyen alakiságnak nem kell követnie, a határidő leteltének ténye megszünteti a vezető tisztségviselő és a részvénytársaság közötti jogviszonyt.²¹ Ugyanez érvényesül akkor is, ha a vezető tisztségviselő megbízásának időtartamát a felek tételesen rögzítették (természetesen nem meghaladva a Ttv.-ben előírt legfeljebb két, illetve négy évet), ugyanis ilyenkor is szükséges a létesítő okiratot vagy a kinevezést elrendelő közgyűlési határozatot a kereskedelmi jegyzékbe bejegyezni.

Ilyen körülmények között az álképviselő lehetősége csak akkor merülne fel, ha a vezető tisztségviselő, akinek a mandátuma már lejárt, akár cselekvőleges, akár tartózkodó magatartásával továbbra is fenntartaná azt a látszatot, hogy a társaság nevében és érdekében jár el. Fontos továbbá azt is látni, hogy az álképviselő intézménye a jóhiszemű harmadik személyek érdekeinek/jogainak védelmét szolgálja, ezért a bíróság ezt hivatalból nem érvényesítheti. Más szavakkal, az álképviselő intézménye a jogegységi határozatban vizsgált tényállástól eltérő tényállások esetében alkalmazható. Ilyen tényállás például az, ha a kereskedelmi jegyzékben a társaság vezető

²⁰ Lásd Ttv. 137. cikk (1) bek., 137¹. cikk (1) bek.

²¹ Felmerül a kérdés, hogy amennyiben a vezető tisztségviselői megbízás megszűnése a határidő lejártá miatt a társaságnak azért okoz kárt, mert a vezető tisztségviselő a határidő lejártá előtt nem tájékoztatta a társaságot a határidő lejártának közeledtéről, úgy felelősségre vonható-e, és ha igen, szerződésszegés miatt vagy deliktuálisan. Ha a megbízási szerződés a vezető tisztségviselő terhére tájékoztatási kötelezettséget tartalmaz, a válasz egyértelműen az, hogy felelősségre vonható szerződésszegés miatt. Ha viszont a megbízás nem tartalmaz e tekintetben semmilyen előírást, a kérdés meglehetősen nehezen megválaszolhatóvá válik, ugyanis elméletileg a társaságnak is érdeke biztosítani a zavartalan működést, amennyiben az ügyvezető szerv nem látja el vagy nem tudja ellátni feladatait. A társaság legfőbb szerve bármikor közbeavatkozhat, ha rendellenességeket észlel, ám nagyméretű részvénytársaságok esetében nehezen elképzelhető, hogy a részvényesek (közgyűlés) nyomon kövessék a társaságban zajló napi eseményeket. A vezető tisztségviselő szemszögéből vizsgálva a kérdést, az illető vezető tisztségviselő fő kötelezettségéből kell kiindulni. Ez nem más, mint a társaság irányítása, a társaság zavartalan működésének a biztosítása. Ezt vállalja a vezető tisztségviselő, amikor kifejezett módon elfogadja a megbízást. Továbbá polgári jogi alapelv, hogy a jogalanyok jogait és kötelezettségeiket a jóhiszeműség és a jóerkölcök keretei között gyakorolják és teljesítsék (lásd Rptk. 14. cikk). Ily módon, a társaság zavartalan működését biztosítandó és a jóhiszeműség kritériumának megfelelően, a vezető tisztségviselő kötelezettségei közé tartozik a társaság arról való tájékoztatása, hogy megbízása határidejének lejártá hamarosan bekövetkezik. Következésképpen, amennyiben a tájékoztatási kötelezettség elmulasztása miatt a társaság kárt szenved, felelősségre vonható, mégpedig szerződésszegés miatt. Valójában a közgyűlés megfelelő napirenddel történő összehívásáért felelnek a vezető tisztségviselők.

tiszttségviselőjeként megjelölt személy megbízása hatálytalan, vagy az ügyvezetőként bejegyzett személy a megbízásban rögzített kereteket meghaladva gyakorolja tiszttségét, amely körülményt/körülményeket a jóhiszemű harmadik személyek nem ismerhettek, ezért abban a hiszemben jártak el, hogy a társaság valódi megbízottjával tárgyalnak.

4. A nyilvánossági alakiságra vonatkozó szabályok helytelen alkalmazása

A Legfőbb Semmitő- és Ítélszék figyelmen kívül hagyta a nyilvánossági alakiság célját. Az Rptk. 22. cikk (1) bekezdése alapelvi szinten rögzíti, hogy ha a nyilvánossági alak-szerűség nem teljesült, és ezt a törvény jogkeletkeztető jelleggel nem írta elő, a nyilvánosságnak alávetett jogok, jogügyletek, cselekmények vagy más jogviszonyok harmadik személyekkel szemben nem érvényesíthetők, hacsak be nem bizonyosodik, hogy ezek a személyek más úton tudomást szereztek róluk. A vezető tisztségviselői megbízás kereskedelmi jegyzékbe való bejegyzése nem jogkeletkeztető hatású, ugyanis a megbízotti jogosultságok (vagyis a vezető tisztségviselő jogai és kötelezettségei) a megbízási szerződésből és a törvényből származnak.

Következésképpen, a nyilvánossági alakiság a társaság ügyleteinek – amelyeket a vezető tisztségviselő e jogkörében eljárva kötött meg – kizárólag a harmadik személyekkel szembeni érvényesíthetőségét szolgálja. Az Rptk. 22. cikk (2) bekezdése rögzíti azt is, hogy ha a törvény előírja, hogy az egyszerű tényismeret nem pótolja a nyilvánosság hiányát, ez utóbbi hiányára bármely érdekelt személy hivatkozhat, ideértve azt a harmadik személyt is, aki más úton szerzett tudomást a nyilvánosságnak alávetett jogról, jogügyletről, cselekményről vagy jogviszonyról. Ilyent azonban sem az Rptk. jogi személyekre vonatkozó szabályok között elhelyezett 218. cikke, sem pedig a Ttv. 54. és 55. cikkei nem írnak elő.²² Sőt, ennek ellentétét rögzítik, mivel lehetővé teszik a társaság számára annak bizonyítását, hogy a harmadik személy tudta-e vagy tudnia kellett-e volna, hogy a vezető tisztségviselő megbízása megszűnt, vagy az a megbízás kereteit túllépve cselekedett. Az Rptk. 22. cikk (3) bekezdése pedig azt mondja ki, hogy a jog,

²² Az Rptk. 218. cikk (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a jogi személy ügyvezető szervei által a jogkörük korlátai között megkötött jogügyletek a jogi személy saját jogügyleteinek minősülnek. A (2) bekezdésnek megfelelően harmadik személyekkel való jogviszonyokban a jogi személyt a szerveinek ügyletei kötelezik, még akkor is, ha azok meghaladják a létesítő okiratban vagy az alapszabályban meghatározott képviseleti hatáskört, kivéve, ha bebizonyosodik, hogy a harmadik személyek az ügylet megkötésének időpontjában ennek tudatában voltak. A jogi személy létesítő okiratának vagy alapszabályának egyszerű közzététele nem bizonyítja e tény ismeretét. A (3) bekezdés szerint nemlétezőnek kell tekinteni a létesítő okirat vagy az alapszabály azon kikötéseit vagy rendelkezéseit, valamint a jogi személy alapszabály szerinti szerveinek azon határozatait, amelyek korlátozzák vagy bővítik az említett szerveknek kizárólag a törvény által meghatározott jogkörét, akkor is, ha közzétették azokat. A Ttv. 54. cikke a következőképpen rendelkezik (saját fordítás): „(1) Az azon személyekkel kapcsolatos nyilvánossági alakiságok teljesítése után, amelyek társasági szervekként ennek képviseletére jogosítottak, a társaság harmadik személyekkel szemben nem hivatkozhat semmilyen e személyek kinevezését érintő

jogügylet, cselekmény vagy jogviszony egyszerű ismerete egyetlen esetben sem pótolja a nyilvánosság hiányát az ezekről ténylegesen tudomást szerző harmadik személytől eltérő személyekkel szemben.

E norma tulajdonképpen azt rögzíti, hogy a harmadik személyek általi tényismeret olyan ténykérdés, amit esetről esetre vizsgálnia kell a bíróságoknak. E tételt a Legfőbb Semmitő- és Ítéłőszék is elismeri, amikor jogegységi határozata indokolásának 46. pontjában rögzíti, hogy annak tisztázása, hogy egy harmadik személy jóhiszemű-e vagy nem – és ezért védelemre szorul-e vagy sem –, a bíróságok kizárólagos hatáskörébe tartozik, s így a konkrét eset sajátosságaira figyelemmel kell e kérdést eldönteniük. A Legfőbb Semmitő- és Ítéłőszék a vizsgált jogegységi határozat rendelkező részében – mindamellett, hogy ellentmond saját magának – lényegében azt állapítja meg, hogy a részvénytársaság vezető tisztségviselői funkciója megszűnésének a törvényes módon való közzé nem tétele új megbízási szerződést hoz létre. Azonban ez a következtetés bármiféle tételes jogalapot nélkülöz, tulajdonképpen jogi norma létrehozását jelenti, nem a törvény értelmezését.

5. Az ügyvezető szerv hiánya miatt alkalmazható szankció kiűresítése

A vizsgált jogegységi határozat továbbá lerontja a társasági szervek hiánya miatt alkalmazandó szankciót is. A Ttv. 237. cikk (1) bekezdésének a) pontja ugyanis leszögezi, hogy bármely érdekelt személy, valamint a Nemzeti Kereskedelmi Jegyzékhivatal kérelmére, a törvényszék a társaság feloszlataáról határozhat, amennyiben a társaság nem rendelkezik az alapszabály szerinti szervekkel, vagy ha ezek nem tudnak összeülni. Mivel a társaság valamely szervének hiánya vagy működésképtelensége a társaság tevékenységének a megbénulásához vezet, a szakirodalomban leszögezték, hogy e szankció lényege éppen az, hogy a vállalati környezet tisztuljon a gazdaságban „zárlatot okozó” társaságoktól.²³ Más szemszögből pedig a társaság szerveire vonatkozó normák kógens jellegűek, így megkövetelik, hogy a társaság tanácskozó, vagyis a legfőbb szerve

rendellenességre, kivéve, ha a társaság bizonyítja, hogy a szóban forgó harmadik személyeknek e rendellenességről tudomása volt.” A (2) bekezdés szerint, ha az (1) bekezdésben előírt tisztségekbe való kinevezéseknek vagy e tisztségek megszűnésének közzétételére a törvénynek megfelelő módon nem került sor, a társaság harmadik személyekkel szemben ezekre nem hivatkozhat. Az Ttv. 55. cikk (1) bekezdése szerint a társaság harmadik személyekkel szemben a szervei által megkötött ügyletek révén még akkor is kötelezett marad, ha ezek a társaság tevékenységi körén kívül esnek, kivéve, ha a társaság bizonyítja, hogy a harmadik személyeknek tudomásuk volt vagy – az adott körülmények alapján – tudomásuk kellett volna hogy legyen a tevékenységi kör túllépéséről, vagy arról, hogy az így megkötött ügyletek az illető szervek törvény által előírt hatáskörén kívül esnek. A létesítő okirat közzététele egyedül nem képezheti e tudomás tényének bizonyítékát. A (2) bekezdés értelmében azon létesítő okirati kikötések vagy a társaság alapszabályi szerveinek azok a határozatai, amelyek korlátozzák e szervek törvényből eredő hatáskörö-reit, harmadik személyekkel szemben még akkor sem érvényesíthetők, ha közzé voltak téve.

²³ CĂRPENARU, Stanciu D.: *i. m.*, 801.

(közgyűlése), az ügyvezető szerve és adott esetben a felügyelő szerve egy időben, működőképes formában létezzen.

A vezető tisztségviselő mandátumának lejártával az egyidejűség kritériuma nem teljesül, ezért bármely érdekelt személy kérheti az illetékes törvényszéket, hogy rendelkezze el a társaság felosztatását. A Legfőbb Semmitő- és Ítélszék jogegységi határozata lényegében módosítja a 237. cikk (1) bekezdésének a) pontjában foglalt norma tartalmát, ugyanis azzal, hogy a vezető tisztségviselői megbízás megszűnésének a kereskedelmi jegyzékbe való törvényes módon történő be nem jegyzéséhez joghatásként a megbízás (és értelemszerűen ezzel együtt a képviseleti jog) meghosszabbítását fűzi, egyrészt kizárja annak lehetőségét, hogy az érdekelt személyek az ügyvezető szerv hiánya miatt a társaság felosztatását kérjék,²⁴ másrészt a törvényi absztrakt tényállás egyik lényeges elemét „hatálytalanítja”.

6. Az alapelvek (értelmezési normák) helytelen alkalmazása

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy a Legfőbb Semmitő- és Ítélszék a jogegységi határozat rendelkező részébe foglalt álláspontra abból az elvi megfontolásból helyezkedett, hogy a törvényt joghatás kiváltására alkalmas módon kell értelmezni, holott a Ttv. rendelkezéseiből egyértelműen levezethető a helyes jogi következtetés. Figyelmen kívül hagyta továbbá azt a tényt, hogy a Ttv. rendelkezései az Rptk. rendelkezéseihez képest *lex specialis*nek minősülnek, így alkalmazásuk elsőbbséget élvez, az Rptk. szabályai pedig csak hézagpótló jelleggel merülhetnek fel. Amint a fent írtakból kiderül, a Ttv. szabályai a részvénytársaság vezető tisztségviselője megbízásának a határidő lejártá miatti megszűnését illetően nem hézagosak, még akkor sem, ha a megszűnés a társaság létét veszélyezteti.

7. Összegzés

A részvénytársasági vezető tisztségviselő megbízása időtartamának lejártára vonatkozó szabályok fényében az az általános következtetés vonható le, hogy az elemzett jogegységi határozat a hatályos anyagi jogi szabályok téves értelmezésén alapul. A bíróság tulajdonképpen úgy tárgítja ki a harmadik személyek érdekeinek védelmét szolgáló nyilvánossági előírások hatókörét, hogy ezzel lényegében kiüresíti – mondhatni felülírja – a hatályban lévő tételes jogi előírásokat. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a bíróság a jogegységi határozatával túllépte hatáskörét, és a hatályos joganyag értelmezése helyett a jogalkotó szerepébe lépett.

²⁴ Természetesen a törvényszéknek mérlegelési jogköre van annak tekintetben, hogy az alapszabályi szervek hiánya vagy ezek összeülésének képtelensége miatt a társaságot felosztatja-e vagy sem.

Látni kell viszont azt is, hogy a jogegységi határozat hatálya kifejezetten a részvénytársasági ügyvezetők megbízása időtartamának lejártá miatti megszűnés esetére vonatkozik. Ebből látszólag az következik, hogy a határozatban foglaltak csak a részvénytársaságok vonatkozásában irányadók.

Tekintettel azonban arra, hogy a bíróság a Ttv. 153.¹² cikk (ami a részvénytársaságok ügyvezetésére vonatkozó közös rendelkezések között kapott helyet) előírásait a Ttv. 72. cikkével összefüggésben értelmezi – amely minden társasági forma esetében egyaránt alkalmazandó –, felmerül a kérdés, hogy mi történik például egy olyan korlátolt felelősségű társaság esetében, amelynek alapító okiratában az ügyvezető megbízásának időtartamát is rögzítették.²⁵ Más szavakkal: vajon a korlátolt felelősségű társaság, a közkereseti társaság, illetve a betéti társaság ügyvezetőjének a megbízása az időtartam lejártával ipso iure megszűnik, vagy ezeknek a társasági formáknak az esetében is úgy kell értelmezni a nyilvánossági feltételek nem teljesülését, mint a részvénytársaság esetében, vagyis – a jogegységi határozat megállapításai fényében – jogkeletkeztető hatással?

A kérdésre a válasz szerintem igenlő, ugyanis az a tény, hogy a határozott időt a megbízási szerződésben vagy alapító okiratban rögzítik és nem a törvény írja elő, alásponthoz szerintem semmit nem változtat a fentebb elemzett problémakör lényegén.

Következésképpen a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék e tanulmány keretében elemzett jogegységi határozatába foglalt megállapításai a részvénytársaságtól eltérő, vagyis a személyegyesítő és korlátolt felelősségű társaságok esetében is irányadók, annak ellenére, hogy a határozatában a bíróság csak a részvénytársaságot és annak ügyvezetőit nevesíti.

Irodalomjegyzék

1. CĂRPENARU, Stanciu D.: *Tratat de drept comercial român*, Universul Juridic, Bukarest, 2016.
2. DUMBRAVĂ, Geoni-Gheorghe: *Inactivitatea fiscală și principiul proporționalității*, 2016, https://www.juridice.ro/443334/inactivitatea-fiscala-si-principiul-proportionalitatii.html#_ftnref7 (letöltés ideje: 2020. 05. 03.).
3. NÁSZ Csaba Bela: *Drept societar. Curs universitar*, Universul Juridic, Bukarest, 2019.
4. PÁL Előd: *A vezető tisztségviselő társasággal szembeni polgári jogi felelőssége az aktuális román szabályozás tükrében*, Acta Universitatis Sapientiae. Legal Studies, 2018/2.
5. SZÉKELY János: *Román polgári eljárásjog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018.
6. TULEAȘCĂ, Luminița: *Drept comercial. Comercianții*, Universul Juridic, Bukarest, 2018.

²⁵ A főszabály az, hogy a személyegyesítő társaságok, valamint a korlátolt felelősségű társaság ügyvezetőinek megbízása határozatlan időre szól, azonban e szabálytól az alapító okiratban vagy a megbízási szerződésben el lehet térni. Lehetséges tehát az, hogy egy kft. ügyvezetője előre meghatározott ideig lássa el tisztségét.

VERESS EMŐD

A kezességi szerződés szabályozása a román Polgári törvénykönyv rendszerében

The Regulation of the Surety Contract in the System of the Romanian Civil Code

Abstract: The author of the following study presents the institution of surety as it is regulated in Romanian civil law. The notion of surety (in the sense of the person offering the guarantee) is presented, as well as the legal nature of the surety contract, and its defining characteristic of an accessory guarantee as well as the conclusion of the contract and the formal and material requirements for its validity. In the following, the author presents the various types of surety regulated in Romanian civil law. Regarding the effects of the surety contract the study presents the legal consequences specifically regulated in Romania, which arise when the debtor fails to respect his obligations. In the final part of the study, the reasons for the cessation of the effects of the surety contract, are presented, with special emphasis on the death of the surety (natural person), which, contrary to the apparent meaning of the legal text, does not result in the cancellation of any debt owed by the deceased surety in virtue of the surety contract. This debt shall remain due as part of the surety's estate.

Keywords: surety, Romania, Civil Code, guarantees, credit security, creditor protection.

Összefoglaló: Jelen tanulmányában a szerző a kezesség intézményét ismerteti a román polgári jogban. Bemutatásra kerül a kezes fogalma, a kezesség jogi természete, járulékos, személyi biztosíték jellege, keletkezése, érvényességének alaki és tartalmi követelményei. Ezután a szerző ismerteti a kezesség a román polgári jog által szabályozott különböző fajtáit. A kezesség joghatásai kapcsán a tanulmány bemutatja a Romániában jellemző módon szabályozott jogkövetkezményeket, amelyek a hitelezett általi teljesítés elmaradásával járnak. Végezetül kifejtésre kerülnek a kezesség megszűnésének okai, különös tekintettel a (természetes személy) kezes elhalálózására, amely, a jogszabály szövegével látszólagos ellentétben, nem eredményezi a már megszületett tartozás elenyészését. E tartozás a kezes hagyatékának passzívája részévé válik.

Kulcsszavak: kezesség, Románia, Polgári törvénykönyv, biztosítékok, hitelbiztonság, hitelezővédelem.

„Fiam, ha kezességet vállaltál másért, idegennek adtad a kezéd, s így szád szava által törbe estél, ha foglyává váltál saját szavaidnak, akkor, hogy szabadulj, fiam, ezt tegyed, mert embertársad kezébe kerültél: Menj, siess és zaklasd embertársadat. Ne hunyd be szemedet álomra, a szempilládat ne hagyd elszunnyadni! Mint zerge a hálóból, szabadítsd ki magad, vagy mint a madár a törből!”

(Példabeszédek könyve, 6,1–5)

„Ne tarts azokkal, akik kezüket adják, akik adósságért jótállást vállalnak. Hogyha semmid sem lesz, amiből fizetnél, még az ágyadat is elviszik alólad.”

(Példabeszédek könyve, 22, 26–27)

1. A kezesség fogalma és jellegzetességei a román polgári jogban

1.1. A kezesség fogalma

A kezességi szerződést a román Polgári törvénykönyv (a továbbiakban: Rptk.) 2280–2320. cikkei szabályozzák. A kezesség (román nyelven: *fideiusiune*) alatt azt a járulékos szerződést értjük, amelynél fogva a kezes (román nyelven: *fideiutor*) harmadik személy hitelezőjével szemben arra kötelezi magát, hogy ingyenesen vagy javadalmazás ellenében teljesíteni fogja a harmadik személy – vagyis a főadós – kötelezettségét, ha ez utóbbi nem teljesítené azt (Rptk. 2280. cikk).¹ A nemteljesítés a nem megfelelő (például részleges) teljesítést is magába foglalja.

A kezesség biztosítékjellege abban áll, hogy a jogosultnak az eredeti, főadósan kívül lesz még egy pótagadása is (a kezes), arra az esetre, ha a főadós valamilyen ok folytán nem teljesítené a kötelezettségét. A hitelező számára, követelésének kielégítésére nem csupán a főadós, hanem a kezesnek a vagyona is rendelkezésre áll.² Így a jogosult általános biztosítékkal rendelkezik a főadós és a kezes vagyonának a vonatkozásában is.

A kezesség mint jogviszony a kezes és a jogosult között jön létre. A főadós nem szerződő fél a kezességi szerződésben. A kezességi szerződés akár a főadós tudomása nélkül vagy akarata ellenére is megkötethető (Rptk. 2283. cikk). Azonban a főadós szubjektív viszonyulása a kezességhez befolyásolja a kezes megtérítési jogának a terjedelmét.³

¹ A kezességről román nyelven, monografikus jelleggel lásd VERESS Emőd: *Contractul de fideiusiune*, C.H. Beck, Bukarest, 2015.

² SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*, II. köt., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935, 238.

³ Lásd alább a 3.2–3.5. alpontokat.

A kezes a főadós hitelezőjének irányában, a hitelező követelésének biztosítása céljából, a teljesítés elmaradása esetére vállal felelősséget.⁴ A kezesség így idegen tartozásért való helytállási kötelezettség. Például *Primus* hajlandó kölcsönt adni *Secundusnak*, ha *Tertius* kezességet vállal érte. *Tertius* ezt a kötelezettséget vállalja. Ennek következtében *Tertius* köteles a megfelelő pénzösszeget megfizetni, ha *Secundus* a kölcsönvett pénzt *Primusnak* nem fizeti vissza.

A kezességet a leggyakrabban pénztartozásért vállalják, éspedig kölcsönből eredő pénztartozásért vagy vételárhátralékért. De lehet dologtartozásért vagy más szolgáltatásért is kezességet vállalni, viszont csupán vagyoni természetű szolgáltatásokért. Családjogi természetű kötelezettséget, például a hitvesi hűséget nem lehet kezességgel erősíteni.⁵ A kezesség arra is alkalmas, hogy a tagok/résztvényesek vagy vezető tisztségviselők vállaljanak kezességet a társaság tartozásaiért, ezért a kezesség át tudja hidalni a korlátozott felelősség jelentette hitelezői kockázatot.

Érdekesség, hogy a kezességi szerződés arra is felhasználható, hogy a kölcsön nyújtására vonatkozó korlátozásokat ki lehessen kerülni. Az Rptk. 2158. cikkének (2) bekezdése szerint amennyiben valaki nem vállalkozóként nyújt kölcsönt, akkor nem vonatkoznak rá a hitelintézetekre és a nem banki pénzügyintézetekre vonatkozó szabályozások. Ez azt feltételezi, hogy a kölcsön nyújtása nem rendszeres, nem folyamatos nyereségszerzésre irányuló, azaz egy-egy elszigetelt kölcsön nyújtását teszi lehetővé az Rptk. 2158. cikke. Viszont arra vonatkozóan nincs tiltás, hogy valaki több kezességi szerződést kössön, akár rendszeres jelleggel, és ezek alapján teljesítsen is. Az adóstól pedig a tartozás teljesítését csak későbbi időpontban – az elévülési időn belül – kérje. Ilyen esetben a tartozás jogcíme nem kölcsön, hanem a kezességi szerződés alapján történt teljesítés révén megvalósuló hitelezői jogátruházás, tehát ez de *lege lata* nem minősül az Rptk. 2158. cikkével ellentétes, tiltott kölcsönnyújtási tevékenységnek.⁶

1.2. Személyi biztosíték

A kezesség személyi biztosíték.⁷ A kezességben részesülő hitelező helyzete azért kedvezőbb, mint az egyszerű általános hitelezőé, mert a követelésének a kielégítésére nem csak egy (az adósi) vagyon áll rendelkezésére, hanem a kezes vagyona is. Így ugyanazt a követelést a főadóstól és a kezestől is követelheti, azaz egyidejűleg a főadósna és a kezesnek is általános hitelezője, tehát két személy vagyona áll rendelkezésére a követelésének érvényesítésére. E jogosult azonban a főadós és a kezes saját hitelezőivel egyenrangú pozícióban van, azaz követelését azonos ranghelyen érvényesítheti, mint az általános hitelezők.

Mivel a biztosítékot a kezes mint személy vállalja, ez a biztosíték személyi jellegű, szemben a dologi biztosítékokkal, amikor valamely konkrét vagyontárgyra (dologra) alapítanak biztosítékot.

⁴ KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog. A magyar magánjogból tartott egyetemi előadások rövid foglalata*, Studium, Budapest, 1930, 412.

⁵ TÓTH Lajos: *Magyar magánjog. Kötelmi jog*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 65.

⁶ Ha uzsorás jellegű az ügylet, az nyilván más elbírálás alá esik.

⁷ Szintén személyi biztosítékok, de a kezesség járulékos jellege nélkül, például a váltókezesség vagy a garancialevél (illetve annak leggyakoribb formája, a banki garancialevél).

1.3. Járulékos jelleg

A kezességi szerződés járulékos természetű, amelynek igen fontos következményei vannak:

a) Léteznie kell egy főkövetelésnek, amelyet a kezesség biztosít (a főkövetelés lehet egyelőre, a kezességi szerződés megkötésének időpontjában jövőbeli és feltételes is). A kezesség, mivel jövőbeni követelés biztosítására is megköthető, időben megelőzheti a főkövetelés létrejöttét. Innen következik a kezesség jogintézményének jogosulti érdekekre is hangolt rugalmassága.

b) Amennyiben a főkövetelést a főadós teljesíti, a kezesség megszűnik. Ha a főkötelezettség csökken, a kezesség is csökken.⁸ Ha a főkövetelés elévült, a kezes kötelezettsége is elévült.

c) Ha a főkötelezett valamely kedvezményt (például részletfizetési lehetőséget) kap a hitelezőtől, akkor az a kezest is megilleti.⁹ Ugyanígy, a teljesítési póthatáridő is kedvez a kezesnek.¹⁰

d) A főadós a kezes felelősségét a kezesség elvállalása után viszont jogügylettel nem terjesztheti ki, így például, ha utóbb abban állapodik meg a hitelezővel, hogy magasabb kamatot fog fizetni, ez a megállapodás a kezest nem kötelezi.¹¹

e) Amennyiben a főkövetelés érvénytelen, ugyanez a kezességi szerződés sorsa is (kezesség csak érvényes kötelezettség esetén állhat fenn [Rptk. 2288. cikk (1) bekezdés]).

f) Érvényes viszont az a kezesség, amely alól a főadós saját cselekvőképtelenségére hivatkozva mentesülhet, ha a kezes ezt a körülményt ismerte [Rptk. 2288. cikk (2) bekezdés]. Ilyen esetben, vagyis ha a kezes tudva vállal kezességet olyan személyért, aki cselekvőképességében korlátozva van, nyilatkozata alapján magát a kezest tekintjük önálló adósnak.¹²

g) Érvényes a természetes kötelemért vállalt kezesség is, amennyiben a kezes ismerte a kötelem természetes jellegét. Természetes vagy csonka kötelemnek minősülnek a bírósági úton kezdettől fogva nem érvényesíthető kötelmek, például a játékból és fogadásból eredő követelések, illetve az eredetileg ilyen úton érvényesíthető kötelmek, amelyek viszont az érvényesíthetőségüket elvesztették, például az elévült kötelmek, amelyek az időmúlás következtében veszítették el kikényszeríthető jellegüket.¹³

h) Jövőbeli vagy feltételes kötelem szintén biztosítható kezesség révén.

i) A kezességvállalás a főkötelezettséghez hasonul. Ellentétes kikötés hiányában a főkötelezettségért vállalt kezesség kiterjed annak minden járulékos mellékkötelezettségére, a kezes felszólítása után eszközölt kiadásokra és a követelés peres érvényesítésével kapcsolatos kiadásokra is. A kezes viszont csak akkor tartozik a hitelező által a

⁸ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 176.

⁹ VÉKÁS: *i. m.*, 176.

¹⁰ A jogalkotó viszont ilyen esetben a megtérítési jog előzetes gyakorlását is lehetővé teszi, hogy a kezesnek ne kelljen viselnie a főadós túladósodásának a kockázatát, amelyet az időben meghosszabbított teljesítés magában hordoz.

¹¹ SZLADITS: *i. m.*, 138.

¹² KOLOSVÁRY: *i. m.*, 413.; SZLADITS: *i. m.*, 138–139.

¹³ Az elévülésről részletesen lásd VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 4. kiad., Forum Iuris, Kolozsvár, 2019, 173–201.

főadós elleni keresetek megindítása érdekében megelőlegezett kiadásokat fedezni, ha a hitelező időben értesítette a kezest (Rptk. 2290. cikk).

j) A kezes kötelezettsége tárgyilag a főadósával okvetlenül egybevág, bár ez nem zárja ki, hogy a kezes a főadós tartozásának csak egy részéért vállaljon felelősséget (hányadkezeség),¹⁴ illetve kevésbé terhes feltételekkel (*levior causa*) vállalja a kezességet (például csak tőketartozásért, kamatok nélkül vagy meghatározott maximális összegért). Ezeket a helyzeteket a részleges vagy korlátozott kezesség fogalma alá soroljuk (Rptk. 2291. cikk).¹⁵

k) Az a kezességvállalás, amely meghaladja a főkötelezett által tartozottakat, vagy amelyet terhelőbb feltételek között kötöttek meg, csak a főkötelezettség mértékéig érvényes [Rptk. 2289. cikk (2) bek.].

l) A kezes a főadós jogán érvényesítheti a főadóst megillető védekezéseket (kifogásokat) a jogosulttal szemben, kivéve azokat, amelyek személyes jellegűek.

m) A kezesség önmagában véve nem végrehajtható jogcím (a kezessel szemben végrehajtható jogcímek kell szerezzék a jogosult, ami jellemzően egy bírósági határozat). Viszont ha a főkövetelést magába foglaló okirat végrehajtható jogcím a törvény alapján (például banki hitelszerződés), akkor a kezességi szerződés is magára ölti ezt a jellegzetességet. A közokirati formában megkötött kezességi szerződés, amennyiben nem vitatott pénzkövetelést foglal magába, végrehajtható jogcím.

1.4. Alakíshoz kötött szerződés

A kezesség nem vélelmezhető, hanem közokiratban vagy magánokiratban kifejezetten vállalni kell, a semmisség jogkövetkezményének terhe mellett (Rptk. 2282. cikk). Ezt a követelményt a kezesség által vállalt nagy kockázat indokolja. A jogalkotó célja az volt, hogy a formán keresztül is felhívja a figyelmet a kezességvállalás veszedelmességére. „*Tipikus esete ez is azoknak a helyzeteknek, amikor a törvény az írásbeli alak megkövetelésével kívánja a kötelezettségvállalás alaposabb megfontolására indítani az illető felet.*”¹⁶ Ahogy megállapították, „*az írásbeli forma megkövetelésének föltétlenül meglesz az a nem kicsinylendő haszna, hogy könnyelmű kezességvállalásoknak gátját veti, mert alkalmas lesz arra, hogy a tapasztalatlan és gazdaságilag gyenge kezességvállalóban az elvállalandó kötelezettség nagy horderejének érzetét felkeltse.*”¹⁷ Nyilván a formakényszer a bizonyíthatóság érdekét is szolgálja. „*A formakényszer megkövetelése lényegesen csökkenteni fogja azoknak a pereknek a számát, melyek azért lehetnek, mert kétség forog fenn az iránt, vajon a fél csakugyan kezességet vállalt-e, vagy pedig az adós fizetés-képességéről csupán csak véleményt vagy tanácsot nyilvánított.*”¹⁸

A formakényszer elve alól kivételt képeznek az olyan helyzetek, amikor adott személy a törvény értelmében felel kezesként (például az áthasonult kezesség esetén).¹⁹

¹⁴ KOLOSVÁRY: *i. m.*, 413.

¹⁵ Idesorolandó a kártalanító kezesség is, amikor a kezes csak a követelés azon részéért felel, amely a főadóstól ténylegesen be nem hajtható.

¹⁶ VÉKÁS: *i. m.*, 174–175.

¹⁷ *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főlőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag*, VI. köt., Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1905, 363.

¹⁸ *A magyar általános... i. m.*, 363–364.

¹⁹ Lásd alább a 2. pontot.

1.5. Egyoldalú/viszonos (szinallagmatikus), illetve ingyenes/visszterhes szerződés

A kezesség ingyenesen is megköthető (általában a kezességet a főadóssal fennálló rokoni vagy baráti kapcsolat alapján vállalja a kezes).

Viszont az is lehetséges, hogy a kezességi szerződés alapján a jogosult fizessen a kezesnek a biztosítékadásért, amely a kezességet a hitelbiztosításhoz közelíti. A klasszikus polgári jogi viszonyokban az ingyenes kezesség a szokványos, de az üzleti életben a visszteher melletti kezességvállalás is logikus. A hatályos Rptk. rendszerében ezért a kezesség mindkét formáját elismeri.

Ha a főadós fizet a kezesnek, a kezesség ingyenes jellege megmarad, mert a főadós nem fele a kezességi szerződésnek, a fizetést a kezessel szemben egy külön megállapodás (a román jogban nevesítetlen szerződés) alapján vállalja.

Az ingyenesen vállalt kezesség egyoldalú és nem visszterhes, a hitelező által történő kifizetésért cserébe vállalt kezesség viszonos és visszterhes szerződés.

2. A kezesség alfajai

2.1. Fakultatív és kötelező kezesség

A kezességi szerződés lehet fakultatív (önkéntes) vagy kötelező. A fakultatív kezességi szerződés esetén a kezességről a jogosult és a kezes állapodnak meg.

A kötelező kezesség esetén vagy a törvény (törvényes kezesség), vagy a bíróság (bírói kezesség) rendeli el a kezességet. Ennek ellenére a kezesség szerződéses jellege ezekben az esetekben is megmarad, ugyanis a törvény vagy a bíróság kezes felmutatását írhatja elő a főadósnak, viszont a kezességet vállaló személy szabadon dönthet a kezességi szerződés megkötéséről, nem őt kényszeríti a törvény vagy a bíróság a szerződéskötésre.

A kezesség létesítésére kötelezett adósnak kötelezettségvállalásra képes személyt kell találnia, aki elegendő vagyonnal rendelkezik és fog rendelkezni Romániában a követelés kielégítésére, és aki az ország területén állandó lakhellyel rendelkezik.²⁰ Ha valamelyik feltétel ezek közül nem teljesül, az adósnak más kezeset kell találnia. E szabályok nem alkalmazandók akkor, ha a hitelező egy bizonyos személyt kért kezesként (Rptk. 2285. cikk).²¹

2.2. Egyetemleges kezesség

Amennyiben a kezes a főkötelezettel együtt egyetemleges kezesként vagy egyetemleges adóstársként vállalja a teljesítést, nem hivatkozhat a sortartás és a megosztás kedvezményére (Rptk. 2300. cikk).²² A kezes tehát a főadós mellé is beléphet a kötelmi jogviszonyba és egyetemleges felelősséget vállalhat: ez a szenvedő egyetemlegesség egyik esete.

²⁰ Fontos leszögezni, hogy e feltételnek csak a kötelező kezesség esetén kell teljesülnie.

²¹ A kötelező kezességet a kötelezett más, elegendőnek ítélt biztosítékkal (például jelzálogjoggal) kiválthatja (Rptk. 2286. cikk). A kezes vagyonának elégséges voltára vagy a kezesség helyett nyújtott biztosítékra vonatkozó peres ügyeket a bíróság oldja meg, ideiglenes intézkedés útján.

²² E „kedvezményekről” lásd a jelen tanulmány 3. pontját.

Szenvedő egyetemlegesség esetén több adós ugyanazzal a szolgáltatással tartozik, úgy, hogy bármelyikük külön-külön kötelezhető a teljes szolgáltatás teljesítésére, az egyik társadós által történő teljesítés pedig minden adóst felment a hitelezővel szemben. Tehát az egyetemleges kötelezettség lényege, hogy kötelezett többalanyúság esetén a jogosult bármely kötelezettől az egész szolgáltatást követelheti. Az adósi egyetemlegesség különös szigora abban áll, hogy a teljes követelés egyetlen adóssal szemben is egészében behajtható.²³ Az egyetemleges kötelezettség jogosultvédelmi (hitelezővédelmi) eszköz: valamely kötelezett fizetéseképtelensége nem a jogosult kockázatát, hanem a társkötelezettek kockázatát képezi. Az egyetemleges kötelezett azért is köteles helytállni, ha a társkötelezett nem teljesít. Ezért helyesen állapították meg a szakirodalomban, hogy az egyetemlegesség a hitelezőre igen kedvező, mert a valamely kötelezett nemteljesítésének veszélyét a többi adósra hárítja át. „Ugyanakkor azonban nagyon terhes a tehetősebb és gondosabb kötelezetteknek, mert előfordulhat, hogy ők lesznek kénytelenek a szolgáltatás egész terhet viselni.”²⁴

Az egyetemleges kezesség sajátossága, hogy mivel a kezesnek nincs saját tartozása a jogosult irányába, teljesítése esetén a teljes kifizetés megtérítését kérheti a főadóstól.

2.3. Az alkezesség

Alkezesség esetén az alkezes a jogosulttal kötött szerződésben a kezes teljesítéséért vállal kezességet. Ilyen esetben az alkezes csak akkor felel a jogosulttal szemben, ha a főadós és az összes kezese túladosodott, illetve ha a főadós vagy a kezesei a személyi kifogások következtében mentesülnek a kötelezettség alól.

2.4. Áthasonult kezesség

Abban az esetben, ha egy személy (*Primus*) kötelezettséget vállal egy másik személlyel (*Secundus*) szemben, hogy egy harmadik személynek (*Tertius*) kölcsönt nyújtson, a kötelezettségvállalás jogosultja (*Secundus*) kezesnek minősül a tartozás visszafizetésének – *Primus* hitelező és *Tertius* főadós között létrejött – kötelmében (Rptk. 2292. cikk). Ezt nevezzük *áthasonult kezességnek*. Ezt a helyzetet a magánjogban hitelezési megbízásnak (*mandatum qualificatum*) minősítik: aki mást megbíz, hogy saját nevében és saját szám-lájára harmadik személynek hitelezzen, kezesként felel a megbízottal szemben.

Ha valaki csupán véleményt ad egy másik hitelképessége tekintetében, vagy tanácsot ad a hitelezés ügyében, ezzel még nem vállalt magára kezességet.²⁵

2.5. Bontó feltétellel kötött kezesség

Kezesség bontó feltétel alatt is köthető. Például ha a jogosult kölcsönt nyújt egy ingatlan építésére, és a kölcsön visszafizetésére a kezes kezességet vállal azzal, hogy a kezességvállalás addig marad érvényben, amíg a szerződésben meghatározott ingatlanra a hitelező javára a jelzálogjogot bejegyzik. Ilyen esetben a jelzálogjog telekkönyvi bejegyzése a kezességnek bontó feltétele, a bejegyzés pillanatában a kezes kötelezettségvállalása megszűnik, és a kezestől a tartozás nem követelhető.

²³ TÓTH: i. m., 37.

²⁴ EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009, 229.

²⁵ TÓTH: i. m., 63–64.

3. A kezesség joghatásai

3.1. Joghatások a hitelező és a kezes között

A kezesnek csak akkor kell teljesítenie az adós kötelezettségét, ha maga az adós nem teljesít (Rptk. 2293. cikk).

A kezes általában a hitelezővel szemben a főkötelezett által érvényesíthető összes kifogásra hivatkozhat, kivéve a főkötelezett szigorúan személyes kifogásait vagy azokat, amelyeket a kezességi szerződésben kizártak (Rptk. 2296. cikk).

A kezes joghelyzetét tekintve járulékos (szubszidiárius) adós, csak akkor köteles fizetni, ha a hitelező a főadóstól kielégítést nem kapott.²⁶ Viszont a jogosult nem köteles a főadóssal szemben eljárni, közvetlenül eljárhat a kezessel szemben is (Rpe. 647. cikk).

A kezesnek két sajátos védekezési lehetősége van a vele szemben eljáró hitelező ellenében:

a) *A sortartási kifogás* – sortartási kedvezmény – (Rptk. 2294–2295. cikkek). A szerződéses vagy törvényes kezes kérheti a hitelezőtől, hogy először a főkötelezett vagyonát hajtsa végre (*beneficium excussionis seu ordinis*), ha kifejezetten nem mondott le erről a kedvezményről; vagyis a szabályozás diszpozitív jellegű, a kezes a sortartás kedvezményéről lemondhat a kezességi szerződésben.²⁷ Ha a kezes lemondott a sortartás kedvezményéről (a gyakorlatban rendszeresen előforduló eset), akkor beszélünk a készfizető kezességéről.

„A készfizető kezes és az egyetemleges társadós helyzete között alapvető eltérések vannak. A fizető egyetemleges adóstársnak adóstársa ellen saját jogán visszkérésre (regresszusa) van. A fizető készfizető kezesre a követelés ex lege átszáll (cessio necessaria ex lege). Az egyetemleges adóstárs ugyanis a társának a fizetésével a kötelezettsége alól felszabadul (ám visszkérés alá esik). A készfizető kezes fizetésével az adós nem szabadul fel kötelezettsége alól: a hitelező helyébe a teljesítő készfizető kezes lép.”²⁸

A bírósági kezes nem kérheti a főkötelezett vagy más kezes vagyonának végrehajtását.

A hitelező a főadóst és a kezest együtt perelheti. A kezesnek a per érdemi tárgyalása előtt kell a sortartást kérnie, továbbá meg kell jelölnie a hitelező számára a főkötelezett végrehajtás alá vonható vagyontárgyait, és meg kell előlegeznie a vagyontárgyak végrehajtásához szükséges összegeket. Ilyen esetben a bíróság a főadóst feltétlenül, a kezest pedig feltételesen (*in eventum*) marasztalja.

A sortartás halasztó kifogás (exceptio dilatorie), mert a kezes a kötelezettsége teljesítését mindaddig megtagadhatja, amíg a hitelező nem igazolja, hogy a követelés a főadóson behajthatatlan.²⁹

²⁶ KOLOSVÁRY: *i. m.*, 413.

²⁷ A magyar polgári jogban azt a kezest, akit nem illet meg a sortartás kedvezménye (mert arról például lemondott), *készfizető kezesnek* nevezik.

²⁸ TÓTH: *i. m.*, 67.

²⁹ SZLADITS: *i. m.*, 139.

A végrehajtásban késlekedő hitelező felel a kezessel szemben, az ismertetett vagyontárgyak értékének a keretei között, a főkötelezettnek a kezes által a végrehajtható vagyontárgyak ismertetését követően bekövetkezett fizetéseképtelenségéért.

Ha a kezes lemondott a sortartás kedvezményéről (készfizető kezes), akkor a jogosult felszólítására köteles teljesíteni, attól függetlenül, hogy a jogosult előzetesen megpróbálta-e követelését a főkötelezettel szemben érvényesíteni.

„Ez a kedvezmény... majdnem kivétel nélkül szerződésileg ki szokott záradni, a miből kitűnik, hogy az a forgalmi élet követelményeinek s a közfelfogásnak meg nem felel. A kezesség intézményének értéke csakugyan jelentékenyen csökken, ha a kezes a hitelezőt első sorban az egyenes adóshoz utasíthatja, mert ennek előzetes megperlése s a végrehajtás megkísérlése a dolog természete szerint tetemes idővesztéssel és költséggel jár, holott a hitelező érdeke azt kívánná, hogy nehézség és huzavona nélkül érvényesíthesse a kezes elleni jogait. De a kezesre nézve sem bír a sortartás kifogása különösebb jelentőséggel, mert azt az előnyt, a melyet a kifogás révén elérhető fizetési haladék nyújt neki, ellensúlyozza az a hátrány, hogy viszont a főadós elleni pernek és eredménytelen végrehajtási eljárásnak összes költségét viselni köteles.”³⁰

b) A megosztási kedvezmény (Rptk. 2297–2299. cikkek). Ha ugyanazon adós ugyanazon tartozásáért több személy vállalt kezességet, mindegyiküknek a teljes tartozásért helyt kell állnia. Viszont bármelyik kezes hivatkozhat a megosztási kedvezményre, amennyiben arról nem mondott le.

A megosztás kifogásának következménye, hogy mindegyik kezes kérheti a hitelezőt, hogy ossza meg a keresetét, és csökkentse azt mindegyik kezes tekintetében csak az őt terhelő részre. Például ha két kezes van, mindkét kezestől csak a tartozás felét követelje.

Ha a kezesek valamelyike túladosodott volt azon időpontban, amelyben valamelyikük kérésére megosztották a követelést, ez utóbbi arányosan felel a túladosodásért. Nem felel azonban a megosztást követően bekövetkezett túladosodásért.

Ha a követelés megosztását nem valamely kezes kérte, hanem maga a hitelező járt így el, akkor nem térhet vissza erre a döntésére, akkor sem, ha valamely kezes a megosztás előtt már túladosodott volt (Rptk. 2299. cikk).

A kezes nem mentesül a hitelező által a főkötelezettnek adott határidő egyszerű meghosszabbításával. Ugyanígy, a főadós által a határidő kedvezményének elvesztése a kezessel szemben is kifejti joghatásait (Rptk. 2301. cikk).

A hitelező köteles a kezes kérésére minden hasznos információt megadni a főkötelezettség tartalmára és módoszataira, valamint a teljesítési stádiumára vonatkozóan (Rptk. 2302. cikk).

A kezes nem mondhat le előzetesen a tájékoztatási jogáról és a behelyettesítés kifogásának kedvezményéről sem (Rptk. 2303. cikk).

³⁰ A magyar általános..., i. m., 365–366.

3.2. Joghatások a kezes és a főadós között

A kezes nem saját tartozást teljesít, amikor a főadós helyett helytáll a jogosult felé.³¹ A kezes, ha a főadós helyett teljesít, megtérítési keresettel élhet a főadóssal szemben, azaz a főadós meg kell térítse a kezes számára a kifizetett összeget. Ennek a jogalapja a jogátruházás (szubrogáció): azáltal, hogy a hitelezőnek teljesített, a kezes a törvény erejénél fogva átveszi a jogosultnak a főadóssal szemben fennálló jogait (Rptk. 2305. cikk). Plasztikusan kifejezve „*a követelés a biztosítására szolgáló jogokkal együtt, ipso jure száll át az adós helyett fizető kezesre, aki a hitelező helyébe lép*”³² (a *cessio legitima* egyik esete).

A megtérítési jog (visszkereseti jog) terjedelmét azonban meghatározza, hogy a főadósnak mi volt a szubjektív viszonyulása a kezességgel szemben.

a) *Ha a kezességet a főadós beleegyezésével vállalta a kezes*, akkor a kezes kérheti a főadóstól mindazt, amit teljesített, azaz a tőkét, kamatot és a költségeket, valamint a kezesség következtében elszenvedett bármilyen kár megtérítését. Ugyanakkor kamatot kérhet minden összegre, amelyet a hitelezőnek kellett fizetnie, akkor is, ha a főtartozás nem kamatozott.

b) *A főadós beleegyezése (tudta) nélkül kötelezettséget vállaló kezes* nem szerezheti vissza csak azt, amit az adósnak teljesítenie kellene, ideértve a kártérítéseket, ha a kezességvállalásra nem került volna sor, kivéve a fizetési felszólítást időben követő kiadásokat, amelyek az adóst terhelik.

c) *Ha a kezességet a főadós akarata ellenére vállalta a kezes*, akkor a kezes csak azokat a jogokat érvényesítheti a főadóssal szemben, amelyeket a hitelező is érvényesíthetett volna (Rptk. 2309. cikk).

Ha a főkötelezett cselekvőképtelenségére hivatkozva kimenti magát, a kezesnek csak a főkötelezett meggazdagodásának mértékéig van megtérítési joga vele szemben (Rptk. 2307. cikk).

Ha ugyanazon tartozásért több egyetemlegesen kötelezett főadós felel, a mindannyiukért kezességet vállaló kezes megtérítési joggal rendelkezik bármelyikükkel szemben mindazért, amit kifizetett (Rptk. 2308. cikk).

3.3. A megtérítési jog elvesztése

A kezes elveszíti megtérítési jogát azzal a főadóssal szemben, aki utólag kifizette ugyanazt a tartozást a hitelezőnek, mert a kezes nem tájékoztatta őt arról, hogy teljesítette a tartozást.

Ugyanígy, a kezesnek, aki a főkötelezett tájékoztatása nélkül fizetett, nincs megtérítési joga vele szemben, ha a fizetés időpontjában a főadósnak megvoltak az eszközei a tartozás megszűntté nyilvánítására. A kezes részlegesen veszíti el a megtérítési jogát abban az esetben, ha a főkötelezett (előzetes) tájékoztatása nélkül teljesít, és ezért a főkötelezettnek a tartozás csökkentését eredményező védekezési lehetőségeivel nem

³¹ VÉKÁS: i. m., 174–175.

³² RAFFAY Ferenc: *A magyar magánjog kézikönyve. Második kötet: dologjog, kötelmi jog és öröklési jog. Harmadik, jelentékenyen bővített és javított kiadás*, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1909, 256–257.

élt. Ilyen esetben a megtérítési joga csak arra terjed ki, amit a hitelező is érvényesíteni tudott volna a főadóssal szemben.

Mindegyik esetben a kezes megőrzi azt a jogát, hogy a hitelezőtől követelje a teljesített (és nem tartozott) kifizetés teljes vagy részleges megtérítését.

3.4. A kezes értesítése

A kezesség létét ismerő főadós köteles azonnal értesíteni a kezest, amint kifizette a hitelezőt. Ha az ilyen értesítésre nem került sor, a hitelezőnek a kifizetés tudta nélkül, „másodjára” fizető kezes megtérítési joggal rendelkezik a főadóssal szemben is.

3.5. Előre gyakorolható megtérítési jog

A főadós beleegyezésével kezességet vállaló kezes már a teljesítés előtt a főadós ellen fordulhat, ha:

a) a teljesítésért pert indítottak ellene,

b) ha a főadós túladosodott,

c) vagy ha a főadós kötelezte magát, hogy bizonyos határidőn belül mentesíti a kezest kötelezettsége alól, és ez a határidő lejárt anélkül, hogy a mentesítés megtörtént volna.

Ez a szabály alkalmazandó, ha a tartozás esedékessé vált, akkor is, ha a hitelező a kezes beleegyezése nélkül új fizetési határidőt adott a főadósnak, vagy ha a főadós által elszenvedett károk miatt vagy a főadós hibájából a kezes jelentősen nagyobb kockázatot visel, mint a kötelezettségvállalás időpontjában (Rptk. 2312. cikk).

3.6. A kezesség joghatásai több kezes esetén

A jogosult biztonságát növeli, amennyiben ugyanazért a kötelezettségért többen vállalnak kezességet. A jogosult a kezesekkel együtt és külön-külön is köthet szerződéseket.³³ Amennyiben több személy ugyanazon főadós ugyanazon tartozásáért vállal kezességet, a tartozást kifizető kezesnek megtérítési joga van a többi kezzessel szemben mindegyikük részének tekintetében. Ez a kereset csak azokban az esetekben indítható meg, ha a kezes a kifizetés előtt a főadós ellen fordulhatott volna. Ha a kezesek valamelyike túladosodott, az őt terhelő részt arányosan osztják meg a többi kezes és a teljesítő kezes között.

4. A kezesség megszűnése

A kezesség közvetett és közvetlen módon szűnhet meg.

4.1. Közvetett megszűnés

A kezesség megszűnésének a közvetett útja a szokványos: ha a főadós teljesít, a tartozás megszűnik, és így nincs már mit biztosítani a kezességgel. Hasonlóképpen közvetett megszűnésnek számít, ha bármely kötelemszüntető ok lép fel a főkötelezettség vonatkozásában.

³³ VÉKÁS: *i. m.*, 178.

Így például, ha a hitelező önszántából elfogad a főadóstól egy ingó vagy ingatlan vagyontárgyat a tartozás fejében (teljesítés helyetti átadás), a kezes akkor is mentesül a kötelezettsége alól, ha a hitelezőtől a vagyontárgyat utólag elperlik (Rptk. 2317. cikk).

4.2. Közvetlen megszűnés

A kezesség közvetlen módon szűnik meg a következő esetekben:

a) *Kezességelengedéssel.* A kezesség megszűnik, amennyiben a jogosult lemond a kezességről. A kezességelengedés nem szabadítja fel a főadóst, eltérően a főadós tartozásának elengedésétől, amely a kezeset is felszabadítja (ez utóbbi közvetett kezesség-megszüntetési ok).

Társkezesek közül az egyik kezesnek elismert kezességelengedés nem szabadítja fel a többi társkezeset, viszont nem tartoznak helytállni a felszabadított társkezes részéért, kivéve, ha kifejezetten egyetértettek a kezességelengedéssel.

b) *A főkötelezett és kezesi minőség egyesülésével.* Ha a főkötelezett és a kezesi minőség egyesül (például a kezes lesz a főadós örököse), nem szűnteti meg a jogosult jogát sem a főkötelezettel szemben, sem a kezestől kezeskedő személlyel szemben.

c) *A jogosulti magatartás szankciójaként.* Ha a jogosult cselekedete következtében a jogátruházás nem kedvez a kezesnek, akkor ez utóbbi mentesül azon összeg mértékéig, amelyet nem tudna visszaszerezni a főadóstól. Például ha a jogosult a kezességvállalást követően elveszt valamilyen biztosítékot (visszaad egy kézálogot), akkor a biztosíték elvesztésével okozott veszteség mértékéig a kezes mentesül.

„Ha a jogosult a főadós után a kezesség után újra hitelez, azzal a kikötéssel, hogy az adós részéről ezután teljesített részletfizetések az újonnan keletkezett, biztosíték nélküli adóságra történjenek, önmagában érvényes a megállapodás, és a kezes kötelezettsége el nem enyhézik. Kivételt képez, ha a kezes bebizonyítja, hogy a kikötés a kezes kárára szolgált azáltal, hogy a főadós vagyoni viszonyai rosszabbodtak és a kezes a megtérítési jogától (a visszakereset útján való kielégítéstől) elesett.”³⁴

Szintén megszűnik a kezesség, amennyiben a főkötelezettség határidejének lejártától számított 6 hónapon belül a jogosult nem indított és nem folytatja gondosan a főadós elleni eljárást. Ha a kezes kifejezetten korlátozta a felelősségét a főtartozás határidejére, a kezes csak akkor kötelezhető teljesítésre, ha a főadós elleni keresetet az esedékességtől számított 2 hónapos határidőn belül megindították (Rptk. 2318. cikk).

d) Mentesülés jövőbeli vagy nem meghatározott kötelezettségek alól. Ha jövőbeli vagy meghatározatlan, illetve meghatározatlan időre adott tartozások fedezésére vállalják a kezességet, a kezesség három év elteltével megszűnhet, az adós, a hitelező és a többi kezes értesítése nyomán, ha időközben a követelés nem vált esedékessé.

Ez a szabály nem alkalmazandó a bírósági kezesség esetében.

e) *A kezes halála folytán.* A kezesség megszűnik a kezes halálával még akkor is, ha létezik ellentétes kikötés (Rptk. 2319. cikk). Ez viszont nem jelenti azt, hogy maga a kezes tartozása szűnne meg. A hitelezőnek a kezessel szemben fennálló követelési joga

³⁴ RAFFAY: i. m., 256.

megmarad, és az örökösök, az örökölt vagyon keretei között (*intra vires hereditatis*) kötelesek helytállni a tartozásért.³⁵

f) Bizonyos tisztségre való tekintettel megkötött kezesség megszűnése. A főkötelezett bizonyos tisztségére való tekintettel létesített kezesség az illető tisztség megszűnésével egyidejűleg megszűnik. Ennek ellenére a kezes felel a kezesség megszűnésekor meglévő összes tartozásért, akkor is, ha azok feltételnek vagy határidőnek vannak alávetve (Rptk. 2320. cikk).

Irodalomjegyzék

1. EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009.
2. KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog. A magyar magánjogból tartott egyetemi előadások rövid foglalata*, Studium, Budapest, 1930.
3. RAFFAY Ferenc: *A magyar magánjog kézikönyve. Második kötet: dologjog, kötelmi jog és öröklési jog. Harmadik, jelentékenyen bővített és javított kiadás*, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1909.
4. SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata*, II. köt., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935.
5. TÓTH Lajos: *Magyar magánjog. Kötelmi jog*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938.
6. VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.
7. VERESS Emőd: *Contractul de fideiusiune*, C.H. Beck, Bukarest, 2015.
8. VERESS Emőd: *Câteva observații privind stingerea fideiusiunii prin decesul fideiusorului, potrivit Codului civil în vigoare*, Dreptul, 2015/12, 69–75.
9. VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 4. kiad., Forum Iuris, Kolozsvár, 2019.
10. *** *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag*, VI. köt., Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1905.

³⁵ A kapcsolódó vitákról és a fenti értelmezés helyességéről lásd VERESS Emőd: *Câteva observații privind stingerea fideiusiunii prin decesul fideiusorului, potrivit Codului civil în vigoare*, Dreptul, 2015/12, 69–75.

VISONTAI-SZABÓ KATALIN

A gyermek jogainak érvényesülése a magyar polgári eljárásban

Implementation of the Rights of the Child in Hungarian Civil Procedure

Abstract: The status of children, and their role have both undergone significant changes all over the world in the past half century. The rights and vulnerabilities of the child are now the subject of increased attention in all fields, including in the framework of the judicial process. Today, the notion of child-friendly justice is not unknown in Hungary although it is yet to be decided if the proper term is child-friendly or child-centred. The means of ensuring that the rights of the child are respected are common to all procedures; however, the traumas and adverse experiences they may have found themselves subjected to are widely diverse in civil cases (usually the establishment of parental supervision), criminal cases (usually crimes where the victim is a child), and in procedures specific to the tutelage authority; so, the question deserves examination in view of such specificities. The adoption of the New York Convention was a significant milestone in the domain of the rights of the child; however, laying down the theoretical foundations was only relatively slowly followed by a dynamic of development in practice, and that took place with a wide degree of variability in different fields. In Europe – as in Hungary –, the participation of the child during the procedure meant the same as a hearing when the child is addressed questions. Today we know that Laura Lundy was right when in several of her studies she drew attention to the fact that true participation is more than simply asking the child questions. In my research, I set myself the task to create a type of catalogue for the procedural rights of the child and to answer the question: what more can we do that has not yet been done in order to avoid transforming participation in a procedure into a burden, or even worse, a trauma for the child, but instead making it the reflection of a plenitude of rights, a defining but not uncomfortable experience?

Keywords: the perspective of children's rights, hearing of the child, the rights of the child, child-friendly justice, The New York Convention.

Összefoglaló: Az elmúlt fél évszázad során a gyermekek helyzete, szerepe sokat változott a világ minden területén. A gyermekek jogaira és sérülékenységére ma már minden területen kiemelt figyelmet fordítanak, így az igazságszolgáltatás keretein belül is. Ma már hazánkban sem ismeretlen a gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalma, bár a vita még nincs eldöntve, hogy a gyermekbarát vagy a gyermekközpontú a helyes kifejezés? A gyermek jogainak biztosítása minden eljárásban azonos, azonban hogy milyen traumáknak, rossz élményeknek lehetnek kitéve, erős változatosságot mutat a polgári ügyek (jellemzően szülői felügyelet rendezése), a büntetőügyek (tipikusan kiskorú sérelmére elkövetett bűncselekmények), valamint a gyámhatósági eljárások során, ezért érdemes a kérdést ezen specialitásokra figyelemmel vizsgálni. A New York-i Egyezmény elfogadása komoly mérföldkő volt a gyermekjogok területén, az elméleti alapok lefektetését azonban csak viszonylag lassan követte a gyakorlat, és a fejlődés dinamikája területenként is nagyfokú eltérést mutat. Európában – és így Magyarországon is – hosszú időn keresztül a

gyermek részvétele az eljárásban egyet jelentett a gyermek meghallgatásával. Ma már tudjuk, hogy Laura Lundynak volt igaza, aki több kutatása eredményeképpen felhívta a figyelmet arra, hogy a valódi részvétel jóval több, mint a gyermek pusztá meghallgatása. Kutatásom során elsősorban arra helyeztem a hangsúlyt, hogy a gyermek eljárási jogainak egyfajta katalógusát adhassam, illetve hogy választ adhassak arra a kérdésre, hogy mit tehetünk az eddigieken túl annak érdekében, hogy a gyermek számára az eljárásban való részvétel ne teher vagy még inkább trauma legyen, hanem jogainak kiteljesedése, egy meghatározó, de kellemes élmény?

Kulcsszavak: gyermekjogi világnézet, a gyermek meghallgatása, a gyermek jogai, gyermekbarát igazságszolgáltatás, New York-i Egyezmény.

1. Bevezetés

A XXI. században számtalan oka lehet annak, hogy a gyermek kapcsolatba kerül az igazságszolgáltatás rendszerével. Elválnak a szülei, örökbe fogadják, bűncselekmény áldozata, szemtanúja vagy elkövetője lesz.

Egy polgári, büntető- vagy közigazgatási eljárás résztvevőjévé válni sokszor még a felnőttek számára is mentálisan és érzelmileg megterhelő. Amennyiben a gyermek is alanya lesz a folyamatnak és a körülmények nem megfelelőek, valamint a részt vevő szakemberek nincsenek kellőképpen felkészítve, az eljárás akár komoly traumákat is kiválthat a gyermekben, melynek súlyos következményei lehetnek a jövőre nézve. A gyermek életkorának és érzékenységének megfelelő kíméletes bánásmód egyre nagyobb jelentőséggel bír, hiszen az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének 2017-es összefoglaló jelentése szerint a 2010-ben vizsgált 11 tagállamban¹ 74 000 gyermek lett bűncselekmény áldozata, és 495 000 gyermeket érintett szülei kapcsolatának megszűnése.²

Hosszú időn keresztül evidenciának számított, hogy a gyermekeknek nincs keresnivalójuk a bíróságon, legyen szó polgári vagy büntetőügyről. Ez a hozzáállás az 1989-ben elfogadott New York-i Egyezmény³ erőteljes változásnak indult. A gyermekek jogairól szóló egyezményhez Magyarország is csatlakozott,⁴ és ennek nyomán a gyermekekhez való hozzáállás jelentős átalakulásnak indult. Nemcsak a jogszabályok és eljárásrendek változtak meg, hanem a társadalmi vélekedés is. A gyermekek jogainak ismerete ugyan még mindig nem kellően széles körű, de véleményem szerint a folyamat jó irányba halad. Számtalan civilszervezet, alapítvány⁵ dolgozik azon, hogy a szülők és a gyermekek megismerhessék ezeket a jogokat, és adott esetben élhessenek is velük.

¹ Bulgária, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Horvátország, Lengyelország, Németország, Románia, Spanyolország.

² https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.), 1.

³ 1989. november 20-án New Yorkban elfogadott, a Gyermek jogairól szóló Egyezmény.

⁴ Kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.

⁵ Pl. Hintalovon Alapítvány.

Számos állami kezdeményezés⁶ is indult e témában, továbbá az Európai Unió⁷ is támogatja azokat a projekteket,⁸ amelyek a gyermekek jogainak minél szélesebb körű megismertetését és biztosítását szolgálják.

A gyermekeket megillető alapvető jogok lényegében azonosak a minden embert megillető alapjogokkal, azonban életkorukból adódó sebezhetőségük okán rájuk speciális szabályok is vonatkoznak. Ezen jogok közül – jelen tanulmány keretei között – a gyermek polgári eljárásbeli jogait fogom részletesen bemutatni, ezen belül külön hangsúlyt kívánok fektetni a gyermekbarát/gyermekközpontú igazságszolgáltatás elemeire, illetve a gyermek meghallgatására.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmát az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása⁹ tartalmazza: olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve a következőkben felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, mely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás minimumszabályai közé tartozik, hogy a gyermeket megfelelően – életkorának és érettségének megfelelő színvonalon – tájékoztassák a jogairól, kötelességeiről és az eljárás menetéről. Az alapvető jogok közé tartozik továbbá az eljárásban való részvétel joga, a gyermek meghallgatása és joga a szabad véleménynyilvánításra, továbbá az, hogy véleményét és akaratát figyelembe is vegyék a döntéshozatal során. Ezeken felül joga van a képviselőre és a segítségnyújtásra a jogok érvényesítésében, illetve ahhoz, hogy az eljárási rendet az életkorából fakadó szükségleteihez igazítsák.¹⁰

A téma kellő körülhatárolásához elengedhetetlen a gyermek fogalmának meghatározása. Ez meglehetősen egyértelműnek tűnhet, azonban nem minden esetben magától értetődő. A Ptk.¹¹ Családjogi Könyve nem ad külön definíciót a gyermekre, helyette a kiskorú elnevezést használja – idetartoznak a 18 év alatti személyek¹² –, illetve a Ptk. ál-

⁶ KIM 2012 a gyermekbarát igazságszolgáltatás éve. OBH Munkacsoport létrehozása 2013-ban. Cél a gyermek érdekeinek érvényesítése; minden eljárásban biztosítani, hogy életkoruknak megfelelő bánásmódban részesüljenek. Különös hangsúlyt fektettek a bírák képzési rendszerének kidolgozására és infrastrukturális fejlesztésekre.

⁷ Lisszaboni szerződés, EU Alapjogi Charta 24. cikk, IP/10/1348 stratégia, 2011 Gyermekjogi ütemterv.

⁸ Pl. IDEA Project: Írország, Észtország, Magyarország, Finnország és Svédország részvételével. Lásd: <http://ideachildrights.ucc.ie> (letöltés ideje: 2019. 03. 23.).

⁹ Elfogadták 2010. november 17-én.

¹⁰ GYURKÓ Szilvia: *Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben – gyermekbarát eljárás a gyermekek szemével*, Családi Jog, 2011. szeptember, 2–3.

¹¹ 2013. évi V. törvény.

¹² Kivéve, ha 16. életévük betöltése után gyámhatósági engedéllyel házasságot kötöttek, mert ők a házasságkötéssel elérik a nagykorúságot, bár ettől még tekinthetők gyermeknek.

talában a cselekvőképtelen (14 év alatti) és a korlátozottan cselekvőképes (14 és 18 éves kor közötti) fogalmakkal operál. A Gyvt.¹³ szintél a Ptk. értelmezését veszi alapul.¹⁴

A New York-i Egyezmény 1. cikke szerint gyermek az a személy, aki 18 éven aluli. A gyermekkor kezdete értelemszeren a születés pillanata. A Hágai Egyezmény 4. cikke 16 éves korban határozza meg a gyermekkor végét, a Hágai Gyermekvédelmi Egyezmény 2. cikke szintén 18 éves korig ismeri el a gyermeki létet. A Brüsszel II.A rendelet 11. cikke ismét a 16 éves korhatárt tekinti irányadónak. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása II.A pontja szerint a 18 évesnél fiatalabbak tartoznak ebbe a körbe.

2. A jelenlegi szabályozás bemutatása

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény – mely hosszú időn keresztül szabályozta a családjogi viszonyokat – eredeti célkitűzései között is szerepelt a gyermekek érdekeinek védelme, az ifjúság fejlődésének és nevelésének előmozdítása az Alkotmánnyal összhangban, ám ennél konkrétabb szabályokat nem tartalmazott a gyermek jogainak biztosításával kapcsolatban. Ebben jelentős változást hozott az 1991. évi LXIV. törvénnyel ratifikált New York-i Egyezmény, melynek hatására 1995-ben jelentős átalakításon esett át a Csjt. Alapelvei szinten rendelte el, hogy „a törvény alkalmazása során mindenkor a kiskorú gyermek érdekében figyelemmel, jogait biztosítva kell eljárni”.¹⁵

Az 1997-ben megalkotott 1997. évi XXXI. törvény a gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, valamint a hozzá kapcsolódó 149/1997. (IX. 10.) kormányrendelet is alapelvei között biztosítja, hogy alkalmazása során tekintettel kell lenni a gyermek alapvető érdekeire, mindenkor ezen érdekek biztosítására kell törekedni.

A 2014-ben hatályba lépett 2013. évi V. törvény Családjogi Könyvének kodifikációjára már erős hatást gyakoroltak az ENSZ, az Európai Unió, a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia és az Európa Tanács által elfogadott deklarációk, egyezmények és iránymutatások, így a jogszabály megalkotása során már nem is volt kérdés, hogy a gyermek legfőbb érdekének elsődlegessége alapelveként kerül meghatározásra, vagyis az egész jogszabály értelmezését áthatja, azt alapvetően határozza meg.

A Ptk. 4:2. §-a rögzíti, hogy „a családi jogviszonyokban a gyermek érdeke és jogai fokozott védelemben részesülnek”. Ezen deklaráció szoros összefüggésben van a családi jog általános alapelveivel, hiszen a gyermek, aki korából és élethelyzetéből adódóan a családi kapcsolataiban eleve a gyengébb fél helyzetében van, különleges védelemre és támogatásra szorul. Egyértelmű a jogalkotó szándéka, miszerint a gyermek ne a tárgya legyen a hatósági eljárásoknak, ne csak passzív elszenvedője legyen szülei döntésének, hanem legyen ő az eljárás legfőbb érdekeltje, akit minden fontos

¹³ 1997. évi XXXI. törvény.

¹⁴ *Gyermek*: a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:10. § (1) bekezdése szerinti kiskorú.

¹⁵ 1952. évi IV. törvény 1. § (2) bekezdés.

dologról tájékoztatni kell, azokkal kapcsolatban joga van véleményét kinyilvánítani, és ahhoz is joga van, hogy nyilatkozatát – korának és érettségének megfelelően – kellő súllyal figyelembe is vegyék.¹⁶

Magyarország kormánya 2012-ben meghirdette a gyermekközpontú igazságszolgáltatás évét, melynek egyik legfontosabb célja volt azon körülmények és eljárási szabályok megalkotása, melyek garantálni képesek, hogy a bírósági meghallgatás a gyermekek számára ne egy életre szóló negatív élmény legyen. Eredményképpen született meg a 2012. évi LXII. törvény, mely számos törvényt módosított, többek között a Btk.-t, a Be.-t, a Bv. tvr.-t és a Pp.-t. Azóta ezeket a jogszabályokat hatályon kívül helyezték, hiszen új törvény készült helyettük, de az alapvető elvek megmaradtak, beépültek az új szabályok közé. További eredménye volt a 2012-ben indult kezdeményezésnek, hogy 2013-ban az Országos Bírósági Hivatalon belül a gyermekközpontú igazságszolgáltatás bírósági koncepciójának kialakítására munkacsoportot állítottak fel. Ők is eredményes munkát végeztek, tevékenységük nyomán sokféle tájékoztató született az eljárásban – bármilyen minőségben: tanú, vádlott, sértett – részt vevő gyerekek számára.

3. A gyermek mindenek felett álló érdeke

A New York-i Egyezmény alaptétele, mely elfogadása óta minden, a gyermek jogairól szóló iránymutatás és jogszabály kiindulópontja, az eredeti angol nyelvű szövegben „*the best interest of the child*” szóhasználattal jelent meg, mely az első magyar változatban kissé helytelenül lett fordítva, és ez a kifejezés terjedt el később. Valójában csak a 2010-es évek közepén merült fel, hogy általánosságban nem beszélhetünk a gyermek mindenek felett álló érdekéről, hiszen sok esetben egyéb más szempontok vagy adott esetben más gyermekek érdekei is ütközhetnek, így napjainkban a sokkal inkább helyénvaló és az eredeti szándékot is jobban tükröző megfogalmazást használjuk: a gyermek legfőbb érdeke vagy a gyermek legjobb érdeke.

A szóhasználat eltéréséből adódó félreértéseken túl is nehézséget okoz, hogy valójában sehol nincs meghatározva, pontosan mit is jelent a gyermek legfőbb érdeke, pedig világos jogi kritériumrendszer kidolgozásával sokat segíthetne a jogok biztosításában. De biztos, hogy azzal garantáljuk a gyermek érdekének érvényesülését, ha egyértelmű szabályok közé szorítjuk? Kiindulva abból, hogy a gyermek legfőbb érdeke egyszerre tekinthető jognak, elvnek és eljárási szabálynak, talán közelebb kerülünk a megoldáshoz, de valójában az egyetlen lehetséges értelmezést így sem találhatjuk meg.

Tovább nehezíti a gyermek legfőbb érdekének meghatározását, hogy az eljárás során a gyermek összes, a New York-i Egyezmény szerint biztosított jogát tiszteletben kell tartani, hiszen ezen garantált jogok között nem állíthatunk fel fontossági sorrendet, azok elvileg mind a gyermek legjobb érdekét szolgálják. Az elv jobb megértése és

¹⁶ BOROS Zsuzsa, KATONÁNÉ PEHR Erika, KÖRÖS András, MAKAI Katalin, SZEIBERT Orsolya: *Polgári Jog, Családjog = Az új Ptk. magyarázata*, szerk. KÖRÖS András, HVG Orac, Budapest, 2013, 28.

alkalmazása érdekében az Európai Bizottság hét olyan elemet határozott meg, amelyet a gyermek legfőbb érdekének mérlegelése során figyelembe kell venni:¹⁷

- a gyermek véleménynyilvánítási joga az őt érintő döntésekben;
- a gyermek identitása;
- a családi környezet megőrzése és a kapcsolatok fenntartása;
- a gyermek gondozása, védelme és biztonsága;
- kiszolgáltatott helyzetének figyelembevétele;
- az egészséghez való jog;
- az oktatáshoz való jog.¹⁸

Ahhoz tehát, hogy megtalálhassuk azt a megoldást, amely a gyermek legfőbb érdekét biztosítja, az eset összes körülményét, az ügy egyéb érdekeltjeinek érdekeit (szülők, más gyermekek), valamint a gyermeket megillető minden egyéb jogot együttesen, gondos mérlegelés alá kell vonni, és figyelembe kell venni a rövid és hosszú távú következményeket is.¹⁹

Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a gyermek érdeke sok esetben ellentétes a szülők érdekével, erre azonban nem biztos, hogy időben fény derül, hacsak nem vagyunk kellőképpen körültekintőek. Amennyiben érdekellentét áll fenn, arra kell törekedni, hogy megtaláljuk az egyensúlyt a gyermek érdeke és a szülők érdeke között, hiszen a gyermek érdeke nem mindenek felett áll, csak a legfőbb szempontként érvényesül. Ezért is fontos a megfelelő szóhasználat.

Fontos lenne – többek között a jogalkotói szándék maradéktalan érvényre jutása érdekében –, hogy az eljárást lezáró határozatból kitűnjön, mit tekintett az eljáró hatóság a gyermek legfőbb érdekének. A legtöbbször hiányzik ennek kimondása, annak ellenére, hogy a határozatot elvileg ezen érdek alapján hozták meg. Magyarországon a bíró (remélhetőleg) az ügy összes körülményének mérlegelésével hozza meg ítéletét, azaz maga dönt arról is, hogy mi a gyermek legfőbb érdeke. A másik lehetőség, hogy a szülők egybehangzó nyilatkozatára hagyatkozik, de más bizonyítási eszközt ritkán vesz igénybe.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága több esetben is kimondta, hogy a nemzeti bíróságoknak pszichológiai vélemény alapján kell megítélniük a gyermek legfőbb érdekét, valamint hogy a gyermeket a pszichológus és a bíróság is hallgassa meg szülői felügyelettel vagy kapcsolattartással összefüggő perekben.²⁰ Véleményem szerint bonyolultabb ügyekben ez valóban indokolt lehet, de egyszerűbb (közös megegyezéssel) perekben – tekintettel a nagyfokú szakértőhiányra – csak a perek rendkívüli elhúzódnását eredményezné. A gyermek legfőbb érdekének mindenáron való megtalálása iránti igény esetenként oda vezethet, hogy kiderül, a gyermeknek az az érdeke, hogy a házasságot ne bontsák fel. Oka lehet ez vajon a kereset elutasításának?

¹⁷ Ezáltal mégis felállít egyfajta sorrendet, ellentétben a New York-i Egyezmény eredeti szándékával.

¹⁸ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.), 14.

¹⁹ HEGEDŰS Andrea: *A gyermekbarát igazságszolgáltatás = A gyermekek jogaival kapcsolatos ismeretek bővítése és készségek fejlesztése a gyermekek védelme érdekében*, szerk. HEGEDŰS Andrea, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 2018, <https://ideachildrights.ucc.ie/resources/Hungary/IDEA-e-book-full-final-version.pdf> (letöltés ideje: 2019. 04. 01.), 203.

²⁰ Pl.: 25735/94. Elsholz kontra Németország, 21971/96. Sommerfeld kontra Németország.

4. A gyermekbarát igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatás elsősorban attól lehet gyermekbarát, hogy biztosítja a kiskorú számára az eljárásban való részvételt, azaz lehetőséget ad arra, hogy kifejezze kívánságát, véleményét, akaratát, másodsorban pedig azt hivatott garantálni, hogy amennyiben a gyermek meghallgatására nem a véleménye kifejezése érdekében, hanem a bizonyításfelvétel érdekében kerül sor, akkor – amennyire lehet – elkerülhető legyen a másodlagos viktimizáció és a gyermek traumatizálása. A fokozott védelemre vagy speciális elbánásra szoruló gyermekek (pl. szexuális zaklatás vagy családon belüli erőszak áldozata, halmozottan hátrányos helyzetű, fogyatékkal élő vagy roma) igényeire fokozottan ügyelni szükséges.

Az Európa Tanács „Építsük Európát a gyermekekért, a gyermekekkel” elnevezésű programja azt a célt tűzte ki, hogy segítsen biztosítani a gyermekek alapvető emberi jogait, és védelemben részesítse őket az erőszak minden formájával szemben. A program megvalósítása során egyértelműen körvonalazódtak az igazságszolgáltatás gyenge pontjai, úgy, mint a gyermek számára félelmet keltő környezet, az életkornak megfelelő tájékoztatás és magyarázat hiánya, a családok megszólításának erőtlensége, valamint a hosszadalmas vagy túlságosan is rövid úton lezárt eljárások.²¹

Ezen célkitűzés egyik eredményeképpen jött létre a Miniszteri Bizottság által 2010-ben elfogadott – a gyakorlat számára hatékony eszköznek szánt – iránymutatás a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. A nem kötelező jogi dokumentum fő célkitűzése, hogy minden csatlakozó ország törekedjen arra, hogy olyan igazságszolgáltatási rendszert hozzon létre, amely minden körülmények között gyermekközpontú, függetlenül attól, hogy a gyermek áldozatként, tanúként, egyéb érdekeltként vagy esetleg elkövetőként került kapcsolatba valamely hatósággal. A gyermekek jogait minden esetben biztosítani szükséges, és őket egyenrangú partnereként kell kezelni.

Az iránymutatás elkészítése során többek között az Emberi Jogok Európai Egyezményére, a New York-i Egyezményre, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélezési gyakorlatára hagytak. Ezen kívül széles körű egyeztetést folytattak gyermekjogokkal foglalkozó szakemberekkel és civilszervezetekkel, valamint bevontak a konzultációba gyermekeket és fiatalokat is.²²

5. A gyermekbarát igazságszolgáltatás alapelvei

5.1. Érdemi részvétel

A gyermek eljárásban való részvételének garantálásához elsősorban arra van szükség, hogy a hatóságok biztonságos, barátságos környezetet legyenek képesek teremteni, alkalmas kikérdezési módszereket alkalmazzanak, valamint meg tudják határozni és

²¹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, <https://rm.coe.int/16806a4541> (letöltés ideje: 2018. 02. 26.), 7.

²² Uo., 14–15.

figyelembe tudják venni a gyermek sajátos igényeit. A gyermekek számára elsősorban nem az a fontos, hogy ők hozzanak meg bizonyos döntéseket, sokkal inkább az, hogy biztosan tudják, a döntést hozó személy a döntés meghozatala során tisztában volt az ő véleményükkel is.²³

5.2. A gyermek érdekének megfelelő felmérése

Kiemelkedően fontos kérdés lehet a gyermek érdekének meghatározása, hiszen csak ennek pontos ismeretében biztosíthatjuk azt számára. De vajon ki mondhatja meg, hogy az adott helyzetben mi a gyermek érdeke? Magyarországon legtöbbször a szülők határozzák meg azt, hogy mi a legjobb a gyermeknek, gondoljunk csak a Csjt. hatályon kívül helyezése után is még sokáig élő gyakorlatra, mely szerint a bíróság a gyermek álláspontja felől a szülők egybehangzó nyilatkozata alapján is tájékozódhatott. Amennyiben a szülők nem képesek egyetérteni abban, hogy mi lehet a legjobb a gyermekük számára, a bíróság sok esetben vagy eldönti maga a rendelkezésére álló bizonyítékok alapján, vagy a pszichológus szakértőre bízta, hogy határozza meg, mi lenne a legjobb a gyermeknek. Ilyen esetben valójában egy kívülálló harmadik személy határozza meg a gyermek érdekét. Megjegyzendő, hogy a bíróságnak tartózkodnia kell attól, hogy a döntést áthárítsa a szakértőre, a nem megfelelően megfogalmazott kérdésekkel mégis sokszor esnek abba a csapdába, hogy gyakorlatilag a szakértő hozza meg a döntést a bíró helyett. Ilyenkor sem tud a gyermek legfőbb érdeke felszínre kerülni, ha a szakértő nem végzett kellően alapos munkát, és a bíróval együtt nem biztosították annak a lehetőségét, hogy kifejtse véleményét, kifejezze akaratát.

Vagy egyszerűen bízzuk a gyermekre, hogy ő döntse el, mi is az ő érdeke? Képes egyáltalán eldönteni, hogy számára mi a legjobb? A gyermek ilyenkor többnyire nagyon nehéz helyzetben van, lelkileg össze van törve, egyáltalán nem biztos, hogy világosan látja a jövőjét, azt, hogy mi is szolgálja az érdekét, tehát alapvető fontosságú, hogy hagyjuk elmondani a véleményét, de a döntés súlyát nem szabad ráterhelni.

Felmerül továbbá a kérdés, hogy a gyermek akaratának kifejezése valóban a saját véleményét tükrözi-e, vagy valamelyik szülő erőteljes ráhatása jelenik meg benne? Amennyiben felmerül a befolyásolás gyanúja, ennek kizárása nem a bíró, hanem a szakértő feladata.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a gyermek akarata egyáltalán nem biztos, hogy egybeesik az érdekével. Ezen ellentmondás feloldására, a gyermek jogainak szavatolására, szükséges a helyzet összes körülményét alaposan feltárni; szükség van a gyermek álláspontjának és nyilatkozatainak ismeretére, valamint ezen tényezők lelkiismeretes mérlegelésére. Ennek során a gyermek minden szóba jöhető érdekét (lelki, jogi, szociális, gazdasági) együttesen kell mérlegelni.

Ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, hogy mi a gyermek érdeke, speciális és széles körű tudásra van szükség, azaz tudni kell, mi jellemző az adott korú gyermekre általában, mi jellemző a konkrét gyermekre, a gyermeknek milyen jogai vannak, és el kell tudni vonatkoztatni saját magunktól, mert nem biztos, hogy neki is az a jó, ami nekünk jó vagy ennyi idős korunkban jó volt.²⁴

²³ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.), 3.

²⁴ GYURKÓ Szilvia: *A gyermekközponitú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon*, Belügyi Szemle, 2013/9, 30.

Multidiszciplináris megközelítésre van tehát szükség a gyermek valódi érdekének meghatározására. Nem elég csak meghallgatni, mert amit mond, az csak egy elem lesz a sok mérlegelhető szempont között. De vajon képes lesz egyedül, minden segítség nélkül felismerni és megfogalmazni a saját érdekeit? Minél fiatalabb, annál valószínűbb, hogy nem. Miként tudjuk hát garantálni azt, hogy a gyermek el tudja mondani, amit szeretne, ennek kifejezéséhez kellő segítséget is kapjon, de közben ne befolyásoljuk? Ki legyen tehát az a személy, aki támogatja őt ebben, illetve ha kell, képviseli az akarátát a hatóság felé?

Kézenfekvőnek tűnhet, hogy a gyermeket minden eljárásban a szülő képviselje, hiszen ezt teszi nap mint nap a szülői felügyeleti joga gyakorlása során is. Ez azonban nem elegendő és nem is biztos, hogy megfelelő. Nem elegendő, mert például egy szülői felügyelet rendezése iránti perben nem a gyermek személyét kell képviselni, nem a törvényes képviselőt kell ellátni, hanem a jogait kell garantálni és segíteni kell neki a véleménye kifejezésében. Továbbá az ilyen perekben könnyedén kialakulhat érdekelletét a szülő és a gyermek között, valamint a két szülő között is, így nem megfelelő és nem is igazságos, ha a szülő látja el a képviselőt.

Jelenleg a magyar polgári eljárásjogi szabályok szerint a gyermek törvényes képviselői a szülők. Amennyiben érdekelletét áll fenn közöttük, akkor a szülő jogait egy, a gyámhatóság által kirendelt eseti gyám gyakorolja, és bizonyos esetekben ügygondnok kirendelésére is sor kerülhet. Támogató személy igénybevételére egyelőre csak a büntetőeljárásban van lehetőség, ám kétségtelen, hogy ott valóban nagyobb szükség van rá.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása szerint a gyermek számára biztosítani kell, hogy saját nevében vehessen igénybe ingyenes jogi tanácsadást és kaphasson jogi képviselőt abban az esetben, ha közte és szülei, valamint más érintett felek között érdekelletét áll fenn. Az ily módon segítséget igénybe vevő gyermek képviselőt olyan ügyvédeknek kell ellátni, akik ismerik a gyermek jogait, illetve rendelkeznek speciális ismeretekkel a gyermek szükségleteiről és rendelkeznek a velük való hatékony kommunikáció technikáival. Ezen ismereteinek folyamatos fejlesztése érdekében javasolt, hogy a szakemberek rendszeres továbbképzéseken vegyenek részt.

A gyermeket saját jogokkal rendelkező, teljesen önálló ügyfélnek kell tekinteni. A gyermek számára meg kell adni minden szükséges információt és magyarázatot. A gyermeket képviselő ügyvédnek a gyermek véleményét kell közvetítenie. Biztosítani kell a megfelelő képviselőt és a szülőktől független képviselőhez való jogot, különösen olyan eljárások esetében, ahol szülő, családtag vagy gondviselő a feltételezett elkövető.²⁵

5.3. A gyermek emberi méltóságának tiszteletben tartása

Tekintettel arra, hogy minden gyermek egyedi és értékes emberi lény, emberi méltóságát minden eljárásban tiszteletben kell tartani. Ehhez hozzátartozik, hogy tisztességgel és tisztelettel kell őket kezelni, külön figyelmet fordítva személyes helyzetükre, jólétükre és szükségleteikre. Fizikai és pszichológiai integritásukat tiszteletben kell tartani.

²⁵ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, <https://rm.coe.int/16806a4541> (letöltés ideje: 2018. 02. 26.), 27.

A gyermekek semmilyen körülmények között nem vethetők alá kínzásnak, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek.²⁶

5.4. Védelem a diszkriminációval szemben

A bírósági eljárás során a gyermekekkel nemre, fajra, bőrszínre, etnikai vagy társadalmi származásra, genetikai tulajdonságra, nyelvre, vallásra vagy meggyőződésre, politikai vagy más véleményre, nemzeti kisebbséghez tartozásra, vagyoni helyzetre, születésre, fogyatékosagra, korra, szexuális irányultságra, nemi identitásra vagy nemi önkifejezésre való tekintet nélkül egyformán kell bánni.²⁷ Külön figyelmet kell fordítani a különösen kiszolgáltatott helyzetben lévő, például mélyszegénységben élő vagy felnőtt hozzátartozóiktól elszakított gyermekekre.²⁸

Magától értetődőnek tűnhet, hogy az eljárásban részt vevő minden gyermeket – megkülönböztetés nélkül – illetnek meg a gyermeki jogok, azonban sok esetben mégis az a tapasztalat, hogy bizonyos – egyébként is fokozottan sérülékeny – csoportok diszkrimináció áldozataivá válhatnak. Magyarországon jellemzően a kiskorú roma bűnelkövetők, a prostituáltak, a kábítószerfüggők kerülhetnek hátrányos megkülönböztetés alá, pedig kiszolgáltatott helyzetükből adódóan ők sokkal inkább áldozatok, mint bűnösök.

A fogyatékkal élő gyermekekkel való kapcsolatteremtés is meglehetősen akadályozott, hiszen sok bíróság és hivatal a mai napig nem akadálymentesített, és a bírók sem kapnak felkészítést arra, hogy miként kell egy látássérült vagy hallássérült gyermekkel kommunikálni.

A diszkrimináció alapja lehet az életkor is: a nagyon fiatal, véleményük kifejezésére képtelen gyermekek eleve ki vannak zárva a részvételből, de erre a problémára egyelőre nem született hatékony megoldás. Ezzel kapcsolatban felmerült, hogy a beszélni még nem tudó gyermekek számára egyéb kifejezési módokat kell felkínálni, pl. gyurma, báb, rajz.²⁹ Ezek értelmezéséhez azonban már speciális szakértelem szükséges, ráadásul ez is csak egy bizonyos életkor felett alkalmazható, továbbá véleményem szerint az a gyermek, aki rajzban vagy más alkotással képes kifejezni magát, többnyire már beszélni is tud, ez a megoldás tehát csak olyan esetben alkalmazható, ha a gyermek nem alacsony életkora, hanem egyéb okok miatt nem képes a szóbeli önkifejezésre.

5.5. A tisztességes eljáráshoz való jog és a jogállamiság

A jogállamiság alapelvei a gyermekekre is vonatkoznak. A tisztességes eljárás nélkülözhetetlen elemeit, úgy, mint törvényesség, arányosság, az ártatlanság véelme, a jogi tanácsadáshoz való jog és a fellebbezés joga, a gyermekek számára is biztosítani kell.

²⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, <https://rm.coe.int/16806a4541> (letöltés ideje: 2018. 02. 26.), 18–19.

²⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, <https://rm.coe.int/16806a4541> (letöltés ideje: 2018. 02. 26.), 19.

²⁸ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.), 13.

²⁹ A Resource Guide on the UN Committee on the right of the child general comment no 12, resourcecentre.savethechildren.net/node/5259/pdf/5259.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 21.).

5.6. A panasz joga

A gyermek számára biztosítani kell a független és hatékony panaszkezelési mechanizmusokhoz való hozzáférési jogot. Ez a lehetőség a New York-i Egyezményhez készült 3. kiegészítő jegyzőkönyvben került bővebben kifejtésre és továbbfejlesztésre 2014-ben, melyet hazánk még nem ratifikált. Ennek oka lehet többek között, hogy Magyarországon nem létezik önálló gyermekjogi ombudsman. Az alapjogi biztos látja el ezeket a feladatokat is, így a megoldásukra rendelkezésre álló kapacitás korlátozott. Továbbá, a gyermekek sem állnak még a jogtudatosságnak azon a fokán, hogy önállóan képesek legyenek panaszt előterjeszteni. Ennek fejlesztése érdekében már kisgyermekkorban meg kellene ismertetni a gyermekeket jogaikkal.

6. A gyermekbarát igazságszolgáltatás alapkövei

6.1. Tájékoztatás és tanácsadás

Fontos, hogy a gyermek az eljárás során végig jól tájékozott legyen, mert ezáltal csökkenthető a szorongása, a bizalmatlansága és a félelme. A megfelelően tájékoztatott gyermek magabiztosabb, és nagyobb biztonságban érzi magát, ennek következtében őszintebben tud beszélni, ami nemcsak számára, de az eljárás kimenetelére is kedvezően hat. A tájékoztatás során lényeges, hogy a gyermek ne kerüljön túl sok részlettel túlterhelésre, számára mindig az éppen aktuális vagy jelentős információk kerüljenek közlésre. Kiemelendő továbbá, hogy a magyarázatokat mindig a gyermek életkorához, értelmi, fejlettségi szintjéhez és aktuális lelkiállapotához kell igazítani.

A gyermek tájékoztatása az eljárás előtt

Az eljárás előtt elengedhetetlen, hogy a gyermek tájékoztatása megtörténjen annak menetéről és lehetséges kimeneteléről, a jogairól, a résztvevők szerepéről és arról, hogy mi fog vele történni az adott végkifejletek esetén.

Egyelőre megoszlanak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy a tájékoztatást, felvilágosítást kinek is kell a gyermek számára biztosítani, és ezzel kapcsolatban kialakult gyakorlatról sem beszélhetünk. A legelterjedtebb megoldás szerint a szülők azok, akik elsődlegesen tájékoztatják a gyermeküket, azonban ezzel kapcsolatban többféle aggály is felmerülhet. Elképzelhető, hogy ők maguk sem egészen jól tájékozottak, illetve előfordulhat, hogy elfogultak, vagy hogy érdekellentét áll fenn közöttük.

A tájékoztatásban is szerepe lehet a már korábban említett segítő személyeknek vagy támogató szolgálatoknak, de az ismeretterjesztés lehet ennél általánosabb is és kezdődhet már egészen az óvodáskorban, például a kisgyermekek játékos formában megismerkedhetnek a jogaikkal, ami akkor is nagyon hasznos, ha soha nem kerülnek kapcsolatba az igazságszolgáltatással.

Az információ lehet széles körben terjesztett, azaz eljuthat minden kisgyermekhez, ahhoz is, aki nem érintett, de ha esetleg a későbbiek során mégis érintetté válik,

már tudni fogja, hogy mire számíthat, illetve hol juthat releváns információhoz. Például gyermekjogi szakértők által készített online anyagok, videók, tájékoztató füzetek a különböző korosztályokba tartozó gyermekeket a saját értelmi szintjükön szólíthatják meg. Ezek a tájékoztató anyagok a szülők és a gyermekekkel dolgozó szakemberek (jogászok, pedagógusok, szociális munkások) számára is hasznosak lehetnek, mert ezek segítségével ők maguk is a gyermek számára érthetőbb, elfogadhatóbb módon adhatják át az információkat.

Az információ beszerzésén túl néhány további tényezőre is szüksége lehet egy gyermeknek akkor, ha éppen egy eljárás küszöbén áll. Fontos lehet számára, hogy legyen mellette valaki, akiben megbízik, aki képes számára magyarázatokkal szolgálni, képes az érzelmeire reagálni, félelmeit csökkenteni, akivel az elvárásokat meg tudja beszélni, aki tudja számára a harmóniát biztosítani, és aki felé lehetősége van a kérdésfeltevésre.³⁰ Ebből a szempontból tehát nem elegendő, hogy a világhálón keresztül hozzáférnek a tájékoztató anyagokhoz, mert néha ennél sokkal többre van szükségük.

A gyermek tájékoztatása az eljárás során

A gyermeket a meghallgatása során tájékoztatni kell az őt megillető jogokról, illetve arról is, hogy nem biztos, hogy a bíróság az ő kívánságát figyelembe véve fogja meghozni a döntését, hiszen – bár rendkívül fontos – nem ez az egyetlen körülmény, amelyet a bíróságnak mérlegelnie kell az ítélet meghozatala során. Ez fontos egyrészt a későbbi csalódás elkerülése érdekében, illetve azért is, mert így levehetjük a gyermek válláról a terhet, amelyet az állásfoglalásra kényszerítés jelenthet számára, ha úgy érzi, a perben túlzott súlya van az általa elmondottaknak.

A tájékoztatásnak a meghallgatást megelőzően is komoly jelentősége van, hiszen valamilyen módon a gyermek tudomására kell hozni, hogy lehetősége van véleményének kifejtésére. Ez is az eljáró bíró feladata, de eddig csak a 14 évnél idősebb gyermekek esetében volt erre példa, egy jelenleg éppen kialakulóban lévő – rendkívül előremutató és üdvözlendő – szokás nyomán. A Fővárosi Törvényszéken indult az a kezdeményezés, mely szerint a 14 évnél idősebb gyermek számára a második tárgyalás előtt küldenek – egy számára is érthető módon megfogalmazott – levelet, melyben tájékoztatják a folyamatban lévő eljárásról, az őt megillető jogokról, többek között arról is, hogy joga van véleményét személyesen szóban vagy levélben tudatni a bírósággal. Amennyiben a gyermek nem reagál a levélre, úgy tekintik, hogy elfogadja szülei döntését.³¹

Amennyiben a gyermeknek küldött levél gyakorlata szélesebb körben elterjed, és keletkezik némi tapasztalat annak fogadtatásával és gyakorlati, érdemi következményeivel kapcsolatban, érdemes lesz megfontolni a megoldás 14 évnél fiatalabbak esetében alkalmazását is. Természetesen ebben az esetben szükséges megállapítani egy alsó korhatárt, hiszen a még írástudatlan gyermekeket teljesen felesleges ezzel terhelni.

Cselekvőképtelen korban lévő gyermekek esetében természetes felmerül a kérdés, hogy mi a teendő abban az esetben, ha a szülők teljes egészében meg szeretnék kímélni a gyermeket az eljárástól, és egyáltalán nem kívánják őt bevonni a bírósági procedúrába,

³⁰ HEGEDŰS: i. m.

³¹ DARNÓT Sára: *A gyermek meghallgatása családjogi perekben – interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre*, Családi Jog, 2017. december, 23.

ezért elutasítják, hogy a bíróság levelet küldjön számára. Ebben az esetben a gyermek joga és a szülő kívánsága kerül összeütközésbe. A tájékoztatáshoz való jog a meghallgatást követően is megilleti a gyermeket, különösen abban az esetben, ha a bíróság nem a gyermek kívánságának megfelelő döntést hozott, illetve akkor is, ha nem került sor a meghallgatására, hanem a bíró a szülei egybehangzó nyilatkozatára alapozta ítéletét.³²

A gyermeknek joga van ahhoz, hogy elmagyarázzák neki a döntést, ezzel megkönynyítve annak elfogadását. Ennek során biztosítani kell a gyermeket arról, hogy – akár a személyes kívánságával szemben is – az érdekeit vették elsősorban figyelembe az ítélet meghozatala során.³³

Eddig a jogalkotó abból indult ki, hogy a bíróság kézbesíti a felek számára az ítéletet, amelyet az ő feladatuk lesz ismertetni a gyermekkel. Ennek módját, illetve azt, hogy ezt egyáltalán megteszik-e, eddig egyértelműen a szülőkre bíztuk, tulajdonképpen sehol sincs szabályozva a kérdés. A gyermek legfőbb érdekének és tájékoztatáshoz való jogának biztosítására érdemes lenne megfontolás tárgyává tenni azt a megoldást, miszerint a gyermeket külön levélben, számára érthető nyelven megfogalmazott módon tájékoztatni kell az ítéletben foglaltakról.

6.2. A magánélet és családi élet védelme

Az eljárás során tekintettel kell lenni a magánélet és a családi élet védelmére is. Garantálni kell például, hogy a gyermek személyes adatainak védelme megvalósuljon, azaz ne jelenjen meg a neve a sajtóban, adatait ne hozzák nyilvánosságra a bíróság által közölt határozatokban sem, a róluk készült felvételeket biztonságosan, az adatvédelmi szabályoknak megfelelően tárolják.³⁴

Amennyiben a gyermek jogainak védelme vagy a fiatal kímélete azt kívánja, a bíróság bármikor zárt ülést rendelhet el, ahol csak a közvetlenül érintettek lehetnek jelen, illetve bizonyos esetekben őket is ki lehet zárni, amennyiben a gyermekben rossz érzést, félelmet keltenek.

A titoktartás minden gyermekkel kapcsolatba kerülő szakemberre vonatkozik, sőt tulajdonképpen a szülőkre is kiterjed. Napjainkban ez a szabály különös jelentőséggel bír, hiszen tudjuk, hogy az internet „nem felejt”.

6.3. A gyermek biztonságának garantálása

A hatóságok feladata, hogy a gyermek védelmét garantálják a megfélemlítés, megtorlás ellen.³⁵ Polgári perekben erre nem gyakran van példa, de ilyen ügyekben is felmerülhet a gyermek fokozott védelmének szükségessége, például ha a szülők közötti éles konfliktusokba a gyermeket is bevonják.

³² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgalattas_iranymutatas.pdf (letöltés ideje: 2017. 05. 20.), 28.

³³ Judy CASHMORE, Patrick PARKINSON: *What responsibility do courts have to hear children's voices?* International Journal of Children's Rights, 2007/15, 53–54.

³⁴ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.), 12.

³⁵ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, <https://rm.coe.int/16806a4541> (letöltés ideje: 2018. 02. 26.), 22.

A másodlagos viktimizáció elkerülése érdekében biztosítani kell a gyermek számára, hogy ne kelljen személyesen találkoznia azzal, aki vele szemben bűncselekményt követett el, de lehetőleg még videokapcsolat során se kelljen vele érintkeznie. Ennek biztosítása érdekében gyermekbarát várótermeket szükséges kialakítani, amelyeknek külön bejáratuk van.³⁶ Ilyen nagyfokú biztonság garantálására csak büntetőügyekben lehet szükség, azonban a külön bejárat kialakítása polgári perekben is igen hasznos lehet, annak érdekében, hogy a gyermeknek ne kelljen a bíróság nyomasztó folyosóján keresztül mennie, ahol számtalan olyan dolog látványával szembesülhet, amely maradandó traumával jár: síró emberek, hangosan veszekedő felek, bilincsben várakozó terheltek stb.

Arra is érdemes odafigyelni, hogy a gyermek nagyobb biztonságban érzi magát, ha meghallgatásakor kevesebben vannak jelen (ideálisan csak egy, legtöbb két személy).³⁷

6.4. A gyermek meghallgatása

A bírának tiszteletben kell tartaniuk a gyermek meghallgatáshoz való jogát minden őt érintő ügyben, vagy legalább azokban az esetekben, amikor úgy ítélik meg, hogy a szóban forgó ügyet megfelelően megérti. A gyermekkel meg kell beszélni, hogy a meghallgatás melyik módját szeretné választani. A gyermek meglátásait és véleményét kellő súllyal, korának és érettségének megfelelően értékelni kell.

A meghallgatáshoz való jog a gyermek joga és nem kötelessége. A gyermek meghallgatásától azonban nem lehet eltekinteni kizárólag az életkora miatt. Ha a gyermek kezdeményezi, hogy az őt érintő ügyben meghallgassák, a bíró nem utasíthatja el a meghallgatását, kivéve, ha a gyermek legfőbb érdeke úgy kívánja. A gyermeknek minden szükséges információt meg kell adni arról, hogy miként élhet hatékonyan a meghallgatáshoz való jogával. Azt is el kell magyarázni neki, hogy a meghallgatásra és véleménye figyelembevételére vonatkozó joga nem feltétlenül befolyásolja a végső döntést.³⁸

A meghallgatása során alapvetően a következőkre van szüksége minden gyermeknek:³⁹

- ne kelljen félnie, biztonságban érezhesse magát;
- bízzanak benne, és ő is bízhatson abban, akivel beszél;
- a meghallgató legyen hiteles, megértő, és forduljon hozzá értő figyelemmel;
- a titoktartás és diszkréció maradéktalanul érvényesüljön;
- partnerség a gyermek és a meghallgató között;
- a végső döntés súlya alól mentesüljön;
- elfogadás, empátia, őszinteség;
- igazodás az ő szellemi ritmusához;

³⁶ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.), 12.

³⁷ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.), 3.

³⁸ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, <https://rm.coe.int/16806a4541> (letöltés ideje: 2018. 02. 26.), 28.

³⁹ GYURKÓ Szilvia: az IDEA project keretében Szegeden 2018. február 16-án tartott előadás nyomán.

- számára is érthető nyelvezet használata;
- előzetes és folytonos tájékoztatás;
- türelem.

Mely esetekben merül fel a gyermek meghallgatásának szükségessége?

A szülői felügyelet rendezésére vagy megváltoztatására, közös szülői felügyelet megszüntetésére, valamint a kapcsolattartás szabályozására irányuló perekben a per tárgya valójában maga a gyermek, az eljárásban betöltött szerepére és részvételére vonatkozóan – az egyértelműen megfogalmazott szabályok (Pp. CSJK) – ellenére a mai napig nincsen egységes bírósági gyakorlat.

Az eljárás szereplőinek bizonytalanságát két egymásnak feszülő, de valójában csak látszólagos ellentét okozza. Az egyik oldalon megjelenik a gyermek igénye és joga arra, hogy az eljárás során véleményét kifejezhesse, és azt a szülők, illetve a bíróság a döntés meghozatala során (a gyermek ítélőképességéhez mérten) figyelembe is vegyék. A másik oldalon egy szintén figyelemre méltó igény mutatkozik, nevezetesen, hogy a gyermeket ne tegyék ki olyan helyzeteknek, ahol traumatizálódhat. Ez családjogi ügyekben lehet elsődleges, büntetőügyekben másodlagos traumatizáció is.

Hosszú ideig tartotta magát az a hozzáállás, hogy a bírósági meghallgatás a gyermek számára nagy megrázkódtatást jelent, ezért lehetőleg meg kell őt kímélni ettől. Álláspontom szerint a gyermeknek minden esetben lehetőséget kell adni arra, hogy véleményét közvetlenül kifejezze, erre a CSJK és a nemzetközi egyezmények, iránymutatások is utalnak. Egyrészt csak ő tudhatja, hogy mit szeretne, hogy számára mi a legkedvezőbb megoldás, másrészt ily módon valóban úgy érezheti, hogy az ő véleménye is számít, azt meghallgatták, és lehetőség szerint figyelembe is vették a döntés meghozatala során. Amennyiben a meghallgatás kellő körültekintéssel és szakértelemmel történik, az semmiféle traumatizációval nem jár. Néhány évtizeddel ezelőtt még valóban másképpen zajlottak az eljárások, de a XXI. században, a gyermekbarát igazságszolgáltatás korában már érdemes lenne kilépni a béklyóinkból.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy nem csak abban az esetben szükséges a gyermek meghallgatása, ha a szülők között vita van a felügyeleti jogok gyakorlásával kapcsolatban. A statisztikai adatok tanúsága szerint az esetek döntő többségében (90% feletti arányban) a szülők egyezsége kötnek a felügyeleti jogok gyakorlása vonatkozásában, mely egyezsége a bíróság minden további vizsgálódás nélkül jóváhagy. Ebben az esetben is többféle érdek feszül egymásnak. Feltételezhetjük ugyan, hogy a szülők döntésük meghozatala előtt kikérték a gyermek véleményét, és az ő legfőbb érdekét szem előtt tartva kötöttek egyezsége, de erről a bíróság nem lehet meggyőződve mindaddig, míg a gyermeket meg nem hallgatja. A gyermek jogainak biztosítása tehát az egyik érdek. A másik oldalon pedig szintén méltányolható szempontok jelennek meg: a per elhúzóadásának megakadályozása. Jogosnak tűnhet a bíróság hozzáállása, miszerint a szülők tudják a legjobban, hogy mi a legjobb nekik, illetve a gyermeküknek, felteheti, hogy a gyermek kívánságát figyelembe vették, semmi szükség tehát a gyermek meghallgatására. Álláspontom szerint, amennyiben valóban biztosítani szeretnénk a gyermek számára az őt megillető jogokat, és tényleg komolyan vesszük azt, hogy az ő akarata (is) számít, a szülők egyezségkötése esetén is meg kell őt hallgatni. Véleményem szerint ez a

meghallgatás nem eredményezi a per elhúzódását, és semmiféle hátrányt nem okozhat a feleknek. Nehézségeket mindössze abban az esetben generálhat, amennyiben a meghallgatás során fény derül arra, hogy a gyermek kívánsága ellentétes a szülők megállapodásával, vagy az nem szolgálja a gyermek legfőbb érdekét. Ezen esetekben a bíróság és a felek is nagyon nehéz helyzetbe kerülnek, hiszen az eljárás minden szereplőjének, de elsősorban a gyermeknek az az érdeke, hogy a per a lehető legrövidebb időn belül befejeződjön. Felmerül továbbá a kérdés, hogy a családi élet tisztelőben tartásához való alapvető jogot miképpen lehet ily módon garantálni? Milyen mértékben avatkozhat be az állam (jelen esetben a bíróság) a családok életébe? Melyik a fontosabb: a gyermek érdeke vagy a család élete, a szülők kívánsága? Ezt a kérdést szinte lehetetlen megválaszolni, hiszen a gyermek is a család része, ők így alkotnak egy egységet. Érthető, hogy a bírák nem szívesen kérdőjelezzik meg a szülők megállapodását, hiszen nem lehetnek biztosak abban, hogy a gyermek meghallgatása milyen megoldhatatlan problémákat vet fel.

Amennyiben a szülők nem tudnak megegyezni, a gyermek meghallgatására általában sor kerül egy szakértői vizsgálat keretében, ám az elsősorban nem a gyermek kívánságára fókuszál, sokkal inkább a szülőkhöz való kötődés mértékére, a testvérkapcsolatok minőségére, illetve arra, hogy a szülők milyen mértékben befolyásolják a gyermeket. A sok vizsgálandó kérdés között legtöbbször elvész a legfontosabb: a gyermek kívánsága. Fontos tehát, hogy el tudjuk különíteni egymástól a pszichológus szakértő által készített szakvéleményt és a gyermek pszichológus általi meghallgatását. Előbbinek egészen más szerepe van az eljárásban, lényegesen nagyobb kört ölel fel, hiszen a gyermekon kívül a szülők és egyéb családtagok meghallgatását is feltételezi, továbbá számtalan kérdés vizsgálatára kiterjed.

A CSJK nem állapít meg olyan életkort, amely felett a gyermeket mindenképpen meg kell hallgatni, a bíróság felelőssége, hogy miképpen tesz eleget a kötelességének, miszerint a 14 év feletti gyermek esetében a szülői felügyeletére vonatkozó döntés csak egyetértésével hozható.⁴⁰ A Csjt. szabályozásával ellentétben a CSJK már nem tartalmazza azt a mondatot, miszerint a gyermek véleményéről a bíróság a szülők által is tájékozódhat. Marad tehát a közvetlen vagy a szakértő általi meghallgatás, erre azonban meglehetősen ritkán kerül sor. Németországban a középiskolás korú gyermek véleményéről a bíróság közvetlen benyomást szerez, a bíró maga hallgatja meg.⁴¹ Igaz, hogy itt már 35 éves hagyománya van a gyermek meghallgatásának, és a német bírák rendszeres továbbképzéseken vesznek részt a témában, így kellő magabiztossággal vállalkozhatnak a gyermekkel való elbeszélgetésre, akár már 4 éves kor felett is.⁴²

Általános érvényű szabály, hogy nem lehet eltekinteni a gyermek meghallgatásától kizárólag az életkora miatt, különösen nem abban az esetben, ha a meghallgatást ő maga kezdeményezi.⁴³ Minél fiatalabb a gyermek viszont, annál valószínűtlenebb, hogy ez saját döntése eredménye.

⁴⁰ PTK CSJK 4:171. §.

⁴¹ KOZÁK Henriette: *A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata*, Családi Jog, 2011. március, 24.

⁴² KOZÁK Henriette: *Mumus vagy csodaszer? – A gyermek közvetlen meghallgatásának tendenciái egy német felmérés tükrében*, Családi Jog, 2015. december, 10–11.

⁴³ GYENGÉNÉ NAGY Márta: *A gyermek meghallgatása, mint alapvető elv – Az Európai Unió gyermekjogi tematikája*, Európai Jog, 2016/4, 8.

Ki hallgassa meg a gyermeket?

Amennyiben sikerül egy egységes álláspontot kialakítani azzal kapcsolatban, hogy a gyermek meghallgatása mely esetekben szükséges, rögtön felmerül egy újabb kérdés: ki hallgassa meg a gyermeket? A bíró vagy a szakértő? A kérdés megválaszolásához elengedhetetlen három tényező figyelembevétele: a gyermek jellemzői, a per körülményei és a bíró szakértelme.

A gyermek jellemzői között elsősorban az életkorának, érettségének és egészségi állapotának van jelentősége. Erre nézve egyetlen jogszabály sem ad pontos iránymutatást, éppen ezért szükséges lenne egy egységes protokoll kialakítása a bíróságokon.

Az eddig irányadó bírói gyakorlat általában a 12 éves kort tekintette vízválasztónak, azaz az ennél idősebb gyermekek meghallgatását tartotta szükségesnek, tekintettel arra, hogy tőlük már nagy valószínűséggel érdemleges vélemény várható.⁴⁴ Napjainkban azonban már nem ritka a 6-8 éves gyermekek meghallgatása sem.⁴⁵ Véleményem szerint, amennyiben a gyermek életkorának megfelelő, átlagos érettséggel rendelkezik és egészséges, meg lehetne határozni egy életkori határt, amely felett a bíró egyedül is meghallgathatja. Ezt a megoldást követik Európa számos országában. Norvégiában 7 éves kortól, Svájcban 2, Romániában és Bulgáriában 10 éves kortól, Dániában és Hollandiában 12 éves kortól vonható be a gyermek az eljárásba.⁴⁶ Franciaországban az életkornak nem tulajdonítanak jelentőséget, egyedül az számít, hogy ítéloképes-e a gyermek.⁴⁷ A Lundy-féle modell szerint sem az életkornak, sem az érettségnek nincs jelentősége, csak az számít, hogy a gyermek valamilyen módon (például testbeszéddel) képes-e kifejezni magát. Véleményem szerint ehhez a bírák esetében a jelenleginél sokkal mélyebb szakértelemre van szükség, és egy még beszélni sem képes gyermek meghallgatása még a pszichológusok számára sem kihívásmentes feladat.

Egy, a fenti megoldásokhoz hasonló határt hazánkban gyermekpszichológusokkal folytatott konzultációt követően lehetne meghatározni, de véleményem szerint egy iskolás (7 évesnél idősebb) gyermek meghallgatása nem kíván feltétlenül pszichológusi végzettséget. Ezen életkor alatt azonban szükséges lehet a szakértő bevonása, akár úgy, hogy közösen beszélgetnek el a gyermekkel, akár úgy, hogy a pszichológus egy másik szobában követi az eseményeket, és infokommunikációs eszközök segítségével segíti a bírót a kérdésfeltevésben. Nagyon fiatal (4-5 évnél fiatalabb) gyermekek esetében – a figyelem, koncentráció képességének hiánya miatt – elengedhetetlen a pszichológus szakértő igénybevétele, ez esetben éppen fordítva működhet az együttműködés: a pszichológus beszélget a gyermekkel, és a bíró követi nyomon az eseményeket és „súgja” a szakértő fülébe, hogy milyen kérdésekre szeretne választ kapni. A gyermek meghallgatásának természetesen van egy alsó korhatára, hiszen a legtöbb gyermek kb. 3 éves korára rendelkezik olyan szókincssel, hogy képes legyen magát úgy kifejezni, hogy azt a családtagjain kívül mások is megértsék. Az óvodáskornál fiatalabb gyermekkel

⁴⁴ ADAMKÓ Viktória: *Az ítéloképessége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre*, Családi Jog, 2015. szeptember, 11.

⁴⁵ GYENGÉNÉ: *i. m.*, 9.

⁴⁶ SZEIBERT Orsolya: *A gyermek meghallgatása és a jogellenes gyermekelvitel*, Családi Jog, 2009. december, 31.

⁴⁷ KOZÁK: *A gyermek..., i. m.*, 24.

a szakértő sem tud érdemben foglalkozni, tőle perdöntő bizonyítékok nem várhatók, ráadásul velük kapcsolatosan biztosak lehetünk abban, hogy még nincsenek ítélőképességük birtokában.

A gyermek esetleges betegségeit is szem előtt kell tartani, és amennyiben felmerül, hogy a gyermeknek valamilyen testi vagy pszichés betegsége van (pl. ADHD, mutizmus, szorongásos zavarok, depresszió), esetleg abúzus vagy a szülők ellenségeskedése miatt traumatizált, mindenképpen indokolt, hogy pszichológus hallgassa meg. Amennyiben jelei vannak annak, hogy a gyermek szülői elidegenítés áldozata (Parental Alienation Syndrome⁴⁸), a pszichológus bevonása elengedhetetlen.

A per körülményei is befolyással lehetnek arra, hogy ki hallgassa meg a gyermeket. Amennyiben a szülők együttműködése és hozzáállása megfelelőnek tűnik, a bíró számára is úgy látszik, hogy döntéseiket gyermekük legfőbb érdekére tekintettel hozzák, elegendő lehet egy viszonylag rövid bírói elbeszélgetés a gyermekkel. A „nehezebb” ügyekben, ahol a szülők nem tudnak megegyezni, vagy a gyermek abúzusának gyanúja is felmerül, indokolt lehet a pszichológus bevonása.

Kiemelkedő jelentősége van annak is, hogy lehetőleg – a per elhúzásának és a gyermek megterhelésének, elbizonytalanításának megakadályozása érdekében – csak egy alkalommal kerüljön sor a gyermek meghallgatására, kivéve persze, ha a körülmények valamilyen oknál fogva utóbb lényegesen megváltoznak. Fontos tehát, hogy a meghallgatásra a bíró és/vagy a szakértő kellő alapossággal készüljön fel, annak érdekében, hogy minden lényeges kérdést és körülményt meg tudjanak vitatni egy találkozás során. Ennek során figyelemmel kell lenni arra is, hogy minél kisebb a gyermek, annál rövidebb ideig képes összpontosítani a figyelmét, tehát egy kisgyermek számára valóban megterhelő lehet egy órákig tartó beszélgetés, még abban az esetben is, ha annak körülményei kellemesek és közben jól érzi magát.

Fontos továbbá az is, hogy kinek a jelenlétében történig a meghallgatás. A bírón és esetleg a pszichológuson kívül jelen lehetnek-e a szülők? Ezen kérdés megválaszolása során is többféle szempontot kell figyelembe venni. A legfontosabb talán az, hogy a gyermek miképpen érzi magát a legnagyobb biztonságban. Amennyiben a szülők és a gyermek kapcsolata harmonikus, jó lehet, ha mindketten jelen vannak, érzelmileg támogatva őt. Abban az esetben azonban, ha a kapcsolat nem túl jó, vagy a meghallgatás során vélhetőleg olyasmivel kapcsolatban kell nyilatkoznia, amely őt lojalitás-konfliktusba sodorja, már nem szerencsés a felmenők jelenléte. Ha csak az egyik szülő van jelen, az sértheti a másik szülő jogait és érdekeit. A per kimenetele és a gyermektől várható nyilatkozat megbízhatósága szempontjából tehát érdemes megfontolni, hogy a gyermeket a szülők távollétében hallgassuk meg. Amennyiben egy kellően felkészült bíró vagy pszichológus végzi a meghallgatást, a gyermeknek nincs mitől tartania, biztosan nem lesz szüksége a szülei érzelmi támogatására. Természetesen előfordulhatnak olyan helyzetek, amikor elengedhetetlen valamelyik szülő jelenléte, például ha a gyermek nagyon fiatal vagy a körülmények folytán nagyon zaklatott, illetve ha beteg.

A szülők jelenléte a meghallgatáson nem csak a gyermek szempontjából lehet érdekes. A szülők – illetve elsősorban jogi képviselőik – gyakran nehezményezték, hogy

⁴⁸ Richard A. GARDNER: *The Parental Alienation Syndrome*, Creative Therapeutics, 1998.

a gyermek meghallgatása során nem lehetnek jelen, vagy nincs lehetőségük kérdések feltevésére, az események befolyásolására. Ezt a problémát a Pp. 2012-es „gyermekbarát novellája” megoldotta, hiszen a felek a meghallgatást megelőzően tehetnek fel kérdéseket akkor is, ha a gyermek meghallgatására az ő távollétükben kerül sor, ezeket azonban a bíró „moderálhatja”.

Ez egyébként a gyermek speciális perbeli jogállásából is következik. A Pp. lehetőséget biztosít arra is, hogy a bíró a gyermeket a számára kirendelt ügygondnok jelenlétében hallgassa meg.

A bíró szakértelme elengedhetetlen a gyermek meghallgatásához. Való igaz, hogy a családjogi területen tevékenykedő bírák többsége nő, azaz vélhetőleg tudja, hogy miként kell bánni egy gyermekkel, ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy a gyermeket szakszerűen, a lehető legkisebb megrázkódtatás okozásával ki tudja kérdezni. Szükség van tehát a családjogi bírák speciális képzésére, melynek keretében nemcsak pszichológiai⁴⁹ témájú előadások meghallgatására, hanem gyakorlati kommunikációs tréningekre is időt kell szánni. Meglátásom szerint a bírák nagyon nyitottak és fogékonyak az ilyen jellegű képzések iránt, és ezzel nagyban előmozdíthatnánk a gyermekek részvételét az eljárásokban, így biztosítva jogaik maximális érvényesülését.

Javaslom továbbá, hogy legalább a nagyobb bíróságokon alkalmazzanak pszichológust, aki bármikor elérhető, hiszen a gyermek meghallgatása kirendelt igazságügyi szakértő közreműködésével csak nehézkesen, lassan és hatalmas költségek árán valósítható meg.

Összegezve tehát, egyszerűbb esetekben, ahol a gyermek nem túl fiatal, egészséges, nem traumatizált, és a szülők között sem túl kiélezett a konfliktus, a bíró is alkalmas arra, hogy – megfelelő felkészítést követően – meghallgassa a gyermeket. Ennél komplikáltabb esetekben azonban szükség van a pszichológus bevonására, akár a bíróval együtt, akár egyedül hallgatja meg a gyermeket. A szakértő egészen más módszereket használ a gyermekkel való kommunikáció során, ráadásul a nehezen megközelíthető gyermekek esetében rendelkezésére állnak különféle tesztek, vizsgálati módszerek, melyek a megértést segítik. Továbbá a kimondott szavakon túl képes a gyermek viselkedéséből, metakommunikációjából is fontos következtetések levonására. Ezért tartom a lehető legjobb megoldásnak a bíró és a pszichológus szakértő együttesen kifejtett tevékenységét a gyermek meghallgatása során, mert így nyerhető a legtisztább kép, a legbiztosabb bizonyíték.

Hol kerüljön sor a gyermek meghallgatására?

A meghallgatást végző személy szakértelménél kevésbé lényeges, ám nem elhanyagolható szempont, hogy a gyermek meghallgatására hol kerüljön sor. Azzal mindannyian egyetérthetünk, hogy a bírósági tárgyalóterem nem a legalkalmasabb egy gyermek fogadására. A magyar bíróságok tárgyalóhelyiségei komor falaikkal, nyomasztó hangulatot árasztó bútorzatukkal és a bírói tekintélyt erősíteni hivatott elrendezésükkel negatívan hathatnak a kiskorúra. A teremben mindenkinek megvan – az eljárásban

⁴⁹ Elengedhetetlenül szükséges ismeretek a gyermek életkorához kapcsolódóan: kognitív képességei, fejlettsége, szükségletei, pszichés működése. Abuzált gyermek viselkedését legalább annyiban képes legyen felismerni, hogy tudja, mikor szükséges pszichológus segítségét kérni.

betöltött szerepéhez igazodva – a maga helye. A bíró a pulpituson, a felperes a bal oldalon, az alperes a jobb oldalon, a tanú középen foglal helyet. De vajon hol van a gyermek helye? Őt mégsem állíthatjuk a „tanúk padjára”, mert akkor egészen biztosan nagyon megszeppen, még egy nagyobb kamasz is. Ha a bíró el is hagyja a helyét és „lemegy” a gyermekhez, akkor is hol tudnak úgy leülni, hogy az mindkettejük számára kényelmes legyen? A meghallgatáshoz elengedhetetlen bizalmi légkör kialakítására tehát nem alkalmas a tárgyalóterem. A gyermekkel való beszélgetésre sort lehet keríteni továbbá a bíró dolgozószobájában is, ahol már feltehetően kedvezőbb körülmények vannak, bár eddigi tapasztalataim szerint a legtöbb bíró szobája túlszűfolt, aktákkal elhalmozott, és többnyire nem a legutolsó divat szerint felújított. Véleményem szerint a nagyobb gyermekek (15-18 évesek) meghallgatására ideális lehet a bírói dolgozószoba, mert kevésbé nyomasztó és kötött, mint a tárgyalóterem. Egy középiskolás számára elég frusztráló lehet, ha a „játószobában” akarják meghallgatni, és esetleg úgy érezheti, hogy nem veszik őt komolyan.

A meghallgatásra kisebb gyermekek esetében a legideálisabb a gyermekbarát meghallgatószoba, amely ma már minden megyei jogú város bíróságán kialakításra került. A szoba használatát azonban érdemes egy előzetes képzéshez kötni, mert ahogyan arra már többször utaltam, a gyermek meghallgatásához – főleg kisebb életkorban – speciális szakértelem szükséges.

A gyermekbarát meghallgatószobák

A gyermek-meghallgatószobák kialakításáról szóló KIM rendelet⁵⁰ és az OBH elnökének célkitűzése nyomán ma már minden nagyobb bíróságon található az igényeknek megfelelő helyiség.

A „játószobák” kialakítása során ügyelni kell arra, hogy a falak színe semleges legyen, a bútorok⁵¹ kényelmesek, az egész szoba kialakítása meghitt, otthonos és barátságos⁵² legyen, olyan hely, ahol a gyermek biztonságban érezheti magát. Fontos, hogy rendelkezésre álljanak különféle játékok, tollak, színes ceruzák, könyvek, melyek segítenek a gyermekkel való bizalmas kapcsolat kialakításában, abban, hogy a gyermek megnyíljon, továbbá bizonyos esetekben az élmények kifejezését is segítheti, bár a rajzok és szerepjátékok tartalmának értelmezése már a szakértő feladata.

A gyermekbarát meghallgatószobákban (rejtett) kamerarendszer is kialakításra került, amely jelentősen megkönnyíti az elhangzottak rekonstrukcióját és jegyzőkönyvezését, továbbá arra is lehetőséget teremt, hogy a bíró által meghallgatott gyermek viselkedését és válaszait utóbb a pszichológus is elemezze, vagy fordítva.

Az eddig kialakított szobákkal összefüggésben a leggyakrabban felmerülő kritika az elhelyezkedéssel kapcsolatos. Mivel a helyiség általában a bíróság épületének egy eldugott szegletében található, megközelítéséhez hosszú folyosókon kell keresztül menni. A gyermek ezen hosszú bolyongás során olyan dolgokat is láthat (vezetőszáron várakozó

⁵⁰ A rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermek-meghallgatószobák kialakításáról szóló 32/2011. (XI. 18.) sz. KIM rendelet. Használatának részletszabályait az 1/2013. (I.8.) ORFK utasítás tartalmazza.

⁵¹ Asztal, székek, kanapé, fotel.

⁵² Puha szőnyeg, függönyök, megfelelő hőmérséklet.

terheltek, rossz lelkiállapotban lévő peres felek, síró ügyfelek), amelyekről éppen meg szeretnénk kímélni. A szobák kialakítása így is nagy terhet rótt a bíróságokra, így nem várhatjuk el, hogy biztosítsák, hogy a szoba az utcáról közvetlenül elérhető legyen, ez sok esetben teljesen megoldhatatlan. Nehézséget okoz továbbá, ha a gyermek már túl idős ahhoz, hogy ilyen szobában hallgassák meg, akkor nincs számára alternatív megoldás. Ha a gyermek túl fiatal, akkor eltereli a figyelmét a sok játék, így akár órákig is eltarthat a meghallgatás, illetve ha anyagilag hátrányos helyzetű, zavarba ejtheti a „luxus”, amit a helyiségben tapasztal, ami szintén elveheti a kedvét az őszinte beszélgetéstől.

Külföldi példákból merítve ihletet, a gyermek számára legideálisabb az lenne, ha a gyermekbarát meghallgatóhelyiség nem csak egy szoba lenne, hanem egy külön épület, ahol semmi sem emlékezteti arra, hogy ő most egy eljárás (fő)szereplője.⁵³ A Barnahus rendszer egyik legfontosabb előnye, hogy csak egyszer hallgatják meg a gyermeket, áldozatok esetében egyúttal lefolytatják a szükséges orvosi vizsgálatokat is, valamint tanácsadást, támogatást is azonnal kaphat a gyermek a krízisintervenció keretében.

Minden körülményre és a gyermek legfőbb érdekére való tekintettel a legkielégítőbb megoldás az lenne, ha minden bíróságon foglalkoztatnának pszichológust, akinek a szobája – akár egyedül, akár a bíróval együtt hallgatja meg a gyermeket – alkalmas lehet kisebb és nagyobb gyermekek fogadására is.

Miként kerüljön sor a gyermek meghallgatására?

A bírónak a meghallgatást megelőzően alaposan fel kell készülnie, nem csak a per adataiból, hanem érdemes a szülőkkel is elbeszélgetnie, hogy előzetes információkkal rendelkezzen a gyermekről, pl. hogy milyen tulajdonságai vannak, mennyire szorongó, mennyire kommunikatív.⁵⁴ A tájékozódás azért is fontos, mert fény derülhet olyan körülményekre, melyek indokolják, hogy mégis inkább pszichológus hallgassa meg a gyermeket. Amennyiben a szülőktől nem várható kielégítő felvilágosítás, esetleg egymásnak ellentmondó információkkal szolgálnak, érdemes lehet felkeresni a gyermeket jól ismerő pedagógusokat vagy gyámhivatali dolgozókat.

Legelső és legfontosabb lépés a gyermek meghallgatása során a megfelelő bizalmi légkör kialakítása. A gyermek bizalmának elnyeréséhez először is fontos a bemutatkozás, majd ismertetni kell a jogait, természetesen az életkorának megfelelő stílusban. Figyelmeztetni szükséges arra is, hogy a meghallgatás során a valóságnak megfelelő előadásokat kell tennie. Mindenképpen el kell magyarázni neki, hogy miért van jelen, miről szól az eljárás, milyen következményei vannak a nyilatkozatának, illetve hogy nem köteles minden kérdésre válaszolni, bármikor mondhat nemet, vagy azt, hogy nem tudja a választ. Már csak amiatt is, mert a gyermek meghallgatáshoz való joga egy jog és

⁵³ Pl. az izlandi Barnahus, melyből már Magyarországon is van egy Szombathelyen. Norvégiában és Svédországban is elérhető. Hasonló megoldást követnek Franciaországban is (Unités d'Accueil Médico-Judiciaires), ahol a folyamat központosított és racionalizált annak érdekében, hogy a gyermeket lehetőleg csak egyszer vagy minél kevesebbszer kelljen meghallgatni, és a lehető leghamarabb kapja meg azt a támogatást, amelyre a trauma feldolgozásához és a továbblépéshez szüksége van; pl.: <http://www.chbs.fr/les-services/unite-daccueil-medico-judiciaire/> (letöltés ideje: 2019. 03. 24.).

⁵⁴ ADAMKÓ: i. m., 11.

nem kötelesség, az is elképzelhető tehát, hogy a gyermek nem kíván ezzel a lehetőséggel élni és nem szeretne beszélni. Ezt mindenképpen tiszteletben kell tartani.

Kiemelkedő jelentősége van tehát a tájékoztatásnak és ezáltal a gyermek megnyugtatójának. Ezt követően még mindig nem célszerű a tárgyra térni, érdemes bőven időt szánni a gyermekkel való kötetlen beszélgetésre, melynek során rá lehet kérdezni a kedvenc időtöltésére, hobbijára. Ez akár egy órát is igénybe vehet, de nem szabad rá sajnálni az időt. Ha a bíróság és a gyermek már kellőképpen egymásra hangolódtak, kialakult közöttük egy kezdetleges bizalmi viszony, rá lehet térni az eljárás szempontjából lényeges kérdésekre. Itt is nagyon fontos a helyes kérdésfeltevés (elsősorban nyitott végű kérdések alkalmazása), a megfelelő kérdezőtechnika, amely életkoronként eltérő lehet, tehát ez is speciális ismereteket kíván, mint ahogy a szülői befolyásolás kiszűrése is. Ugyanakkor arra is érdemes odafigyelni, hogy a kérdező se befolyásolja a gyermeket, inkább hagyni kell őt szabadon beszélni. Tartózkodni kell attól, hogy a gyermek által elmondottakat megerősítse vagy kétségbe vonja, nem szabad érzékeltetni vele, hogy mi a bíróság véleménye a kérdéssel kapcsolatban, esetleg mit szeretne hallani tőle.⁵⁵ Lényeges, hogy ne helyezzük a gyermek vállára azt a terhet, hogy választania kell a szülei között, hiszen természetes, hogy ő továbbra is ragaszkodik mindkettőjükhöz, és egyiküket sem szeretné megbántani.

A beszélgetés során fény derülhet arra, hogy a gyermek valamelyik szülő befolyása alá került, esetleg kijelentései mögött megfelelési vágy, büntetéstől való félelem vagy a szülő féltése húzódik meg.⁵⁶ Ebben az esetben nem várhatunk tőle objektív véleményt, de ennek eldöntése már a pszichológus kompetenciájába tartozik.

Az egész beszélgetés alaphangulatát és a gyermek ezzel kapcsolatos élményeit határozza meg, ezért nagyon fontos, hogy a bíróság legyen mindvégig nyitott, kedves és őszinte érdeklődéssel forduljon a gyermekhez. Úgy beszéljen, olyan kifejezéseket használjon, melyeket a gyermek biztosan megért, de ne próbáljon meg úgy viselkedni és beszélni, mintha maga is a gyermekkel egykorú lenne. Az elhelyezkedésük is az egyenrangúságot sugallja, üljenek egymás mellé, amennyire lehet, a tekintetük egy magasságban legyen.⁵⁷ Elengedhetetlen a gyermek irányában tanúsított empátia, a gyermek érzelmi állapotának respektálása.⁵⁸ Ebben az esetben nem kell attól tartani, hogy szorongani vagy félni fog, sőt véleményem szerint a gyermek számára sokat jelent az, hogy úgy érezheti, a bíróságnak fontos az ő véleménye és kívánsága.

A beszélgetés végén érdemes egy, a bevezetéshez hasonló „levezető” beszélgetést is beiktatni, hogy a gyermek megnyugodva távozhasson.⁵⁹

Nehézséget okozhat a bíróságnak és a gyermeknek is, hogy a beszélgetés során esetleg olyasmiről is elhangzik, amit a gyermek szeretne titokban tartani, nem szeretné, ha a szülei tudomást szereznének róla. A meghallgatásról a bíróságnak jegyzőkönyvet kell készíteni, melynek tartalmát a szülők is megismerhetik. Véleményem szerint a gyermek

⁵⁵ BUCSI Ágnes: *A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész*, Családi Jog, 2011. szeptember, 14.

⁵⁶ ADAMKÓ: *i. m.*, 12.

⁵⁷ GYURKÓ: *Kihívások...*, *i. m.*, 7.

⁵⁸ GYURKÓ: *A gyermekközpontú...*, *i. m.*, 35.

⁵⁹ SZÁSZ Gabriella: *Gyerekcipőben a gyermekbarát igazságszolgáltatás?*, Ügyészek Lapja, 2013/6, 59.

kívánságára még abban az esetben is figyelemmel kell lenni, ha perdöntő nyilatkozatot tett. Ilyen szituációkban is nagy segítségére lehet a bírónak a pszichológus, hiszen ő átsegítheti a gyermeket ezen a nehéz helyzeten, miközben a bizalmi viszony is megmarad. A bíró pedig koncentrálni tud arra, ami számára fontos, azaz miként tudja felhasználni a gyermek által elmondottakat az ítélet megalapozásához anélkül, hogy emiatt a gyermek kellemetlen helyzetbe kerülne a szülei előtt. Megteheti a bíró esetleg azt is, hogy a közlés tartalmát nem, csak a gyermek által felvetett problémát hozza a szülők tudomására. További nehézséget okozhat, ha a gyermek a beszélgetés során olyasmit hoz a bíró tudomására, ami bűncselekmény elkövetését valószínűsíti, hiszen ez esetben a bírónak jelzési kötelezettsége van. Ha a gyermek által elmondottak alapján gyermekvédelmi vagy büntetőeljárás indul, a gyermek és a bíró közötti bizalmi viszony összetörhet, ha a gyermek azt kérte tőle, hogy tartsa titokban az elmondottakat. Ez esetben azonban nem nagyon látok mérlegelésre lehetőséget, hiszen a gyermeket mindenképpen meg kell védeni attól, hogy bűncselekmény (további) áldozata legyen. A gyermek védelmét szolgálja az is, ha a bíró a gyámhivatal vagy az ügyész felé úgy teszi meg a jelzést, hogy nem fedi fel, kitől származik az információ.

A meghallgatás során tekintettel kell lenni arra is, hogy a gyermek számára ne legyen ijesztő a bíró megjelenése. E kérdésben a következő nemzetközi példa tanulságos lehet. Az angol bírók (illetve a jogi képviselők is) fehér színű rizsporos parókát viselnek. Azért, hogy a gyermek ne ijedjen meg a bíró láttán, Nagy-Britanniában kidolgoztak egy gyakorlati útmutatót *Practice direction for trials of children and young persons in the crown court* címmel, mely a más rendszerben működő bíróságok számára is tartalmazhat hasznos tanácsokat.⁶⁰

Tekintettel arra, hogy a gyermeket sem megfélemlíteni nem szeretnénk, sem a szorongását fokozni, ezért célszerű lehet, ha a bíró a meghallgatás során leveti a talárját és a szokásos hétköznapi ruháját viseli. Megjegyzendő, hogy a gyermek számára nemcsak ijesztő lehet a taláros bíró, hanem adott esetben vonzó is, például ha Batman- vagy Harry Potter-rajongó. Amennyiben az igazságszolgáltatás embere őt valamelyik kedvencére emlékezteti, az kétféleképpen is hathat rá. Vagy pozitívan, mert tetszik neki a helyzet, vagy pedig negatívan, ha nem érti, mit keres egy mesefigura a tárgyalóteremben.

A gyermek véleményére alapozott ítéletnek vagy megállapodásnak többféle kihatása lehet. Egyrészt – jó esetben – eredményezheti azt, hogy a szülők elfogadják a gyermek választását és ehhez tartják magukat. Másrészt elképzelhető, hogy valamelyik szülő a gyermek nyilatkozatát magára nézve sértőnek érzi, és ennek nyomán megromlik a szülő-gyermek viszony. Fontos az is, hogy ne essünk át a ló túloldalára, nem lehet kizárólag a gyermek véleményére hagyatkozni az ítélet meghozatala során, mindenképpen szükséges az egyéb lényeges körülmények figyelembevétele is a megfelelő súlyozással.

⁶⁰ NAGY Márta: *Gyermeke-specifikus jogalkalmazás = A gyermekek jogaival kapcsolatos ismeretek bővítése és készségek fejlesztése a gyermekek védelme érdekében*, szerk. HEGEDŰS Andrea, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 2018, <https://ideachildrights.ucc.ie/resources/Hungary/IDEA-e-book-full-final-version.pdf> (letöltés ideje: 2019. 04. 01.), 225.

7. Összegzés és javaslatok

A Gyermekjogi Egyezmény üzenete egyértelmű és világos: a gyermeket be kell vonni az eljárásba, hiszen ő a leginkább érdekelt az ügyben, elsősorban az ő jövője a tét. Amennyiben valóban a gyermek legfőbb érdekének biztosítása az elsődleges szempont, elengedhetetlen, hogy a véleményéről első kézből szerezzünk információt, ehhez azonban szükség van a bírák megfelelő felkészítésére, pszichológusok bevonására, a gyermek-meghallgatósobák szakszerű használatára. A gyermekkel való kommunikáció sok esetben lelkileg megterhelő lehet, így szintén kiemelkedő jelentősége van a folyamatos továbbképzéseknek és a szupervíziónak is. Már az egyetemi jogásképzés során nagyobb hangsúlyt kell fektetni a gyermekek jogaira és a pszichológiai ismeretekre, hogy biztosak lehessünk az egységes alapokban. Ahhoz azonban, hogy a gyermekek jogaihoz való hozzáállás alapjaiban megváltozzon, még sok időre van szükség, és ehhez elengedhetetlen lenne az érzelmi felkészítés és az önismereti oktatás.

Érdemes lenne elgondolkodni a külön családjogi bíróságok felállításán is. Az elképzelés mellett számos érv szól. Egyrészt a polgári perek egy jelentős részét a családjogi témájú eljárások teszik ki, másrészt valóban speciális szakértelemre, hozzáértésre és talán különleges személyiségre van szükség az ilyen perek elbírálásához. A személyiségjellemzők vizsgálatára már a kiválasztás során nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, majd a munka során folyamatos továbbképzést és szupervíziós támogatást volna jó nyújtani számukra a kiegészítő elkerülése és a reziliencia fejlesztése érdekében. Ennek segítségével – legalább részben – kiküszöbölhetővé válnak a különbíróságok ellen szóló érvek, azaz hogy lelkileg nagyon megterhelő mindig csak ilyen pereket tárgyalni.

A szakemberek képzése során a multidiszciplináris megközelítésre kell törekedni, ennek során kommunikációs készségfejlesztésre, bizonyos csoportok speciális szükségleteinek ismeretére, a gyermek jogainak ismeretére, diszkriminációs kérdésekre, pszichológiai ismeretekre (elsősorban fejlődéslélektaniakra) kell helyezni a hangsúlyt. Ezen ismeretek széles körű elterjesztésével valódi szemléletváltást érhetünk el, bár ehhez arra is szükség volna, hogy a gyermekek maguk is tisztában legyenek a jogaikkal, erre már egészen kicsi korban rá kellene vezetni őket.

Továbbá megfontolandónak tartom, hogy polgári perekben is (újra) bevezetésre kerüljön a szakértő ülnök részvétele, hiszen büntetőperekben a tanácsban ülnökként részt vehet pedagógus, pszichológus, gyermekvédelmi szakember, aki értékelhető segítséget nyújthat a bírónak.

Összességében elsősorban nem új jogszabályokra van szükség, hanem a hozzáállás, gondolkodás megváltoztatására. Kissé utópisztikusnak hangzik és a jogászai értékrendtől, gondolkodástól talán távol is áll, de egyetérték Gyurkó Szilvia javaslatával, miszerint a jogásképzés során nemcsak a gyermekjogok ismeretére kellene helyezni a hangsúlyt, hanem szükség volna a fiatalok érzelmi felkészítésére, önismeretének fejlesztésére, a végzett jogászok számára pedig folyamatos szupervízóra.⁶¹

⁶¹ GYURKÓ Szilvia: *A gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon*, Belügyi Szemle, 2013/9, 35.

Irodalomjegyzék

Szakirodalom

1. ADAMKÓ Viktória: *Az ítélőképesége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre*, Családi Jog, 2015. szeptember.
2. BOROS Zsuzsa, KATONÁNÉ PEHR Erika, KÖRÖS András, MAKAI Katalin, SZEIBERT Orsolya: *Polgári Jog, Családjog = Az új Ptk. magyarázata*, szerk.: KÖRÖS András, HVG Orac, Budapest, 2013.
3. BUCSI Ágnes: *A gyermek meghallgatása az öt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész*, Családi Jog, 2011. szeptember.
4. DARNÓT Sára: *A gyermek meghallgatása családjogi perekben – interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre*, Családi Jog, 2017. december.
5. GYENGÉNÉ NAGY Márta: *A gyermek meghallgatása, mint alapvető elv – Az Európai Unió gyermekjogi tematikája*, Európai Jog, 2016/4.
6. GYURKÓ Szilvia: *Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben – gyermekbarát eljárás a gyermekek szemével*, Családi Jog, 2011. szeptember.
7. GYURKÓ Szilvia: *A gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon*, Belügyi Szemle, 2013/9.
8. JUDY CASHMORE, PATRICK PARKINSON: *What responsibility do courts have to hear children's voices?* International Journal of Children's Rights, 2007/15.
9. KOZÁK Henriette: *A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata*, Családi Jog, 2011. március.
10. KOZÁK Henriette: *Mumus vagy csodaszer? – A gyermek közvetlen meghallgatásának tendenciái egy német felmérés tükrében*, Családi Jog, 2015. december.
11. KRISTÓFNÉ KONTRA Erzsébet: *A gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulása a gyakorlatban. A gyermekek és jogaik érvényesülése – 25 éves a New York-i gyermekjogi egyezmény – konferenciabeszámoló*, Családi Jog, 2015/1.
12. LAURA LUNDY: *Voice is not enough. Conceptualising article 12 of the United Nations Convention of the Rights of the Child*, British Educational Research Journal, 2007/6.
13. RICHARD A. GARDNER: *The Parental Alienation Syndrome*, Creative Therapeutics, 1998.
14. SZÁSZ Gabriella: *Gyerekcipőben a gyermekbarát igazságszolgáltatás?*, Ügyészek Lapja, 2013/6.
15. SZEIBERT Orsolya: *A gyermek meghallgatása és a jogellenes gyermekelhelyezés*, Családi Jog, 2009. december.

Interneten elérhető források

1. HEGEDŰS Andrea: *A gyermekbarát igazságszolgáltatás = A gyermekek jogaival kapcsolatos ismeretek bővítése és készségek fejlesztése a gyermekek védelme érdekében*, szerk. HEGEDŰS Andrea, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 2018, <https://ideachildrights.ucc.ie/resources/Hungary/IDEA-e-book-full-final-version.pdf> (letöltés ideje: 2019. 04. 01.).
2. NAGY Márta: *Gyermeke-specifikus jogalkalmazás = A gyermekek jogaival kapcsolatos ismeretek bővítése és készségek fejlesztése a gyermekek védelme érdekében*, szerk. HEGEDŰS Andrea, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 2018, <https://ideachildrights.ucc.ie/resources/Hungary/IDEA-e-book-full-final-version.pdf> (letöltés ideje: 2019. 04. 01.).

3. *A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child general comment no 12*, resourcecentre.savethechildren.net/node/5259/pdf/5259.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 21.).
4. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, <https://rm.coe.int/16806a4541> (letöltés ideje: 2018. 02. 26.).
5. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgalta-tas_iranymutatas.pdf (letöltés ideje: 2017. 05. 20.).
6. <http://www.chbs.fr/les-services/unite-daccueil-medico-judiciaire/> (letöltés ideje: 2019. 03. 24.).
7. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly_justice-summary_hu.pdf (letöltés ideje: 2019. 03. 23.).

Veress Emőd – Fegyveresi Zsolt – Pál Előd: Román társasági jog

1. Áttekintés

A szerzők a könyv előszavában kiemelik a téma szakmai feldolgozásában kidomborodó kisebbség-többség kapcsolatának párbeszédén, kölcsönös tiszteleten alapuló érvényesítését. Ugyanakkor akaratlanul megjelenik az a követelmény, hogy ez csak úgy valósulhat meg, ha a kisebbség egyenlő esélyekkel rendelkezik, és számarányának megfelelő részaránnyal nemcsak a gazdaságban, hanem a szakosodott állami intézményekben is, például az igazságszolgáltatásban vagy a közigazgatásban képviselteti magát. A szerzők a fenti cél megvalósításának elősegítése, a versenyképesség növelése és a szakmai ismeretek mindenre kiterjedő elsajátításának megkönnyítése érdekében, az anyanyelven történő megértés elsődleges szempontjának figyelembevételével magyar nyelvű román társasági jogi tankönyvet nyújtanak át az olvasónak. A tankönyv – minden apró részletre kiterjedve – a piacgazdaság alapvető intézményét, a gazdasági társaságot állítja a vizsgálat középpontjába. Mi sem tükrözi jobban ennek a területnek a döntő fontosságát, mint a jelenlegi statisztikai adatok. Ezek szerint 2019. június 30-án Romániában összesen 1 339 526 (374 779 engedélyezett természetes személy és 964 747 jogi személy)¹ jogi szempontból aktív *vállalkozót*² tartanak nyilván, ami 3,89%-kal magasabb, mint az egy évvel ezelőtti szám, ami 1 289 402 (393 761 engedélyezett természetes személy és 895 641 jogi személy) volt. A vállalkozók számának megítélése szempontjából még egy érdekes adat a 2011. október 20-i romániai népszámlálási eredmény, amely szerint az állandó lakosok száma 20 121 641³. A tíz évvel azelőtti, azaz 2002. március 18-ai népszámlálási adathoz képest, amely szerint Románia állandó lakossága 21 680 974 fő volt, ez a szám jelentős népességfogyást mutat.

¹ A fenti adat az Országos Kereskedelmi Jegyzékhivatal (*Oficiul Național al Registrului Comerțului*) honlapján elérhető statisztikai tájékoztatóra támaszkodik: <https://www.onrc.ro/index.php/ro/statistici?id=242> (letöltés ideje: 2019. 10. 24.).

² *Vállalkozó (profesionist)* a romániai Polgári törvénykönyv 3. cikkének (2) bekezdése értelmében minden olyan természetes és jogi személy, aki/amely a cégjegyzékben szerepel és nem kérte a tevékenysége felfüggesztését, valamint nincs olyan helyzetben, amely jogi személyiségének elvesztésével fenyeget. A fenti adatok között nem szerepelnek azok a vállalkozók, akik a tevékenységüket felfüggesztették, törésre kerültek, illetve felosztatás, felszámolás, újjászervezés vagy fizetésképtelenségi eljárás alatt állnak.

³ Az Országos Statisztikai Hivatal (*Institutul Național de Statistică*) honlapján elérhető 2011. október 20-i romániai népszámlálási adatok a lakosság számának tekintetében: <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul/> (letöltés ideje: 2019. 10. 24.).

2. A társasági jog kialakulása és fejlődése

A kötet első fejezetének szerzője Veress Emőd, aki rendkívül érdekesen pörgeti le szemünk előtt több század, sőt évezred történeteit, lehetővé téve számunkra azt az élményt, hogy ne csak követői, hanem a gondolatainkban részeseivé váljunk a gazdasági élet változásainak, történeti fejlődésének.

A történeti visszatekintés a kezdetektől, azaz *ab ovo* azt a célt szolgálja, hogy az előzményekről és a világviszonylatban elhelyezett környezetben ismerkedjünk meg a társaság mint jogi személy és az azt szabályozó társasági jog megjelenésének kezdetével. Különös lehetőség és élmény felismerni a társasági jog ókori előzményeit az ókori Egyiptomban azonosított legrégebbi arámi nyelvű szerződés bemutatásán vagy a babiloni Hamurabi kódex rendelkezésein keresztül.

Az ókori Római Birodalomban is fellelhetőek voltak a társaságok kezdetleges létrehozására tett erőfeszítések és működésük szabályozására tett kísérletek. Ezek között található Ulpianus és Cicero elmélgedése a közös vagyongazdálkodásról, azaz a testvérekhez hasonlatos gazdasági együttműködésről. Tény, hogy a jogtörténeti visszatekintés valójában a történeti korszakokba való behatárolási kísérlet. Ezen megközelítés valószínűsíthetően azt a célt szolgálja, hogy az olvasó még jobban megismerhesse a korra jellemző nagy történelmi eseményeket, felemelkedésüket és bukásukat, illetve azok körülményeibe helyezze el az adott társaságokkal kapcsolatos elméleti és gyakorlati fejlődést.

Nagyon gazdag hazai és nemzetközi könyvészetet felhasználva, arra készíti a kíváncsi olvasót, hogy tovább mélyítse ismereteit az ágazat gazdag forrásirodalmának köszönhetően.

A középkori társasági jog fejlődésének bemutatásánál mindenképpen további viták gerjesztésére szolgál a szerző azon megállapítása, miszerint *a középkori társasági formák fejlődése nem közvetlenül a római jog alapjaira támaszkodik*, annak ellenére, hogy jól azonosítható jegyeket hordoz egyik vagy másik társasági forma. Megismerkedhetünk a céhek létrejöttének előzményeivel, a közkereseti és betéti társaságok megjelenésével, de a szubszidiaritás elvével is. Ezen elv alapján először a társaság vagyonából térítik meg a veszteséget, és csak másodlagosan és utólagosan a tag saját vagyonából, azaz a korlátozott felelősség formálódásának lehetünk a tanúi.

A modern kor egyik legnagyobb újítása a *részvénytársaság* megjelenése. Az elemzés elgondolkodtat, hogy e társasági formának megmaradtak-e az itáliai gyökerei, vagy sokkal inkább az új területek felfedezésében és azok gazdasági hasznosításában nagyobb szerepet betöltő holland és angol eredetéről lehet beszélni.

A Holland- és a Brit Kelet-Indiai társaság történetével is lehetőségünk nyílik megismerkedni, amelyek lényegében az első részvénytársaságoknak tekinthetők. Tény, hogy a hajótársaságok erőteljes térhódítása, a kockázat mértékének növekedése és az új kereskedelmi hajóutak megjelenése mind közrejátszottak a tőkekoncentráció igényének kialakulásában, amely igényt – a részvények adásvétele lehetőségének biztosítása által – a részvénytársaság tudta a leghatékonyabban kielégíteni. Ugyanakkor az állam is fontos szereplője volt a nemzetközi gazdasági játszmáknak, mert előjogokat,

pontosabban kiváltságleveleket, monopóliumot biztosított egyes hajótársaságoknak. A modern kor másik vívmánya a korlátolt felelősségű társaság. A jogfolytonosságot az is bizonyítja, hogy a múlt évezred elejétől fennmaradtak és ma is léteznek egyes akkor alapított társaságok.

A társasági jog Magyarországon és Erdélyben alfejezet nagyon részletes történelmi vizs-zatekintést nyújt a jogszabályi környezet fejlődéséről, valamint az ennek megfelelő nagy múltú és erős gazdasági háttérrel rendelkező részvénytársaságok létrejöttének premisszáiról. Egyértelmű, hogy a német behatás rányomta a bélyegét mind a magyar-or-szági jogalkotásra, mind az erdélyi gyakorlatra, főleg Brassóban és Szebenben, ahol nagyszámban német ajkú közösség telepedett le. Külön fejezet foglalkozik a román Óki-rályság társasági jogának fejlődésével, amely Erdélytől eltérően francia, belga és olasz mintákon alapult.

A társasági jog Erdély területén 1918/1920 alcím alatt a jogegységesítési folyamat kerül bemutatásra, az akadályokról és kihívásokról, illetve a román szaknyelv térhódításáról olvasunk. Noha első látásra inkább Erdély kerül a középpontba, valójában az I. világhá-ború utáni egyesülés útján létrejött Nagy-Románia egész területére vonatkozó jogsza-bályfejlődésnek lehetünk tanúi.

Az állami vállalatokról szóló 1924. évi 129. törvény teljes megnevezése magyarul a következő: Az állam gazdasági vállalatainak kereskedéséről és ellenőrzéséről szóló törvény,⁴ amely 1924. június 6-án az 1769. rendelettel került jóváhagyásra. Az ezt követő szabályozás az 1929. évi 27. törvény, amelynek megalkotását az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, valamint a Pénzügyminisztérium kezdeményezte.

A társasági jog a rendszerváltás után címet viselő alfejezetben a kor megfelelő reorga-nizációs törvényei kerülnek részletes bemutatásra, különös tekintettel az állami gaz-dasági egységek önállóan gazdálkodó egységekké és kereskedelmi társaságokká való átszervezéséről szóló 1990. évi 15. törvényre.⁵ Ezt követően a privatizációs módszereket, valamint ezek jogszabályi hátterét ismertetik, amit egy másik kulcsfontosságú téma: a kapitalista környezetben működő állami vállalatok felelős társaságirányításáról szóló 2001. évi 109. sürgősségi kormányrendelet⁶ áttekintése követ.

A társasági jog kialakulása és fejlődése címet viselő I. fejezetet *összefoglalásként*: a történeti fejezet segítségével nem csak időutazás keretében gazdagodunk számos új információval, hanem evolúciós folyamatokat nyílik lehetőségünk nyomon követni a társadalmi-politikai változások tükrében. Ennek köszönhetően kerülünk közelebb és ismerhetjük meg a gaz-dasági élet megszervezését. Talán elmondható, hogy a szerző egyik ki nem nyilvánított

⁴ Az 1924. évi 129. Az állam gazdasági vállalatainak kereskedéséről és ellenőrzéséről szóló törvény (*Legea nr. 129/1924 privitoare la comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului*).

⁵ A 1990. évi 15. törvény Az állami gazdasági egységek önállóan gazdálkodó egységekké és kereskedelmi társaságokká való átszervezéséről (*Legea nr. 15/1990 privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome și societăți comerciale*). Az *önállóan gazdálkodó egység (regie autonomă)* egy, a francia jogból ihletett, stratégiai jelentőségű szolgáltatásokat biztosítani hivatott, hibrid (gazdasági jogi és közigazgatási jogi) szabályozásnak alávetett gazdálkodó szervezet.

⁶ Az 2001. évi 109. sürgősségi kormányrendelet Az állami vállalatok felelős társaságirányítá-sáról (*Ordonanța de Urgență nr. 109/2001 privind guvernarea corporativă a întreprinderilor publice*).

célja az is, hogy a társaságok történeti elemzése, illetve az adott körülmények és lehetőségek bemutatása által kedvet kapjon az olvasó, hogy ne csak törvényességi, hanem gazdasági, üzleti szempontok alapján is tanulmányozza a könyvet, illetve ne csak elméletben, hanem gyakorlatban is váljon részesévé a folyamatosan változó gazdasági életnek.

3. A társasági jog elmélete és a társaságok általános jellemzői

A második fejezetet is jegyző szerző „a társasági jog forrásai” című részben egy érdekes európai projektet, kezdeményezést mutat be, amelynek keretében elkészült az Európai társasági modelltörvény (*European Model Company Act*). A projekt hasznosságáról és hasznosításáról viszont a vélemények meglehetősen megoszlanak, leginkább a legitimitását kérdőjelezi meg a legtöbben. A szakemberek véleménye abban megegyezik, hogy tartalmi szempontból nagyon komoly jogforrásnak tekinthető, viszont a jövő titka, „hogy a gyakorlatban is életképes lesz-e, értékelése összetett és alapos kutatást kíván”.⁷

Rövid kritikai megjegyzésként, az egyszerű társaság esetében, „a társasági szerződés megszűnése és a társaság feloszlata” részben talán érdemes lenne kiemelni, hogy a romániai Polgári törvénykönyv (a továbbiakban: Rptk.) három nagy csoportban tárgyalja a megszűnési, illetve feloszlatai okokat. Az első csoportba tartoznak, a különös törvényi rendelkezések figyelembevételével, az a) – e) és a g) pontokban felsorolt esetek [Rptk. 1930. cikk (1) bekezdés]. A második csoportba tartoznak az f) pontban felsorolt egyéb megszűnési esetek, amennyiben a társasági szerződés másként nem rendelkezik [Rptk. 1938. cikk], vagyis:

- a) az egyik természetes személy tag elhalálozása vagy gondnokság alá helyezése,
- b) az egyik jogi személy tag jogalanyi minőségének megszűnése,
- c) az egyik társult tag csődje.

A harmadik csoportba tartozik a társaság felszámolása feloszlata következtében [Rptk. 1930. cikk (2) bekezdés], amely, fontosságát tekintve, egy külön álló alfejezetben került kibővítésre (109–111. oldal).

A *Polgári törvénykönyv, mint a társasági jog forrása* címet viselő II. fejezet 4. alfejezetében nagy részletességgel és a Polgári törvénykönyv logikai sorrendjében, magyarázatokkal és kiegészítésekkel gazdagítva kerül bemutatásra a Kötelmekről szóló V. könyv IX. részének (Különböző különös szerződések) VII. fejezetében helyet foglaló *társasági szerződés* (Rptk. 1881–1954. cikkek) szabályozása. E körben a szerző külön kitér az Rptk. által szabályozott a két társasági formára: az egyszerű társaságra és a részesedési társaságra.

Ez utóbbi társaság tekintetében a szerző is kétféleképpen határozza meg a magyar fordítást, „részvételi társaság”-ként a társaságok formáinak felsorolásánál (94. oldal) és „részesedési társaság”-ként a külön alfejezet címénél (111. oldal). Ezen kívül a gyakorlatban használják még a „vállalati társulás”-t,⁸ viszont az angol kifejezésből a „*joint venture*

⁷ SZIKORA Veronika: *Társasági jogi szabályozási modellek Európában*, Gazdaság és Jog, 2018/5, 16.

⁸ GOGOLÁK H. Csongor: *Vállalkozási formák a román jogban (V. rész)*, Népujság, <https://www.nepujsag.ro/articles/vallalkozasi-formak-roman-jogban-v-resz> (letöltés ideje: 2019. 10. 20.).

contract”,⁹ a „vegyes társaság” is megfelelőnek tűnik. A helyes magyar megfelelő megtalálása még további elemzést igényel. Álláspontom szerint a vegyes társaság kifejezés a legmegfelelőbb.

Mindenképpen megfontolandó a szerző véleménye, amely szerint a monista magán-jog rendszerében már nincs szükség erre a társasági típusra, hiszen az egyszerű társaság minden olyan célra létrejöhet, amelyre korábban a Kereskedelmi törvénykönyvben szabályozott részesedési társaság szolgált. A vegyes társaságról szóló értekezésében Gabriel Țița-Nicolescu azt hangsúlyozza, hogy adóügyi szabályozás szempontból a két társasági forma között nincs különbség, nagyon helyesen, hiszen egyik sem rendelkezik önálló jogi személyiséggel.¹⁰

Azonban, annak ellenére, hogy a sokkal általánosabb szabályozásnak köszönhetően, és a társult tagok számára nagyobb szerződési szabadságot biztosító vegyes társaságot a gyakorlatban sokkal szélesebb körben alkalmazzák, mint az egyszerű társaságot, érdemes egyértelmű, a szabályozás elveivel összeegyeztethető szerződéses záradékokat meghatározni, a későbbi vitás kérdések megelőzése érdekében.¹¹

A *társaságalapítás joga* című alfejezetben (5. alfejezet) talán érdemes lenne – a 2000. évi 26. kormányrendeletnek megfelelően – az egyesületek és alapítványok mellett a szövetség vagy föderáció (*federatie*) társaságalapítási jogát is megemlíteni. A föderáció a jogszabály értelmében két vagy több egyesület, illetve alapítvány szövetsége.¹²

A területi-közigazgatási egységek társaságalapítási jogának esetében azt szükséges kiemelni, hogy a könyv megjelenése után a román kormány sürgősségi kormányrendelettel elfogadta a Közigazgatási kódexet,¹³ amely hatályon kívül helyezte a korábbi 2001. évi 215. helyi közigazgatási törvényt. A társaságalapítási jog tekintetében az új Közigazgatási törvénykönyv majdnem minden tekintetben átvette az előző törvény szabályozását. Az új törvénykönyv egyik fontosabb kiegészítése, hogy ezentúl a helyi és megyei önkormányzat képviselő testületei (helyi, illetve megyei tanácsai a romániai magyar jogi szaknyelvben) határozhatnak közszolgáltatásokat végző és közérdekű szervezetek alapításáról, nem csak tőke és javak hozzájárulásával, hanem kölcsönök biztosításával is.

A törvényi változásoknak megfelelően az új Közigazgatási törvénykönyv a 92. cikk, 129. cikk (2) bekezdés a) pont, (3) bekezdés c) és e) pont, 166. cikk (1) bekezdés és (2) bekezdés i) pont, 173. cikk (1) bekezdés a) pont, (2) bekezdés b) pont előírásain keresztül szabályozza ezt a kérdéskört.

A *különleges (relatív) jogképesség* című alfejezetben a társasági tevékenység – mint az alapító okirat kötelező tartalmi eleme – meghatározásánál talán érdemes kitérni arra is, hogy a Romániai Nemzetgazdasági Tevékenységek Osztályozásának (CAEN) megalkotása alkalmával (1997-ben) az elsődleges célkitűzés a gazdasági tevékenységek uniós

⁹ Gabriel ȚIȚA-NICOLESCU: *Asocierea în participație*, Revista Universul Juridic, 2017/8, 22.

¹⁰ *Uo.*, 23.

¹¹ *Uo.*, 33.

¹² A 2000. évi 26., az Egyesületekről és alapítványokról szóló kormányrendelet (*Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații*) 35–37. cikkei és a 47. cikk.

¹³ A Közigazgatási törvénykönyvről szóló 2019. évi 57. sürgősségi kormányrendelet (*Ordonanță de urgență a Guvernului nr. 57/2019 privind Codul administrativ*), közzétéve a Hivatalos Közlöny 555/2019. 07. 05. számában.

osztályozásával (NACE)¹⁴ való jogharmonizáció volt. Az egységes osztályozási rendszer biztosítja a statisztikai adatok megfelelő begyűjtését, és megteremti a tagországok, illetve a különböző gazdasági ágazatok összehasonlításának lehetőségét.

A 10. alfejezetben (*A társasági jogi participációkról*) tárgyalt problémák kapcsán a társasági részesedések harmadik személyek számára történő átruházásra vonatkozó különleges szabályok bevezetésének igényét a megnövekvő európai közösségen belüli áru- és szolgáltatásforgalom, valamint az ezzel kapcsolatos adó és elsősorban ÁFA-befizetési kötelezettség elmulasztása váltotta ki. Erre válaszul született a 2010. évi 54. sürgősségi kormányrendelet. Ez a jogszabály kiegészítette a romániai Társasági törvényt¹⁵ (a továbbiakban: Ttv.), és új eljárási szabályokat állapított meg a társasági részek átruházásának nyilvánosságra hozatalával és az érdekelt felek ellenvetési jogainak gyakorlásával kapcsolatban.¹⁶

Különleges színfoltja a könyvnek, hogy a szerző nem elégszik meg a jogszabályok mindenre kitérő és azokat összefüggéseiben bemutató elemzésével, hanem gyakran a jogász, a gyakorló szakember is színre lép, és kritikai megjegyzéseket fűz egyik vagy másik előíráshoz. Sőt ennél is továbbmegy akkor, amikor úgy ítéli meg, hogy egy-egy szabályozás nem megfelelő a gazdasági élet korrekts és etikus környezetének biztosítására, ezért – a szerző álláspontja szerint – módosítani szükséges a törvényi előírást. Erre találunk példát abban az esetben, amikor az alapító okirat korlátozza a több mint egy részvénnel rendelkező részvényes szavazatainak számát. A szerző véleménye szerint törvénytelen az az eset, amikor a bizonyos számú részvény után járó szavazati jogot nem korlátozzák, hanem megnövelik. Ennek alátámasztására az egyik legjobb példa egy olyan stratégiai fontosságú nemzetgazdasági ágazat, mint a pénzügyi szektor szabályozása ilyen tekintetben. A hitelintézetekre és a tőkefelelítésére vonatkozó szabályozás – vagyis a 2006. évi 99. kormányrendelet 12. cikkének (2) bekezdése – egyenesen megtiltotta, hogy az alapító okiratban eltérjenek a részvényarányos szavazati jog elvétől, azaz egy részvényért egy szavazat jár.

A 11. alfejezet (*A társaságok alapító okirata*) nagyon szépen strukturált, jól áttekinthető és könnyű összehasonlítást (azonosságok és különbségek) elősegítő táblázatot tartalmaz a különböző társasági formákra érvényes kötelező tartalmi előírásokra vonatkozóan. A szemléltető táblázat logikája arra enged következtetni, hogy a szerző nem kizárólag a jogi szakmát elsajátítani kívánó vagy éppen gyakorló jogász szakembereknek szánja a könyvet, hanem a sokkal tágabb olvasói tábornak, közgazdászoknak vagy akár vállalkozóknak.

A 13., *A társult tagok száma* című alfejezetben a korlátozott felelősségű társaság esetében érdemes megjegyezni, hogy ilyen társaságot egyetlen személy is létrehozhat, függetlenül attól, hogy jogi személy-e vagy természetes személy. Azonban a Ttv. tartalmaz két korlátozást: az egyik az, hogy egy jogi személy vagy egy természetes személy csak egy egyszemélyes kft.-t alapíthat. A másik korlátozás, hogy egy egyszemélyes kft. nem

¹⁴ A NACE a francia *Nomenclature statistique des activités économiques* szó rövidítése, 1970-ben vezették be először, és összhangban van a gazdasági tevékenységek, az Egyesült Nemzetek Szervezete által alkalmazott, nemzetközi ágazati osztályozási rendszerével (*ISIC – International Standard Industrial Classification of All Economic Activities*). Az ISIC 4. kiadása elérhető a következő honlapon: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf (letöltés ideje: 2019. 10. 15.).

¹⁵ Az 1990. évi 31. törvény A társaságokról, újra közzétéve a Hivatalos Közlöny 1066/2004. 11. 17. számában.

¹⁶ A Ttv. 202. cikk (2^a) –(2^a) bekezdései és a 203. cikk (3) bekezdése.

alapíthat más egyszemélyes kft.-t. A vizsgált jogterület dinamikáját mutatja, hogy ezt a korlátot a kötet megjelenése után eltörölték.

A II. fejezet – *A társasági jog elmélete és a társaságok általános jellemzői* összefoglalva: A második fejezet bevezetőnek tekinthető a könyv tárgyát képező vizsgálati anyaghoz, a társasági jog megismeréséhez, valamint ennek alanyának, a vállalatoknak a bemutatásához. A társaságokra mint a vállalatok alapvető szervezeti formájára vonatkozó joganyag összessége képezi a társasági jogot. A fejezetben a társasági jog elsődleges és kiemelt két forrása kerül ismertetésre a Polgári törvénykönyv és az 1990. évi 31. társasági törvény, európai dimenzióban is, az egységes európai modelltörvény bemutatása által. A Polgári törvénykönyv által szabályozott két társasági forma, az egyszerű és a részesedési (vegyes) társaság, minden tekintetben és minden részletre kiterjedően elemzésre kerül, olvasmányos formában, érthetően és logikailag strukturáltan. A logikai vezérfonal a társaságok életciklusát követi: megalapítás, a társasági tőkével kapcsolatos jogok és kötelezettségek, a társaság működése és igazgatása, a társasági szerződés megszűnése és a társaság felszámolása.

A társasági törvény által szabályozott öt, jogi személyiséggel rendelkező társaság bemutatása ugyanazt a sémát követi, viszont ebben az esetben elsősorban a létrehozásról, a társasági tőke jellemvonásairól, az alapítás folyamatáról, a bejegyzésről, azaz a társaságok első életszakaszáról szól. E második rész gyakorlati példákkal és részletes magyarázatokkal gazdagított, amelyek mind elősegítik a könnyebb megértést, provokálják és felcsigázzák az olvasó érdeklődését még több szakirodalmi forrás tanulmányozása iránt.

4. A tagok/résztvényesek

E fejezet szerzője Fegyveresi Zsolt. Az 1. *A tagok/résztvényesek személyére vonatkozó előírások, korlátozások és kizáró okok* című alfejezet elején a szerző szabályozási hiányossággal szembesíti az olvasót, ugyanis a Ttv. az alapítóknak nemcsak az alapító okirat aláíróit tekinti, hanem azokat a személyeket is, akiknek meghatározó szerepük van a társaság megalakításában. A törvényalkotó célja ebben az esetben nem tisztázott, nem állapítható meg bizonyossággal, hogy kiket tekint alapítónak abban az esetben, ha meghatározó szerepük van, de mégsem írják alá az alapító okiratot.

Ez az előírás annál is inkább érthetetlen, mivel a Ttv. további előírásai ennek a lehetőségét ténylegesen kizárják. A Ttv. 5. cikk (6) bekezdése ugyanis előírja azt a kötelezettséget, miszerint az alapító okiratot az összes társult tag/alapító alá kell hogy írja, vagyis alapító csak az lehet, aki aláírja az alapító okiratot, tehát – a szabály jóhiszemű értelmezése szerint – nem lehet alapító az a személy, aki nem vesz részt a társaságban és nem írja alá az alapító okiratot.¹⁷

Az alfejezet második bekezdése, *A társaság alapítói körének meghatározása*, akár ismételtnak is tekinthető, mivel a II. fejezet 5., *A társaság alapítás joga* című alfejezetében

¹⁷ Ioan SCHIAU, Titus PRESCURE: *Legea societăților comerciale nr. 31/1990. Analize și comentarii pe articole*, 2. kiad., Editura Hamangiu, București, 2009.

nagy mértékben hasonlóan kerül bemutatásra ez a kérdéskör. Az egyesületek és alapítványok mellett a felsorolásban megemlített „szövetkezet” kifejezés megtévesztő lehet, hiszen egyrészt a II. fejezet 4., *A Polgári törvénykönyv, mint a társasági jog forrása* alfejezetében külön társasági formaként említi, amelyet a szövetkezet szervezetéről és működéséről szóló 2005. évi 1. törvény szabályoz mint jogi személy, másrészt a 2000. évi 26. kormányrendeletnek megfelelően, az egyesületek és alapítványok mellett, a szövetség vagy föderáció (federatia) jelenik meg. A föderáció, a jogszabály értelmében, kettő vagy több egyesület vagy alapítvány szövetsége alapján jön létre.¹⁸ Ennek megfelelően, ebben a szöveggörnyezetben, azaz a második bekezdésben indokolt a szövetkezet helyett a szövetség vagy föderáció megnevezést használni.

A *legfőbb szerv ülésének hatáskörei* című alfejezetben (10. alfejezet) a részvénytársaság közgyűléseinek osztályozása részben az átruházható hatáskörök felsorolásánál négy eset jelenik meg, noha a Ttv.¹⁹ csak három esetet szabályoz:

- a) a társaság székhelyének áthelyezése,
- b) a társaság másodlagos tevékenységeinek módosítása,
- c) a társasági tőke felemelése.

A törvény nem említi más esetet, amikor a hatáskör átruházható, ilyen módon nem tartozik ehhez a felsoroláshoz a könyv c) pontjában említett másodlagos székhelyek létrehozása vagy megszüntetése. Továbbá, mivel osztályozásról van szó, az átruházható és nem átruházható hatáskörök tekintetében, illetve az átruházható hatáskörök felsorolásra kerültek, indokolt lehet a nem átruházható hatáskörökről is említést tenni.

Mivel a törvény ezt külön nem szabályozza, azokon az eseteken kívül, amikor a törvény az átruházást lehetővé teszi, *per a contrario*, minden más esetben a hatáskörök átruházása nem lehetséges, konkrétan a törvény rendkívüli közgyűlések hatáskörébe tartozó egyéb eseteinél.²⁰ Amúgy az átruházható hatáskörök eseteinek a felsorolása megtalálható a Társaságok státuszváltozásairól szóló V. fejezet *Az alapító okirat módosításáról* szóló 2. alfejezetében, a 297. oldalon, ilyen módon összhangba kerül a két felsorolás.

A 11. alfejezetben, a közgyűlés összehívásának kötelező eseteinél, amikor az igazgatótanácsi tagok száma a törvényben meghatározott létszám alá csökken, a szerző annak tényét tárgyalja, hogy az igazgatótanácsot alkotó ügyvezetők száma páratlan kell hogy legyen. Ezt a szabályt lehetséges részletesebben kifejteni a gyakorlatban előforduló esetekből kiindulva. Noha érthető, hogy véleménykülönbség esetén a szavazategyenlőséget elkerülendő és a döntéshozatalt elősegítő céllal a törvényhozó páratlan számú tagot írjon elő a döntéshozó testületek esetében, a gyakorlatban sokszor előfordul, hogy mégis páros számú tag dönt egyes kérdésekben. Először is a törvény csak formailag írja elő a kötelezettséget, azaz az igazgatótanács tagjai számának meghatározásánál figyelembe kell venni a páratlan számmal kapcsolatos kritériumot. Azonban a törvény sehol nem írja elő, hogy kötelező minden egyes ügyvezetői helyre tagot nevesíteni, s ezzel tulajdonképpen a törvényes szabály sérül. Másodsorban, ha minden tag kinevezésre került is, előfordulhat a törvény által szabályozott esetekben, hogy egyik vagy másik tag

¹⁸ A 2000. évi 26., az Egyesületekről és alapítványokról szóló kormányrendelet 35–37. cikkei és 47. cikke.

¹⁹ A Ttv. 114. cikk (1) bekezdése.

²⁰ A Ttv. 113. cikk (1) bek. a), d), e), g) – m) pontjai.

mandátuma megszűnik, és az igazgatótanács a gyakorlatban páros számú taggal működik. Végül, a konkrét igazgatótanácsi gyűlésen előfordulhat, hogy egy tag távolléte miatt ugyancsak páros létszámban kell dönteni a napirenden szereplő kérdéskörökben.

Mivel a gyakorlatban, a fenti okok miatt elkerülhetetlennek látszik egyrészt az az eset, amikor páros számú tag kényszerül döntést hozni, másrészt ilyen esetekben szavazategyenlőség állhat fenn, a törvényalkotó részletesen szabályozza ezeket a helyzeteket is,²¹ egyrészt az igazgatótanács elnöke szavazatának biztosítva elsőbbséget, hiányzás esetén pedig az illető gyűlésen való helyettesíthetőségét, ha pedig nincs jelen és nem is helyettesíthető, szavazategyenlőség esetén a döntés érvénytelen.

Azoknak az eseteknek a részletes szabályozása által, amelyekben páros számú taggal rendelkező igazgatótanácsok működése és döntéshozatala biztosított, illetve a szavazategyenlőség is megoldott, a jogalkotó – annak ellenére, hogy a páratlan számot mint formai követelményt előírja – tartalmilag eltekint tőle, hiszen lehetővé teszi a páros számú igazgatótanácsok működését is.

A fenti érvek alapján a páratlan számú igazgatótanácsi tagság kezelhető lenne a jövőben mint egyszerű ajánlás, nem feltétlenül mint formai követelmény, ha ilyen irányú törvénymódosítás indokoltá tenné, annál is inkább, hogy a gazdasági társaságoknak minél nagyobb mozgásteret és szabadságot kellene biztosítani vezető testületeinek kialakításában.

Egy másik szempont lehet, hogy a páratlan szám elve egy másik, azonban már egy felületes szemügyrevétel alapján mégis sok hasonlóságot mutató jogterületen, a közjogba tartozó közigazgatási jogban kerül széles körű alkalmazásra, noha ennek keretében sem egységes módon. A Parlament két háza tagjainak száma lehet páros vagy páratlan a választópolgárok számának és a Képviselőházban helyet elnyerő kisebbségek képviselőinek száma függvényében.²² Jelenleg a lakosság arányának megfelelően 136 szenátori és 312 parlamenti képviselői mandátum van, amelyek a 43 választókerület között oszlanak meg.²³ A 2009. évi Alkotmányt módosító népszavazás is maximum 300 tagból álló, azaz akár páros vagy páratlan számú, egykamarás rendszer bevezetéséről szolt.²⁴

Ennél szigorúbban kezeli a páratlan szám elvének kérdését a Közigazgatási törvénykönyv,²⁵ (korábban: helyi közigazgatási törvény²⁶) a helyi és megyei önkormányzatok képviselőtestületének összetétele esetében. Mindkét testületnél a tagok száma mindig páratlan, a település/megye méretétől függetlenül, azzal a különbséggel, hogy

²¹ A Ttv. 153²⁰. cikk (1) – (8) bekezdések.

²² A 2015. évi 208-as számú, a Szenátus és Képviselőház megválasztásáról, valamint az Állandó Választási Hatóság szervezéséről és működéséről szóló törvény (*Legea nr. 208/2015 privind alegerea Senatului și a Camerei Deputaților, precum și pentru organizarea și funcționarea Autorității Electorale Permanente*) 4. cikk, 5. cikk és 56. cikk (9) bekezdés.

²³ A 2015. évi 208. tv. 1-es számú melléklete.

²⁴ A 2009. évi 1259. a 2009. november 22-én sorra kerülő országos népszavazás szervezéséről szóló Kormányhatározat (*Hotărârea Guvernului nr. 1259/2009 privind organizarea și desfășurarea referendumului național din data de 22 noiembrie 2009*).

²⁵ A 2019. évi 57., a Közigazgatási törvénykönyvről szóló sürgősségi kormányrendelet (*Ordonanță de urgență a Guvernului nr. 57/2019 privind Codul administrativ*), közzétéve a Hivatalos Közlöny 555/2019. 07. 05. számában.

²⁶ A 2001. évi 215. törvény a Helyi közigazgatásról (*Legea nr. 215/2001 a administrației publice locale*), amelynek nagyrészt hatályon kívül helyezte az új Közigazgatási törvénykönyv, lásd fentebb.

míg a települések esetében a polgármester nem része a testületnek, addig a megyei önkormányzat elnöke tagja lesz annak, ezért a meghatározott tagok száma páros, majd az elnökkel kiegészülve válik páratlan számúvá.

A Közigazgatási törvénykönyv tartalmaz még előírásokat más esetekben is, amikor kötelező a páratlan szám: a közösségi fejlesztési társulások kuratóriuma (vezetőtanácsa), a képviselőtestületeken belül működő szakbizottságok, az árajánlatok kiértékelését végző bizottság. Mivel a közigazgatásban tevékenykedő testületek közfeladatokat látnak el, elvárható a nagyon formális, szigorúan le szabályozott összetétel. Viszont ezekben az esetekben is, egyrészt a jogszabály előírja a döntésekhez szükséges szavazatszámot, amely nem függ attól a ténytől, hogy páros vagy páratlan számú képviselő rendelkezik mandátummal, másrészt a gyakorlatban sokszor fordul elő, főleg nagyobb számú testületknél, hogy nem mindenki jelenik meg, emiatt a páratlan számú előírás gyakorlatilag egyszerű elvárássá degradálódik.

A 11. alfejezetben (*A közgyűlés összehívásának kötelező esetei*) többször szerepel a Legfőbb Semmitő- és Ítélszék (Înalta Curte de Casație și Justiție), mint a romániai legfelsőbb bíróság magyar fordítása. Annak ellenére, hogy a legfőbb megnevezés sem helytelen, a következetesség biztosítása érdekében célszerű lenne az erdélyi magyar jogi szaknyelvben is a Magyarországon széles körben elfogadott legfelsőbb megnevezést használni. A legfőbb szót inkább a legfőbb ügyész esetében használjuk, a bíróság esetében a legfelsőbb kifejezés a használatos.²⁷

A közgyűlési meghívó tartalma, a napirend kiegészítése és a közgyűlés jegyzőkönyve című alfejezetben (13. alfejezet), amennyiben a közgyűlés napirendjén vezető tisztségviselők, illetve felügyelőbizottsági tagok kinevezése is szerepel, a törvény által előírt adatok rendelkezésre bocsátásának és ennek bemutatásának módja még pontosításra szorul. A szerző véleménye szerint a személyes adatok védelme szempontjából ildomos a meghívóban mellőzni a jelöltek kilétének felfedését, azonban a gyakorlatban a nyilvánosság segíthet a helyes döntés meghozatalában. Azt gondolom, hogy a társaság életét, gazdasági hatékonyságát döntően befolyásoló vezető tisztségviselő attól a pillanattól kezdve, hogy elfogadta a nevesítést, hozzájárulását adta ahhoz, hogy egyrészt a részvényesek megismerjék kilétét annak érdekében, hogy beleegyezésüket adják kinevezéséhez, másrészt megválasztása esetén, a harmadik felek is kötelező módon értesülnek az új tisztség elnyeréséről, azaz a nyilvánosság előbb vagy utóbb elkerülhetelenné válik.

Másrészt a valóságban eléggé irreálisnak tűnik, hogy egy részvényes esetleg több száz kilométert utazzon a társaság székhelyére, csak és kizárólag azért, hogy megismerje a jelölteket, illetve ezek nevét, címét és képesítését. Azt gondolom, hogy a jelöltek listája közzétételének csak előnyei lehetnek, hiszen lehetővé teszik, hogy ne csak a részvényesek, hanem harmadik felek, akár üzleti partnerek is kinyilváníthassák az esetleges kifogásaikat (pl. a jelöltek törvénytörő magatartásairól), vagy értesíthessék a részvényeseket.

A jelöltek adataival kapcsolatban nem tudom, mennyire releváns információ a lakcím, ami Romániában különösen igaz, hiszen a személyigazolványban szereplő

²⁷ Lásd: <http://intezmenyek.adatbank.transindex.ro/> (letöltés ideje: 2019. 10. 15.), illetve a Kúria történetét bemutató honlapon: <https://kuria-birosag.hu/hu/kuria-tortenete> (letöltés ideje: 2019. 10. 15.).

lakcím sok esetben nem felel meg a valós lakcímnek. Ennél sokkal fontosabb információkat tartalmazna, ha a jelöltek szakmai önéletrajzát és menedzseri elképzeléseiket mutatnák be.

A fenti érvek miatt érdemes lenne a jogalkotónak átvenni a gyakorlatból azokat a tapasztalatokat, amelyek alapján átláthatóvá válik a jelöltállítás és választás, valamint olyan hasznos adatokat írna elő a jelölteknek, amelyek elősegítik a részvényesek helyes és megbízható döntéshozatalát.

Ugyancsak a 13. alfejezet esetében, a közgyűlésre szóló meghívóban szereplő napirendi pontok meghatározása során, a szakirodalom nem javasolja a gyakorlatban általában az utolsó pontnál feltüntetett „egyebek” vagy „egyéb ügyek” felvételét. Ez a megállapítás a következő oldalon cáfolatra kerül, hiszen teljes mértékben egyetértek a szerzővel abban, hogy számos olyan helyzet alakulhat ki, amikor gyors és azonnali döntés szükséges a közgyűlés részéről. Emiatt más kérdésekben is határozhat, ha a törvényes feltételek teljesülnek, mint amelyek az összehívóban szerepeltek.

A törvény által összehívásra előírt minimális 30 nap (amit senki nem fog kockáztatni, és bizonyára rászámolnak biztonságból néhány napot, hogy a formai követelmények ne sérüljenek), ha ehhez hozzáadjuk az összehívó meghatározását és megszövegezését, közzététel céljával a küldés idejét stb., könnyen lehet, hogy a közgyűlés összehívásának elhatározása és a közgyűlés konkrét időpontja között 2 hónap is eltelik. Ez a tény az egyre gyorsabban változó gazdasági körforgásban túl hosszú időt jelent, ezért indokolt biztosítani a lehetőséget akár a közgyűlésen újabb napirendi pontok megtárgyalására és a döntéshozatalra is.

Azért gondolom fontosnak, hogy az „egyebek” címszó alatt egy külön napirendi pont megjelenjen, mert ezzel a részvényesek tájékoztatva (figyelmeztetve) vannak, hogy sor kerülhet sürgős ügyek megtárgyalására is, másrészt formai szempontból is fontos, hiszen napirenden szerepel külön pontként, biztosítva (támogatva) más napirendi pontok javaslatát is a részvényesek részéről (15 napon belül vagy azon túl).

A 14. alfejezet (*A szavazati jog*) mint a III. fejezet 3. alfejezetének, a tagsági/részvényesi jogok osztályozásának egy külön álló jogintézménye, szervesen kapcsolódik a 15. alfejezethez (*A határozatképesség megállapítása, valamint a szavazati jog gyakorlása*). Ugyancsak az előbbi érv alapján ehhez a részhez tartozik a 16. alfejezet (*A szavazati jog kizárása és korlátozása eseteiről*), valamint a 17. alfejezet, amely a szavazatsöbbségi részvényekre vonatkozik. Végül, de nem utolsósorban, véleményem szerint a kumulatív szavazásról szóló 18. alfejezet is szerves részét képezi a szavazati jognak, mint a kisebbségi részvényesek védelmére kidolgozott szabályozásának külön színfoltja, ugyanakkor mint a szavazatsöbbségi részvény egyik osztályát képező szavazattsöbbszűrő részvény egyik formája.

A 16. alfejezetben (*A szavazati joggal nem rendelkező részvényesek*) a szerző részletesen kitér az osztaléksöbbséget biztosító részvényekre. Nagyon hasznos és mindenre kiterjedő szemléletről tesz tanúbizonyságot akkor, amikor a Ttv. által szabályozott, egyedüli elsőbbségi (azaz osztaléksöbbségi) részvénytípus mellett vizsgálja a másik két változatot (anélkül, hogy erről a Ttv. külön említést tenne).

A szavazatsöbbségi részvény esetében a szavazattsöbbszűrő, ezen belül a kumulatív szavazás (18. alfejezet) és a vétőjogot biztosító „aranyrészvény” a 17. alfejezetben kerül alapos elemzésre és kiértékelésre. A harmadik típus, a likvidációs hányadhoz

kapcsolódó elsőbbségi részvény pedig a 22. alfejezetben kerül kibontakozásra. Az egyszerűbb áttekinthetőség biztosítása érdekében a következő osztályozással lehet szemléltetni a szavazati joghoz kapcsolódó részvényeket:

I. TÖRZSRÉSZVÉNY [Ttv. 95. cikk (1) bek. b) pont és (5) bek.],

II. ELSŐBBSEGI RÉSZVÉNY [Ttv. 95. cikk (1) – (5) bek.],

a) Osztalékelsőbbségi [Ttv. 95. cikk (1) bek. 16. pont, A szavazati jog kizárása],

b) Szavazatelsőbbségi (17. A szavazatelsőbbségi részvény),

i. Többszörös szavazat [Ttv. 101. cikk (1) bek.],

1. Kumulatív szavazat (18. A kumulatív szavazás jogintézménye),

ii. Vétőjogot biztosító szavazat,

c) Likvidációs elsőbbségi (22. A likvidációs hányadhoz való jog).

A 19. alfejezet (*A közgyűlések határozatainak megtámadhatósági joga*) logikailag összefügg a közgyűlések határozatainak jellegével (20. alfejezet), a bírósági folyamodványt benyújtó jogosultak meghatározásával, valamint az elévülési határidővel (21. alfejezet), emiatt – akár egy és ugyanazon joghoz kapcsolódóan – lehetséges lenne egységesen kezelni ezeket a részeket.

A III. fejezet – *A tagok/részvényesek összefoglalása*: Fegyveresi Zsolt különösen körültekintő módon és nagyon alaposan ismerteti meg az olvasóval a társaságok működésére vonatkozó törvényes előírásokat, nem szokványos, ugyanakkor nagyon gyakorlati megközelítéssel, a tagok/részvényesek jogai és azok korlátai szemszögéből. Mindezen jogok összessége gyakorlatilag a Ttv. részvénytársaságokra (és nem csak) vonatkozó közgyűlésekről szóló részben található, mivel a tagok/részvényesek ezzel kapcsolatos tevékenysége során gyakorolhatják tulajdonosi minőségüket. A fenti érvek fényében úgy gondolom, hogy az alfejezetek struktúrája is hasonlóképpen alakulhatna, így a tagokat/részvényeseket megillető jogok részletes leírását a következőképpen ajánlom: az információhoz való jog, a tájékoztatáshoz való jog, a közgyűlésen való részvétel joga, a szavazati jog, a közgyűlések határozatainak megtámadhatóság joga, az osztalékhoz és a likvidációs hányadhoz való jog. Természetesen a III. fejezet jelenlegi szerkezeti felépítése is hatékonyan biztosítja a társaságok működésének átlátható, következetes és logikus megértését.

A szerző nem elégszik meg a törvényes szabályozás magyarázatával, hanem sokkal tovább megy, a szakmai kíváncsiságot felcsigázza azáltal, hogy nemcsak a szakmában vita tárgyát képező eseteket taglalja részletesen, hanem pro és kontra érveket felhasználva, a saját álláspontját is bemutatja, hivatkozva a bírósági joggyakorlatra, a témához kapcsolódó egyéb jogforrásokra, pl. a tőkepiac szabályozására vonatkozó jogszabályokra. Ugyancsak a könyv fejezetének színvonalát emeli az a tény is, hogy a szerző bátran feszegeti a jogszabályok bemutatását *think outside the box* perspektívából, hiszen a konkrét törvényi szabályozás mellett a tapasztalatokra és a gyakorlatra alapozva mutat be olyan eseteket, amelyek, noha *expressis verbis* nincsenek szabályozva, mégis van létjogosultságuk, pl. az elsőbbségi részvények Ttv.-ben nem szabályozott típusai.

A III. fejezet olvasása során elkerülhetetlen észrevenni azokat a közös jegyeket, amelyek óhatatlanul jelen vannak a részvénytársaság közgyűlésének működése és a helyi és megyei önkormányzatok testületi ülései között. Ezek a hasonló jegyek kiterjednek a

megalakulástól, a tagok jogai és kötelezettségei, az összehívás szabályai, döntéshozatal (határozatképesség és érvényességhez szükséges szavazatarány), nyilvánosság, tájékoztatás stb. részéig. Ez azért is lehet érdekes összehasonlítás, mert a társasági jog, mint a polgári jog és mint ilyen, a magánjog része, magánszemélyek érdekeit hivatott szabályozni, nem említve azt a tényt, hogy általában a gazdaságot és a gazdaságban való részvételt a kockázat határozza meg, illetve a részt vevő felek nagyrészt szabadon határozzák meg, milyen mértékben kívánnak részt venni a gazdasági folyamatokban. Másfelől pedig a közigazgatási jog a közjog részét képezi, a közösség egészét érintő ügyekben és érdekében elvárás a nagyon szigorú szabályok meghonosítása, a közérdek képviselése, az átláthatóság és a gazdasági jólét biztosítása céljából.

Annál is inkább érdeklődésre tarthat számot egy ilyen komparatív tanulmány, mert a helyi és megyei önkormányzatok alárendeltségébe is tartoznak kizárólagos, többségi vagy kisebbségi tulajdonban álló – többnyire – részvénytársaságok, de korlátolt felelősségű társaságok is (az önállóan gazdálkodó vállalatokat nem soroljuk ide, hiszen rájuk más szabályok érvényesek). Ilyen esetekben az rt. közgyűlésének vagy a kft. taggyűlésének a szerepét a helyi vagy megyei önkormányzat képviselőtestülete látja el, vagyis a képviselők ideiglenesen átváltoznak részvényesekké/tagokká. Ebben az esetben egy sajátos jogszabályi *mélange* alakul ki, amely esetben egyszerre két jogszabály érvényesül: egyrészt a társaságokra vonatkozó Ttv., illetve a szabályozás hiányában az Rptk., másrészt a Közigazgatási törvénykönyv, rengeteg vitás kérdésnek biztosítva lehetőséget (pl. határozatképesség megállapítása szempontjából). Ezért hasznosnak tartanám, ha a III. fejezetbe lehetőség lenne „a közgyűlések működéséről az állami vállalatok esetében” című alfejezetet befoglalni. Erről a kérdésről a kötet szerkesztőjének és társszerzőjének magyar, román és angol nyelven is több tanulmánya megjelent, amelyeket érdemes lenne hasznosítani.²⁸

5. A vezető tisztségviselők

Az 4. fejezet szerzője Pál Előd. A 2. alfejezetben (A vezető tisztségviselő fogalma) nagyon érthetően és követhetően bemutatásra kerül a vezető tisztségviselők köre, a részvénytársaság egységes vagy dualista irányítási rendszer szerinti szervezésében. A szöveges magyarázat mellett egy áttekinthető táblázat is szerepel, amelynek viszont, hogy összhangba kerüljön a leírással, valamint a Ttv. idevonatkozó előírásaival, a következő kiegészítését javaslom:

²⁸ Lásd VERESS Emőd: *Az állam mint részvényes Romániában = Állami vállalatok nemzetközi összehasonlításban*, szerk. SZIKORA Veronika, Budapest, 2019.; VERESS Emőd: *The State's Role as Owner of Enterprises: Mandatory Rules of Corporate Governance in Romania*, Pro Publico Bono, 2017/1.; VERESS Emőd: *Joint stock companies having the local government as the sole shareholder – some practical remarks in the case of Romania*, Opolskie Studia Administracyjno-Prawne, 2017/4.; VERESS Emőd: *Controverse privind întreprinderile publice organizate sub forma societăților pe acțiuni cu acționar unic* [Az egyszemélyes részvénytársaság formájában megszervezett állami vállalatokkal kapcsolatos viták], Dreptul, 2016/3.

Egységes irányítási rendszer	Egyedüli ügyvezető (<i>administrator unic</i>)	Egyedüli igazgató – vezérigazgató (<i>director general</i>)	Nincs összeférhetetlenség az igazgatótanácsi tagság és az igazgatói tisztség között
	Több ügyvezető – Igazgatótanács (<i>consiliu de administrație</i>), egyikük az igazgatótanács elnöke (<i>președinte consiliu de administrație</i>)	Több igazgató (<i>directori</i>), egyikük vezérigazgató (<i>director general</i>)	Nincs összeférhetetlenség az igazgatótanács elnöke és a vezérigazgató tisztség között
Dualista (kétszintes) irányítási rendszer	Egyedüli vezérigazgató (<i>director general unic</i>)	3 és 11 tagú felügyelőbizottság (<i>consiliu de supraveghere</i>), egyikük az elnöke (<i>președinte consiliu de supraveghere</i>)	A felügyelőbizottsági tagság és az igazgatósági tagság összeférhetetlen
	Többtagú igazgatóság (directorat), egyikük az igazgatóság elnöke (<i>președinte directorat</i>)		

Talán érdemes megemlíteni azt a tényt is, hogy a (kizárólagos vagy többségi) állami tulajdonban álló részvénytársaságok esetében sajátos (szigorúbb) szabályok érvényesek.²⁹ Példának okáért az egységes irányítási rendszerű rt. esetében nincs lehetőség egyedüli ügyvezető kinevezésére, hanem legalább 3, legtöbb 9 tagú lehet az igazgatótanács. Ugyanúgy kizárt, hogy a dualista irányítási rendszerben egyedüli vezérigazgató kerüljön kinevezésre, hiszen az állami vállalatok felelős társaságirányításáról szóló szabályozás legkevesebb 3, legtöbb 7 tagú igazgatóságot ír elő.³⁰ Ugyanígy, az állami vállalatok esetében kizárt, illetve összeférhetetlen az igazgatótanács-elnöki és a vezérigazgatói tisztség.³¹

A 8. alfejezetben (*Az ügyvezető szervek összetétele és működése*) a részvénytársaságok ügyvezetésének szabályai bemutatásánál, azon belül a monista irányítási rendszer esetében talán érdemes kihangsúlyozni, hogy az ügyvezetést egy vagy több ügyvezető (természetes vagy jogi személy) láthatja el. Azonban e szabály alól létezik egy kivétel is, abban az esetben, ha az rt. éves pénzügyi beszámolójával kapcsolatban törvényi könyvvizsgálati kötelezettség áll fenn.³² Ezen Rt. ügyvezetését legkevesebb háromtagú igazgatótanács látja el, tehát ezekben az esetekben kötelező a testületi ügyvezetés kinevezése.

Ugyanazon alfejezeten belül, a monista irányítású rt. igazgatótanácsának független tagja esetében több kritériumot szükséges figyelembe venni és teljesíteni. A szerző nagyon helyesen felhívja a figyelmet, hogy a g) pont esetében, amely kimondja, hogy „*legyen igazgató egy másik társaságban, amelyben a társaság egyik igazgatója nem végrehajtó ügyvezető*”,³³ jogalkotási hiba esetével szembesülünk. A törvénycikk logikájából is

²⁹ A 2011. évi 109-es számú sürgősségi kormányrendelet az Állami vállalatok felelős társaságirányításáról (*Ordonanța de urgență nr. 109/2011 privind guvernarea corporativă a întreprinderilor publice, aprobată ulterior prin Legea nr. 111/2016*), amelyet utólag a Parlament jóváhagyott a 2016. évi 111-es számú törvény által.

³⁰ 2011. évi 109. sürgősségi kormányrendelet 31. cikk (1) bekezdés.

³¹ 2011. évi 109. sürgősségi kormányrendelet 35. cikk (3) bekezdés.

³² A Ttv. 137. cikk (2) bekezdés.

³³ A Ttv. 138². cikk (2) bekezdés, g) pont.

következtetve, mely szerint a többi kritérium esetében, a kizáró okok felsorolása esetében, a tagadó mondatszerkezetet használja (ne legyen, nem volt, nem részesült), a g) pont esetében ezt elmulasztja, és állító, kijelentő mondatszerkezetet használ (azaz *legyen*). Másrészt nemcsak a felsorolás következetessége és logikai fonala törik meg, hanem egyértelműen tartalmilag is helytelen ez a pont, hiszen ahhoz, hogy a függetlenség elve biztosított legyen, az ügyvezetői minőség gyakorlásában szükséges és elvárható, hogy az illető igazgatótanács tag nem rendelkezik egy másik társaságban végrehajtó igazgatói tisztséggel.

Ugyanakkor a g) pontban található kritérium *érthetetlen* amiatt is, hogy ha a társaság egyik igazgatója tagja az igazgatótanácsnak, akkor nem állhat *nem végrehajtó* státuszban, úgy, ahogy ezt szabályozza az említett pont. Ezt a szabályt egyértelműen rögzíti a Ttv. erre vonatkozó része, amely kimondja, hogy az igazgatótanács nem végrehajtó tagjai azok a személyek, akik az igazgatótanács tagjai közül nem voltak kinevezve igazgatónak.³⁴ Tehát, *per a contrario*, minden igazgatótanács tag, akit kineveztek igazgatónak is, az elnyeri az igazgató-végrehajtó igazgatótanács tagságot (ügyvezető) is, vagyis nem lehet igazgató és ugyanakkor nem végrehajtó igazgatótanács tag, ahogy ez a pont ezt tévesen rögzíti. Feltételezésem szerint a jogalkotó valójában a következőképpen kívánta volna megfogalmazni ezt a kritériumot: „(ne) legyen igazgató egy másik társaságban, amelyben a társaság egyik igazgatója nem végrehajtó ügyvezető”, azaz a törvény megengedi, hogy más társaságban legyen igazgató, azzal a feltétellel, hogy sem ő, sem más igazgató társa nem tagja az igazgatótanácsnak, tehát nem kumulálja az ügyvezetést az igazgató minőséggel.

Ugyanebben az alfejezetben, a dualista irányítási rendszer esetében, az igazgató-ság összetételénél tévesen szerepel annak a lehetősége, hogy a tagok lehetnek egyaránt természetes és/vagy jogi személyek (a 6. alfejezetben is tévesen szerepel a jogi személy vezető tisztségviselő felsorolásban az igazgatósági tagság). A Ttv. egyértelműen kimondja, hogy a monista rendszerben az igazgatók, illetve dualista rendszerben az igazgatóság tagjai csak és kizárólag természetes személyek lehetnek.³⁵ Ennek az a magyarázata, hogy a társaság irányítását ellátó, végrehajtó legfelsőbb szerv társaságigazgatási, azaz *menedzsment* feladatot lát el, amely egy hivatás, szakképesítés, tehát természetes személy jelenlétét feltételezi.³⁶ Ez alól a szabály alól kivételt képez, a Ttv. értelmében, az egységes irányítási rendszerben az igazgatótanács tagja, illetve a dualista rendszerben a felügyelőbizottság tagja.³⁷

Másodszorban fontos hangsúlyozni, hogy a Ttv. lehetővé teszi a monista rendszerben, az egyedüli ügyvezető esetében, hogy természetes vagy jogi személy legyen. Az igazgatótanácsok esetében pedig három elméleti lehetőség képzelhető el: kizárólag természetes személy, kizárólag jogi személy, vagy természetes és jogi személy tagok egyaránt. A dualista rendszerben, mivel a felügyelőbizottság legalább három és legtöbb tizenegy tagból állhat, ebben az esetben az egyedüli természetes vagy jogi személy tag kizárt, viszont a másik három lehetőség adott, vagyis kizárólag természetes

³⁴ A Ttv. 138¹. cikk (2) bekezdés.

³⁵ A Ttv. 138¹³. cikk (1) bekezdés.

³⁶ Sebastian BODU: *Legea societăților comentată și adnotată*, Editura Rosetti, București, 2017.

³⁷ A Ttv. 138¹³. cikk (2) bekezdés.

személyek, kizárólag jogi személyek, vagy természetes és jogi személy tagok egyaránt. A könnyebb átláthatóság és megértés érdekében a következő szemléltető táblázat mutatja be a lehetőségeket:

Egységes (monista) irányítási rendszer	Egyedüli ügyvezető (<i>administrator unic</i>)	Természetes/jogi személy	Egyedüli igazgató – vezérigazgató (<i>director general</i>)	Természetes személy
	Több ügyvezető – Igazgatótanács (<i>consiliu de administrație</i>)	Kizárólag természetes/jogi személy vagy természetes és jogi személy tagok	Több igazgató (<i>directori</i>), egyikük vezérigazgató (<i>director general</i>)	
Dualista (kétszintes) irányítási rendszer	Egyedüli vezérigazgató (<i>director general unic</i>)	Természetes személy	3 és 11 tagú Felügyelőbizottság (<i>consiliu de supraveghere</i>), egyikük az elnöke (<i>președinte consiliu de supraveghere</i>)	Kizárólag természetes/jogi személy vagy Természetes és jogi személy tagok
	Többtagú igazgatóság (<i>directorat</i>)			

A 10. alfejezetben a vezető tisztségviselői funkció megszűnésének szabályait tekinti át a szerző. A részvénytársaságok esetében a vezető tisztségviselők megbízásának időtartamát a Ttv. legtovább 4 évre korlátozza. Azonban a jogszabály lehetővé teszi, hogy a vezető tisztségviselőket újraválasszák, amennyiben az alapító okirat nem tartalmaz ezzel ellenkező rendelkezéseket.³⁸ Egyetértek abban a szerzővel, hogy a korlátozásnak az a célja, hogy a részvényesek időről időre újragondolhassák a tisztségviselők alkalmasságát. Viszont a túl rövid mandátum meghatározása vagy a túl gyakori vezetőcsere, esetleg a vezetői folytonosság biztosításának hiánya ugyanúgy a részvényesek közötti nézetkülönbségből fakadó, akár spekulatív jellegű személycserék mind rejtenek magukban kockázatot.

A gyakorlatban az egyik kézzelfogható csapda, hogy az éppen aktuális igazgatótanács „elhalaszt” nagyon fontos felújítási/karbantartási/beruházási munkálatokat annak érdekében, hogy a pénzügyi eredmények rövid távon jól fessenek. Hosszabb távon viszont az időszerű beruházások elmaradása katasztrofális következményekkel járhat, akár az egész tevékenység gazdasági megrendüléséhez vezethet. Másodsorban érdemes lenne egyértelműen megkönnyíteni a négyéves mandátum utáni hosszabbítást, abban az esetben, ha az igazgatótanács teljesítette a számára kijelölt célokat, ilyen módon is motiválni lehetne, hogy hosszabb távon gondolkodjanak, mint csupán négy vagy annál kevesebb év (rövid távú gondolkodás csapdái).

Továbbá érdekes megjegyezni, hogy az ezt szabályozó előírás az ügyvezetők megbízásáról szól és nem az igazgatótanácsról, ami azt jelenti, hogy az új kinevezett ügyvezetők megbízatásának időtartama nem egyezik meg a már kinevezett ügyvezetők

³⁸ A Ttv. 153¹². cikk (1) bekezdés.

megbízásának időtartamával. Több ügyvezetőből álló igazgatótanács esetében előfordulhat, hogy a tagok megbízása különböző időpontban jár le, ami a csapatmunkát és kohéziót semmiképpen nem segíti elő. Az állami vállalatok esetében ez a kérdés rendezésre került, hiszen a jogszabály egyértelműen kimondja, hogy az új igazgatótanács tagok megbízásának időtartama megegyezik a leváltott tag megbízásának időtartamával.³⁹

A 13. alfejezet a vezető tisztségviselő társasággal szembeni felelősségét tárgyalja. A vezető tisztségviselő egyetemleges felelőssége az őt tisztségében megelőző (közvetlen tisztségbeli elődje) tisztségviselőkkel, az általuk okozott károk miatt egy sor kérdést vet fel. Véleményem szerint e törvényes rendelkezés több tekintetben hiányos, illetve nem egyértelmű. A szerző nagyon helyesen észrevételezi a jogszabály azon hiányosságát, hogy nincs megszabva határidő, amely keretében jelezheti az elődje által elkövetett rendellenességet. Erre a hiányosságra megoldás lehetne az alkalmazottak vonatkozásában érvényes 6 hónapos elévülési határidő vagy akár a szerződés nem megfelelő teljesítésére vonatkozó általános 3 éves elévülési határidő (a probléma jellegét tekintve inkább az első).

Kevésbé szerencsésnek tartom a negatív gondolkodási szemléletet, amely abban jut kifejezésre, hogy a jogalkotó úgy fogalmaz, hogy „*az aktuális ügyvezetők egyetemlegesen felelnek elődeikkel...*”⁴⁰ – mintha vélelmezne a felelősséget. Sokkal helyesebbnek tartottam volna, ha pozitívan, abból a konstruktív feltételezésből indult volna ki, hogy „*az aktuális ügyvezetők nem felelnek egyetemlegesen elődeikkel...*” Ez a mondat szerkezet azt sugallta volna, hogy a „jó ügyvezető”, minősítéséből fakadóan, kellő körültekintéssel észreveszi az elődei által elkövetett rendellenességeket, ezekről haladéktalanul tájékoztatja az illetékes belső és külső vizsgáló szerveket, illetve azonnal igyekszik korlátozni vagy esetleg felszámolni a társaságra vonatkozó káros következményeit. Habár az utóbbi kötelezettséget a törvény nem írja elő, a Ttv. vezető tisztségviselőire vonatkozó magatartási norma, a kellő körültekintés és gondosság feltételezi részéről azt a tevékenységi kényszert, hogy rendellenesség esetén megpróbálja haladéktalanul orvosolni azt.

Úgy gondolom, hogy ebben az esetben egyértelműen kógens normáról van szó, és a részvényesek közgyűlésének nincs választási lehetősége arra vonatkozóan, hogy saját hatáskörben eldöntse, hogy csak a rendellenességet elkövető vezető tisztségviselőket vonja-e felelősségre, vagy kénye-kedve szerint akár az aktuális vezető tisztségviselőket is, akik eleget tettek törvényes kötelezettségüknek, észrevették a szabálytalanságokat és jelezték a vizsgáló szerveknek. A Ttv. megkérdőjelezhetetlenül kivonja az (egyetemleges) felelősség alól azt az ügyvezetőt, aki tájékoztatási kötelezettségének eleget tesz, illetve minden felelősség alól, figyelembe véve, hogy a megbízásának elkezdése előtti cselekményről lévén szó, nem tartozik semmilyen felelősséggel elődjei szabálytalanságai miatt.

Továbbá a vezető tisztségviselő közvetlen elődjeivel való egyetemleges felelősség azért nem feltétlenül helyes, mert négy évnél sokkal rövidebb, akár több egymást követő ügyvezető, illetve igazgatótanács esetében nem készíti az aktuális ügyvezetőket a közvetlen elődöket megelőző ügyvezetők által elkövetett rendellenességek feltárására, ami viszont a tulajdonosok (részvényesek) egyértelmű érdekét szolgálná. Ugyanakkor, ha az aktuális ügyvezető közvetlen elődje nem vette észre (pedig kellő körültekintéssel észre kellett volna

³⁹ A 2011. évi 109. sürgősségi kormányrendelet az Állami vállalatok felelős társaságirányításáról, 8. cikk (1) bekezdés és 28. cikk. (7) bekezdés.

⁴⁰ A Ttv. 144². cikk (4) bekezdés.

vennie), illetve észrevette, de elmulasztotta tájékoztatni a vizsgáló szerveket, egyetemlegesen felel elődjével, ilyen módon indokolttá válik az aktuális ügyvezetőtől is elvárni, hogy elődjét megelőző ügyvezetők rendellenességeit is jelentse. Ennek megfelelően „a közvetlen” kifejezést indokolt lenne kitörölni, és – akár adott határidőn belül – minden előző ügyvezető által elkövetett rendellenességre kiterjeszteni a tájékoztatási kötelezettséget.

A IV. fejezet – *A vezető tisztségviselők* összefoglalója: A szerző ebben a fejezetben egy nagyon jó szemléltető példával mutatja be a társaságot, amelyet találóan és sokatmondóan az emberi szervezethez hasonlít. Ennek megfelelően a társaság legfelsőbb, stratégiai határozatokat meghozó szervét (közgyűlés/taggyűlés) az emberi agyhoz hasonlítja, ahol eldől a társaság sorsa és jövője. Annak ellenére, hogy a leírásban nem jelenik meg explicit módon, feltételezhetően az ügyvezető szervek a szívhez hasonlíthatók a legjobban, amely állandóan pumpálja a vért a szervezetben, azaz a társaság életében a vezető tisztségviselők megvalósítják és életbe ültetik a stratégiákat.

A szerző külön érdeme az is, hogy olvasóbaráttá, illetve fogyaszthatóvá teszi a részvénytársaságok kétféle irányítási rendszerét. A táblázat formában testet öltött logikai struktúra nagyon sokat segít eligazodni a monista és dualista irányítási rendszerek sajátos jegyei között, könnyen memorizálhatóvá téve ezek sajátos szerkezeti struktúráját.

A fejezet logikai fonala szépen végigköveti a Ttv. részvénytársaságokról szóló IV. fejezetét, a társaságok ügyvezetéséről szóló 3. rész struktúráját, kitérve minden olyan szabályozási hiányosságra vagy hibára, amelyek a következő időszakban a jogszabály módosítását teszik szükségessé. Azokban az esetekben, ahol a szakma véleménye megosztott, a szerző részletesen kitér a jogtudósok érveire, ütköztetve és szembeállítva egymással azokat, illetve minden esetben a saját szemszögéből is megvilágítva egy-egy vitás kérdést. A jogszabály-értelmezés az olvasó számára még könnyedebbé válik azáltal, hogy a törvény alapján kialakult joggyakorlat is részét képezi a fejezetnek.

6. A társaságok státuszváltozásai

Az 5. fejezet szerzője szintén Pál Előd. A 3. alfejezetben (*A társasági tőke leszállítása és felemelése*) a szerző két kivételt említ, amikor az alaptőke/törzstőke az adott társasági forma számára előírt tőkeminimum alá csökkenhet. A szakirodalom által azonosított esetek közül az egyik csak látszólagos, mondhatni átmeneti és formai, amikor egy részvénytársaság lecsökkenti az alaptőkéjét az rt. számára meghatározott tőkeminimum alá és egyidejűleg átalakul korlátolt felelősségű társasággá, amely esetében már teljesül a tőkeminimumra vonatkozó törvényes előírás.

A második esetben viszont már egy valós kivételről beszélhetünk, amikor két párhuzamos határozattal a társaság leszállítja a tőkeminimum alá, és ugyanakkor felemeli az alaptőkét/törzstőkét. Érdekes ennek az esetnek a magyarázata, amely által a szerző ráerősít a tankönyv gyakorlati jellegére is, mintegy elősegítve a jogszabály hétköznapi alkalmazását. Az egyik lehetséges célja egy ilyen pénzügyi művelet sorozatnak az lehet, hogy a régi részvényesek úgy próbálnak tőkeemelést végrehajtani, hogy új részvényeket bocsátanak

ki, viszont az új részvények névértéke hozzáigazodik az aktuális valós, piaci értékhez (ami kisebb, mint a részvények régi névértéke).

Mindenképpen dicséretre méltó a szerző azon igyekezete, hogy a jogszabályi magyarázaton kívül szakirodalmi értelmezéseket is bemutat az olvasónak, valamint olyan példákat ragad ki, amelyek a gyakorlatba ültetve feszegetik a jogszabályok korlátait, illetve elősegítik a társaságok mindennapi életének gördülékeny megszervezését és működtetését.

Pál Előd, V. fejezet – *A társaságok státuszváltozásai* összefoglalója: A szerző nagyon jó érzékkel, lényegretörően és egyéni logikai struktúrában mutatja be a társaságokat érintő változásokat. A címben rejlő gyűjtőfogalom kiterjed a társaság életében bekövetkező bármely módosulásra, beleértve a felszámolását is. A társaság státuszváltozása magába foglalja mindazon eseteket, amikor az alapító okirat módosítása indokoltá válik az alaptőke módosítása (leszállítása vagy felemelése), a tagok kizárása vagy visszavonulása, a társaság egyesülése és szétválása, illetve feloszlata és felszámolása által.

Érdemes hangsúlyozni, hogy a szerző alkalmanként gyógyszerészeti mérleg érzékenységével helyezi át a hangsúlyt a jogszabályok értelmezése során, különös tekintettel a pozitív, építő jellegű, a társaság életét, fejlődése irányába befolyásoló rendelkezések kiemelése érdekében. Egy ilyen példát mutat akkor, amikor a Ttv. V. fejezetében használt sorrendet (a tagok kizárása és visszavonulása)⁴¹ mind az alfejezet címében, mind a részletes ismertetés során megváltoztatja. Azt gondolom, hogy a megállapítás helyes, a jogalkotó elsődlegesen és kiemelten azokat az eseteket kellene bemutassa, amikor a tag, különböző okok miatt, többnyire saját elhatározásból dönt úgy, hogy nem folytatja gazdasági tevékenységét az illető társaságban. Ugyanakkor csak másodlagosan és utólagosan lenne érdemes a tag kizárásának eseteivel foglalkozni, ami ugyan igaz, hogy többnyire a tag vétkességéből fakadóan következik be, de mindenképpen akarata ellenére, kényszerítő hatással történik meg.

Hasonlóképpen, a társaságok szervezeti változása esetében, a szerző eltér a Ttv. által elgondolt osztályozástól, és a társaság egyesülését és szétválását, valamint a feloszlata és felszámolást csoportosítja össze. A Ttv., érthetetlen módon, először a feloszlata esetét tárgyalja, illetve ezt csoportosítja az egyesüléssel és szétválással,⁴² valamint teljes mértékben külön fejezetben tárgyalja a társaság felszámolását (a magyarországi jogi terminológiában: végelszámolását).⁴³ E gondolkodás mögött az a magyarázat feltételezhető, hogy szabályozási komplexitás szempontjából az első három szervezeti változás, azaz feloszlata, egyesülés és szétválata, azon belül is az első tűnik a legegyszerűbbnek.

Azonban ez nem elegendően erős érv a struktúra választására, és ennek megfelelően teljes mértékben egyetérték a szerzővel, hogy azokat a módosulásokat részesíti előnyben, ahol a társaság valamilyen formában tovább él, „túléli” a szervezeti változásokat, vagyis az egyesülést és szétválást. A második csoportban tárgyalja azokat az eseteket, amikor a társaságnak már nincsen jövője, azaz „örökös” (jogutód) hiányában a társaság megszűnik, éspedig a feloszlata és felszámolása útján.

⁴¹ A Ttv. V. címe, A tagok kizárása és visszavonulása (*Titlul V – Excluderea și retragerea asociaților*).

⁴² A Ttv. VI. címe, A társaságok feloszlata, egyesülése és szétválása (*Titlul VI – Dizolvarea, fuziunea și divizarea societăților*).

⁴³ A Ttv. VII. címe, A társaságok felszámolása (*Titlul VII – Lichidarea societăților*).

7. A nehézségekkel küzdő vállalat

A könyv utolsó, 6. fejezetének a szerzője Veress Emőd, a téma pedig a gazdasági nehézségekkel küzdő vállalatokra vonatkozó szabályok bemutatása. A fizetéseképtelenségi törvény⁴⁴ (a továbbiakban Ftv.) majdnem minden egyes részéről külön monográfiák születtek, ezért e fejezet célja nem a teljes körű tájékoztatás, hanem sokkal inkább az általános jegyek, a jogalkotó elveinek megismertetése és a nehézségekkel küzdő vállalatok megmentésére kidolgozott mechanizmusok bemutatása. A különösen érdekes statisztikák bemutatása még jobban rávilágít a szakterület fontosságára, hiszen országos szinten viszonylag nagyszámú fizetéseképtelenségi és csődeljárás van folyamatban és indul meg minden évben. Ugyanakkor a szerző általános megállapítása szerint más európai uniós országokhoz képest a jelenlegi fizetéseképtelenségi eljárások kevésbé hatékonyak (a hitelezői követelések megtérülési arányához képest), hosszú ideig tartanak (magas az eljárások átlagos időtartama) és sokba kerülnek (az eljárási költségek nagysága miatt).

Bármilyen területen, de főleg a közigazgatásban és egészségügyben, az adófizető állampolgárok részéről az elvárás pont fordított: hatékony, gyors és olcsó közszolgáltatások. Ezen elvnek legalább hasonló mértékben kellene érvényesülnie a gazdaságban is, ahol a hitelezők magánvagyonra forog kockán (amit legtöbb esetben több éven keresztül és nehéz munka árán halmoztak fel, vagy amely vállalkozói vagyonként közérdeket, például munkahelyek fenntartását is szolgál). Az általános óhaj: ha már elkerülhetetlen a vég, a hitelező a lehető legnagyobb mértékben mentse meg a megmaradt tőkét, a lehető leghamarabb jusson a vagyontárgyaihoz, és ennek megfelelően a lehető legkevesebb eljárási költséget legyen köteles viselni. Nagyon helyes a megállapítás, miszerint ehhez már nem elegendő kizárólag az Ftv. szabályait átgondolni, hanem sokkal összetettebb munkát igényel mind gazdasági, mind jogi környezetben.

8. Zárógondolatok

Összegzésül megállapíthatjuk: A könyv különleges védjegye, hogy nem szorítkozik a jogszabályok ismertetésére, hanem folyamatosan a szakirodalomban megjelent, egymásnak ellentmondó vitás kérdéseket is bemutatja. Olyan módon ismerkedünk meg a társasági jog rejtelmeivel, hogy közben folyamatosan újabb sajátos jegyeket vélünk felfedezni. A szakirodalomban vitát gerjesztő kérdésekkel kapcsolatban gazdag hivatkozási forrással ismerkedhetünk meg. A jogszabályokon kívül gyakorlati alkalmazást is népszerűsít, valamint statisztikai adatokkal is ötvözi az amúgy is a jog és a gazdaság mezsgyéjén található tudományterületet.

A kötet szerkesztője karmesterhez hasonló ügyességgel hangolja össze a különböző fejezeteket és a megfelelő tartalmakat. A könyv hiánypótló, hiszen a jogi szakoktatás, a

⁴⁴ A 2014. évi 85. törvény a fizetéseképtelenséget megelőző eljárásokról és a fizetéseképtelenségről, közzétéve a Hivatalos Közlöny 466/2014. 06. 25. számában.

jogszabályok tartalmának magyar anyanyelven történő elsajátítása a sajátos nemzeti közösségünk keretein belül különleges értéket képvisel. A két tannyelvű jogi szakoktatás meghonosítása a Sapientia EMTE keretei között, amelynek az oktatói a szerzők, sok előnyt hordoz magában, és bizonyított módon elősegíti a hatékonyabb tanulást, a jobb szövegértést és elemzést, valamint a nagyobb esélyű elhelyezkedést a munkaerőpiacon. A társasági jogot egyébként a hallgatók román nyelven tanulják, tehát ez a kötet a szakterminológia elsajátítását szolgálja, de nem csak: az anyanyelvű olvasás és megértés élményét nyújtja. A könyv elolvasása után az olvasónak egy reménye marad: hogy a magyar nyelvű tükör-tankönyvek kiadása folytatódni fog.

Irodalomjegyzék

1. Sebastian BODU: *Legea societăților comentată și adnotată*, Editura Rosetti, București, 2017.
2. GOGOLÁK H. Csongor: *Vállalkozási formák a román jogban (V. rész)*, Népújság, <https://www.e-nepuj-sag.ro/articles/vallalkozasi-formak-roman-jogban-v-resz> (letöltés ideje: 2019. 10. 20.).
3. Ioan SCHIAU, Titus PRESCURE: *Legea societăților comerciale nr. 31/1990. Analize și comentarii pe articole*, 2. kiad., Editura Hamangiu, București, 2009.
4. Gabriel ȚIȚA-NICOLESCU: *Asocierea în participatie*, Revista Universul Juridic, 2017/8.
5. SZIKORA Veronika: *Társasági jogi szabályozási modellek Európában*, Gazdaság és Jog, 2018/5.
6. VERESS Emőd: *Az állam mint részvényes Romániában = Állami vállalatok nemzetközi összehasonlításban*, szerk. SZIKORA Veronika, Budapest, 2019.
7. VERESS Emőd: *Controverse privind întreprinderile publice organizate sub forma societăților pe acțiuni cu acționar unic* [Az egyszemélyes részvénytársaság formájában megszervezett állami vállalatokkal kapcsolatos viták], Dreptul, 2016/3.
8. VERESS Emőd: *Joint stock companies having the local government as the sole shareholder – some practical remarks in the case of Romania*, Opolskie Studia Administracyjno-Prawne, 2017/4.
9. VERESS Emőd: *The State's Role as Owner of Enterprises: Mandatory Rules of Corporate Governance in Romania*, Pro Publico Bono, 2017/1.
10. *** <http://intezmenyek.adatbank.transindex.ro/> (letöltés ideje: 2019. 10. 15.).
11. *** <https://kuria-birosag.hu/hu/kuria-tortenete> (letöltés ideje: 2019. 10. 15.).

Peti András

E LAPSZÁM SZERZŐI

Bartis Előd

megbízott oktató

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jog Szak

PhD-hallgató

Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

e-mail: elodbartis@yahoo.com

Čertický Mária

PhD-hallgató

Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

e-mail: civmario@uni-miskolc.hu

Fazakas Zoltán József

egyetemi tanársegéd

Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

kutató

Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet

e-mail: jozsef.zoltan.fazakas@mfi.gov.hu

Nótári Tamás

a Magyar Tudományos Akadémia doktora, egyetemi tanár

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jog Szak

e-mail: tamasnotari@yahoo.de

Pál Előd

megbízott oktató

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jog Szak

PhD-hallgató

Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

e-mail: elod.pal@gmail.com

Peti András

PhD-hallgató

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

E-mail: peti.andras@hallg.uni-nke.hu

Veress Emőd

PhD, egyetemi tanár
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Jog Szak
e-mail: emod.veress@sapientia.ro
kutatóprofesszor, főosztályvezető
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
e-mail: emod.veress@mfi.gov.hu

Visontai-Szabó Katalin

egyetemi adjunktus
Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: visontai@juris.u-szeged.hu
kutató
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
e-mail: katalin.visontai-szabo@mfi.gov.hu

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag elsőközlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, körülbelül 40 000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15 000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid angol nyelvű összefoglalót kell mellékelni, és meg kell jelölni 5–6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **félidézőjelet** (a ' jelet, billentyűkombinációja: shift + 1).
- pl. Szász-Schwarz Gusztáv szerint *„az ő jogalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jogalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását 'kölcsön címen' elismerte legyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy 'kölcsönlevelet' vagy 'adóslevelet' állít ki róla”*.
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).

Különböztesse meg egymástól:

- **a kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet** – mondatokon belüli közbeékelés esetében,
- **kiemeléshez dőlt** betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerülendő,
- **idézetekhez dőlt** betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja és tegye idézőjelbe is,
- idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: [...]

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Az első lábjegyzetben kérjük minden esetben feltüntetni **az idézett mű valamennyi bibliográfiai adatát**: szerző(k) neve(i), mű címe, kiadó, kiadás helye, évszám, oldalszám. **Ismételt hivatkozás esetében** elegendő csak a szerző családnevét, majd *i. m.* és az oldalszám feltüntetése, pl. BECK: *i. m.*, 11. Ugyanattól a szerzőtől több mű hivatkozása esetén a szerző neve után a mű címének első szavát (hasonló című művek esetében, első szavait) is fel kell tüntetni: BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén az irodalomjegyzékben is feltüntetni, (ábécé sorrendben) sorszámozással.

A hivatkozási szabályok összefoglalása:

1. az első hivatkozás, teljes bibliográfiai adatokkal történik;
2. hivatkozás ugyanarra a műre a soron következő lábjegyzetben: *Uo.* megjelöléssel történik;
3. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanattól a szerzőtől csak egy művet hivatkozunk a tanulmányban;
4. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanannak a szerzőnek több művét is hivatkozunk;
5. a szerző által felhasznált szakirodalmat irodalomjegyzék összegzi.

Általános példa:

1. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve, oldalszám.
2. *Uo. (dőlttel)*, oldalszám.
3. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *i. m.*, oldalszám.
4. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *Rövidített cím...*, *i. m.*, oldalszám.
5. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve.

Példák:

Egyszerűs művek hivatkozása:

1. BECK Salamon: *A köteles részes jogállása*, Athenaeum, Budapest, 1913, 11.
2. *Uo.*, 17.
3. BECK: *i. m.*, 11.
4. BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

Két- vagy többszerzős művek hivatkozása:

1. KOZMA Anna, LŐRINCZ György, PÁL Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG Orac, Budapest, 2020, 43.
2. *Uo.*, 57–63.
3. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *i. m.*, 57–63.
4. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *A Munka...*, *i. m.*, 57–63.

Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás:

1. VERESS Emőd: *Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről* = *Lábady Tamás emlékkönyv*, szerk. KOLTAY András, MENYHÁRD Attila, LANDI Balázs, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 311.
2. *Uo.*, 312.
3. VERESS: *i. m.*, 312.
4. VERESS: *Gondolatok...*, *i. m.*, 312.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás:

1. VÉKÁS Lajos: *Szladits Károly és magánjogi iskolája*, Jogtudományi Közlöny, 2018/2, 72–77, 75.
2. *Uo.*, 76.
3. VÉKÁS: *i. m.*, 76.
4. VÉKÁS: *Szladits...*, *i. m.*, 76.

Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):
www.alkotmanybirosag.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

A szerző a kézirat beküldésével szavatolja, hogy a tanulmány saját, eredeti szellemi alkotása, illetve amennyiben felhasználta mások munkáit, azokat megfelelő módon idézte és szakszerűen hivatkozott rájuk.

A szerző szavatol azért, hogy a művön nem áll fenn harmadik személynek olyan kizárólagos szerzői joga, amely az Erdélyi Jogélet kiadója felhasználását akadályozná vagy korlátozná.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőt a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül.

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: <https://publicationethics.org/resources>.